

**ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA
KONFÜÇYÜŞÇÜLÜK**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı**

Büşra GÖRGÜLÜ

Danışman: Doç. Dr. Umut Bekcan

**Ocak 2021
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

ÖN SÖZ

Çin, iktisadi kalkınmasıyla beraber, dünyada en çok merak edilen ülkelerden biri olmuştur. Kendine has kültürü, siyasi yapısı ve ekonomik kalkınma modeliyle adından sıkça söz ettirmektedir. Son yıllarda Konfüçyüsçülüğün yükselişiyle beraber, akademik çalışmalarda daha çok yer almaya başlamıştır. 2000’li yıllara kadar, Çin hakkında yapılan akademik çalışmalar daha çok ekonomik ve siyasi temelli iken; 2000’li yıllardan sonra Çin’in kültürünü ön plana alan çalışmalar artmıştır. Ayrıca, 2000’li yıllara kadar Çin hakkında yapılan çalışmalarda, Çin’in geri kalmışlığı, toplumsal ve siyasi sorunları, gelir eşitsizliği gibi konular hâkimken, bu yıllardan sonra güçlü bir ülke, insan haklarına saygılı ve ilerlemeye açık bir ülke olarak yer almaktadır.

Bu çalışmada; Çin’in küresel bir güç haline gelmesinin ardından, uluslararası sistemdeki konumu ve Konfüçyüs öğretisinin yükselişe geçmesiyle beraber, Çin’in iç ve dış siyasi davranışları incelenmiştir.

Öncelikle yüksek lisans sürecine başladığım zamandan tezin bitmesine kadar geçen sürede, bana her konuda destek olan, cesaretlendiren, bana güvenen değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Umut Bekcan’a sonsuz minnettarlığımı belirtmek isterim. Hocamın bana olan inancı ve desteği olmasaydı, bu süreci tamamlayamazdım.

Bugünlere gelmemi sağlayan, bana her türlü maddi-manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen annem Yıldız (Fatma) Görgülü ve babam Hüseyin Görgülü başta olmak üzere, kardeşlerim Nida Görgülü ve Ayşe Görgülü’ye sonsuz teşekkür ederim. Hayatımın her anında yanımda olan, kendinden önce bizi düşünen, hayatımda gördüğüm en fedakâr insan olan sevgili babaannem Emine Görgülü’ye ne kadar teşekkür etsem az. Babaanneme sonsuz minnettarlığımı belirtmek isterim.

Hayatımda yer alan güzel dostlarımla ve arkadaşlarımla da bu süreçteki desteği yadsınamaz. Gerek benimle paylaştıkları bilgilerden gerekse de bana duydukları güvenden dolayı hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

ÖZET

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA KONFÜÇYÜŞÇÜLÜK

Görgülü, Büşra

Yüksek Lisans Tezi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Programı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Umut Bekcan

Ocak 2021, VIII+113 sayfa

Çin Halk Cumhuriyeti 1980'li yıllardan itibaren her alanda (ekonomik, siyasi, askeri) istikrarlı bir kalkınma sürecine girmiştir ve 21. yüzyılda küresel bir aktör olarak dünya siyasetinde yerini almıştır. Yükselen Çin, ABD ve Batılı ülkeleri endişelendirmiş ve bir tehdit olarak algılanmıştır. Çin ise barışçıl bir şekilde kalkındığını iddia etmektedir. Barışçıl kalkınma Konfüçyüs öğretisi/felsefesi temel alınarak oluşturulmuş bir kavramdır. Çalışmada, Konfüçyüs öğretisi ve Çin'in bu öğretiyi temel alarak oluşturduğu dış politika davranışları incelenmiştir. Bu kapsamda, Çin'in yumuşak güç unsurlarını kullanması, uluslararası örgütlere verdiği önem, üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkileri ve Modern İpek Yolu projesi (Bir Kuşak Bir Yol) barışçıl bir kalkınma/dış politika izlediğinin temel göstergeleridir.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Dış Politika, Konfüçyüşçülük, Barışçıl Kalkınma

ABSTRACT**THE CONFUCIANISM IN FOREIGN POLICY OF CHINA**

Görgülü, Büşra

Master Thesis

Political Science and Public Administration Department

Political and Social Programme

Adviser of Thesis: Doç. Dr. Umut Bekcan

January 2021, VIII +113 page

The People's Republic of China has entered a stable development process in all fields (economic, political, military) since the 1980s and has taken its place in world politics as a global actor in the 21st century. Rising China worried the USA and Western states and was perceived as a threat. However China claims that it developed peacefully. Peaceful development is a concept based on the Confucian doctrine/philosophy. In the study, the Confucian doctrine and the foreign policy behavior of China based on this doctrine were examined. In this context, China's use of soft power elements, the importance it attaches to international organizations, its relations with third world countries and the Modern Silk Road project (One Belt One Road) are the main indicators that it pursues a peaceful development/foreign policy.

Keywords: People's Republic of China, Foreign policy, Confucianism, Peaceful development

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİN	viii
GİRİŞ.....	1
1.1. Konfüçyüs ve Hayatı.....	6
1.2. Konfüçyüs'ün Öğretisi	10
1.2.1. İdeal İnsan.....	12
1.2.2. İdeal Toplum.....	15
1.2.3. İdeal Devlet ve Yönetimi.....	17
1.2.4. Ahlak	18
1.2.5. İnanç	19
1.2.5.1. Tanrı İnancı.....	20
1.2.5.2. Ahiret İnancı	21
1.2.5.3. İbadet.....	22
1.2.6. Eğitim Hakkında Görüşleri.....	22
2.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu.....	24
2.2. Mao Zedong Dönemi	24
2.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1953-1957).....	26
2.2.2. Yüz Çiçek Dönemi	28
2.2.3. Büyük İleriye Atılım	29
2.2.4. Büyük Proleter Kültür Devrimi (1966-1978).....	30
2.3. Deng Xiaoping Dönemi	34
2.3.1. Dörtlü Modernleşme.....	37
2.3.2. Bir Ülke-İki Sistem	40
2.3.3. Pekin Baharı	42
2.3.4. 1992 Güney Gezisi	44
2.4. Jiang Zemin Dönemi	44
2.4.1. 1996 Tayvan Boğazı Krizi	46
2.4.2. Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik.....	47
2.4.3. Çok Yönlü Dış Politika	47
2.5. Hu Jintao Dönemi	48
2.6. Şi Jinping Dönemi.....	51
2.6.1. Çin'in Rüyası.....	52
2.6.2. 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2016-2020).....	54
3.1. Çin ve Konfüçyüsçülük.....	56
3.1.1. Çin ve Uluslararası İlişkiler Teorisi	58
3.1.2. Çin'in Yumuşak Gücü ve Konfüçyüsçülük.....	61
3.1.3. Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	64
3.1.4. Konfüçyüs Enstitüleri	69
3.2. Çin ve Uluslararası Örgütler	70
3.2.1. Birleşmiş Milletler.....	72
3.2.2. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği.....	73
3.2.3. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği	74
3.2.4. Asya Kalkınma Bankası	76
3.2.5. Şanghay İşbirliği Örgütü	77

3.3. Çin ve Üçüncü Dünya	80
3.3.1. Çin ve Orta Asya	82
3.3.2. Çin ve Orta Doğu	84
3.3. Çin ve Afrika	89
3.3.4. Çin ve Latin Amerika	93
3.4. Modern İpek Yolu Projesi (Bir Kuşak Bir Yol).....	96
3.5. Çin ABD'ye Bir Tehdit Mi?	98
KAYNAKLAR	108
ÖZ GEÇMİŞ	114

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIIB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
AKB	Asya Kalkınma Bankası
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Central Intelligence Agency/Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Çin/ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FOCAC	Çin-Afrika İşbirliği Forumu
IMF	International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

Çin Halk Cumhuriyeti (Çin/ÇHC) 9.572.900 km² yüzölçümüyle Asya kıtasının güneydoğusunda yer almaktadır. Kuzeyinde Moğolistan, kuzeydoğusunda Kuzey Kore ve Rusya, doğusunda Doğu Çin Denizi ve Sarı Deniz, güneydoğusunda Güney Çin Denizi, güneyinde Laos, Birmanya, Vietnam, Nepal, Bhutan ve Hindistan, güneybatısında Afganistan, Pakistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ile komşudur. Başkenti Pekin'dir, 18-54 kuzey enlemleri ile 71-135 doğu boylamları arasındadır. 28.000 km uzunluğunda sınırı ve 18.000 km uzunluğunda kıyı sahili bulunmaktadır.¹

1839-1842 yılları arasında Çin ile Birleşik Krallık arasında yaşanan Afyon Savaşı'nın yenilgisi Çin'i yarı sömürge devlet haline getirmiştir. Çin, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar olan süreyi “aşağılanma çağı” olarak görmüştür. 1911 yılında burjuva nitelikli devrim gerçekleşmiş ve 1912 yılında binlerce yıllık Çin hanedanlık sistemi çökerek, cumhuriyete geçilmiştir. 1921'de kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP) 1930'lu yıllarda Çin'in kuzeyine hâkim olmuştur. Komünistler ve milliyetçiler arasında yaşanan iç savaştan komünistler zaferle ayrılmış ve 1 Ekim 1949 tarihinde Mao Zedong önderliğinde ÇHC kurulmuştur.²

Sosyalist Çin 1980'li yıllardan itibaren dışa açılmaya başlamış, 1990'lı yıllarda yaşanan küreselleşme süreciyle beraber sahip olduğu kültürü, tarihi ve sosyo-ekonomik yapısıyla yeniden yükselişe geçmiştir. Bu durum literatürde, ejderhanın tırnaklarını bilemesi, uyuyan devin uyanması, ejderin şahlanması hatta “Çin Yüzyılı” olarak geçmektedir.³

21. yüzyıla girerken, 1,3 milyarlık nüfusuyla Çin dünyanın en kalabalık ülkesi konumuna gelmiştir. Ekonomisi, aynı yüzyılın ilk on senesinde yaklaşık olarak % 10 büyüme göstermiştir. Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'daki az gelişmiş (ve gelişmekte olan) ülkelerde yeni nüfuz alanları oluşturarak, hem bölgesel hem de küresel güç olma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Çin aynı zamanda, Kuzey Kore ve İran gibi Batılıların ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) sorunlu bölge olarak ilan ettiği devletlerle de ilişkilerini geliştirmektedir. 2008 yılında Çin'de gerçekleşen Pekin

¹ Kenan Arıbaş, Muhammed Nafiz Hüdavendigâr, *Siyasi Coğrafya Açısından Çin-Hiçbir Şey Eskisi Gibi Olmayacak*, Konya, 2014, s. 19.

² Barış Adıbelli, *PAX SINICA-Çin'in Dünya Düzeni*, İstanbul, 2009, s. 58.

³ Alaattin Kızıltan, “Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin “Süper Güç” Olabilirliği”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5/1, 2004, s. 45-46.

Olimpiyatları, 1990'lı yıllardan beri Çin'in inşa etmeye çalıştığı "barışçıl kalkınma" politikasının ve dünyaya entegre olma çabalarının bir sonucudur.⁴

21. yüzyılın ilk çeyreğinde ekonomik gücün, Avrupa-Atlantik bölgesinden Asya-Pasifik bölgesine kaydığı görülmektedir. Küresel düzeyde en son ekonomik güç kayması, Avrupa kıtasından ABD'ye İkinci Dünya Savaşı sonucunda yaşanmıştı. 21. yüzyılda gerçekleşen bu ekonomik güç kaymasının altı belirleyici sebebi vardır. İlk olarak sanayi üretimi, daha uygun üretim koşullarının bulunduğu gelişen ülkelere doğru kaymaktadır. Bu ülkeler, Asya-Pasifik merkezli güney ve doğu ülkeleridir. İkincisi, gelişmiş ülkelerin tasarruf kapasitesi ve sermaye birikimi azalmaktadır. Üçüncüsü, gelişmiş ülkelerde yaşanan nüfus sorunudur. Gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun giderek artması ve genel nüfusun azalması durumu tüketim gücünü de azaltmaktadır. Asya-Pasifik merkezli doğu ve güney ülkelerinde ise hızlı nüfus artışı, yeni bir orta sınıf ve kentleşmenin artmasını ve Batı tipi alışkanlıkların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu durum da tüketim kapasitesini arttırmaktadır. Dördüncüsü, gelişmiş ülkelerin borçları artmış ve finansmana duyulan ihtiyaçları da artmıştır. Beşincisi, sanayinin gelişmesiyle beraber ham maddelere ve enerjiye ihtiyaç artmış ve kaynakların sınırlı olmasından dolayı, bu kaynaklara sahip olan gelişmemiş ülkeler önem kazanmıştır. Son olarak da gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme yavaşlamakta, doğu ve güney eksenindeki ülkelerde güçlü bir ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Özellikle son yıllarda, Çin ve Hindistan ekonomik kapasitesini arttırmış ve dünya piyasalarında önemli konuma gelmişlerdir.⁵

Asya kıtası, dünya yüzölçümünün % 30'unu kaplamaktadır. Kapladığı alan ve büyüklüğü bakımından dünyanın en stratejik merkezlerini içinde barındırır. Asya kıtası üzerine yapılan araştırmalar, rekabet ve çatışmanın merkezinin Asya olduğunu göstermektedir. Kıtanın hem coğrafi büyüklüğü hem de stratejik enerji kaynaklarına sahip olması, kıtayı küresel güçlerin çatışma merkezi alanı haline getirmektedir. Çin, Güney Kore ve Hindistan gibi hızla gelişmekte olan ülkelerin kıtada yer alması, bu ülkelerin yoğun nüfusları nedeniyle küresel bir pazar alanı oluşturmakta ve uluslar üstü sermayenin ağırlıklı olarak bu bölgelere akışını hızlandırmaktadır. Çin'in de yer aldığı Doğu Asya ise, Asya kıtasının % 34'ünü oluşturmaktadır.⁶

⁴ Rana Mitter, *Modern Çin*, Ankara, 2012, s. 9.

⁵ Özgül Eren, "Günümüzde Küresel Güç Dengesi ve Güçler Arası İlişkiler", *Strateji Yazıları-1/Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler*, Ankara, 2014, s. 11-12.

⁶ Mustafa Peköz, *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*, İstanbul, 2014, s. 111-116.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, teknolojik gelişmelerle paralellik göstermektedir. Teknolojinin gelişmesi, iletişimin kolaylaşmasını sağlamış ve küreselleşme sürecini başlatmıştır. Küreselleşme, kavram olarak, 1960'lı yıllarda ortaya çıkmış ve 1990'lı yıllarda da sosyal bilimler disiplinleri içerisinde sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşme; ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi dönüşümler ve bu dönüşümlerin ortaya çıkarmış olduğu yapılanmalar için kullanılan bir kavramdır. Genel olarak küreselleşme; malların, hizmetlerin, paranın, kültürün ve hatta insanların sınır ötesi dolaşımının arttığı, küresel karşılıklı bağımlılığın arttığı, bilginin önem kazandığı, teknolojinin ulus devletleri aşarak evrenselleştiği, çok uluslu şirketlerin, küresel kurumların önemini arttırdığını açıklayan bir kavramdır.⁷

Küreselleşme, en çok iktisadi alanda gerçekleşmiştir. Ülkelerin iktisadi gücü, uluslararası politikada da güç anlayışının değişmesine neden olmuştur. Başat güç ekonomi olmuş ve askeri ve siyasi gücü geride bırakmıştır. Askeri güç kullanımının maliyetli olması, ulusal ve uluslararası kamuoyundan kabul görme zorunluluğu olmasından dolayı, yumuşak güç ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmeyle beraber Çin; ABD, Avrupa ve Japonya gibi ekonomik güç merkezi haline gelmiştir. Deng Xiaoping ile beraber gerçekleşen kalkınma hamleleri, Çin'de sürekli büyüyen bir ekonomi yaratmış ve Çin'i küresel bir aktör haline getirmiştir. Bu durumun sonucunda, Çin'in sürekli büyüyen ekonomisi için gerekli olan enerji ihtiyacı talebi de artmıştır. Çin, enerji kaynakları konusunda kendine yeter bir ülkeyken, kısa bir zamanda dışa bağımlı hale gelmiştir. Çin'in iktisadi gücünü, enerji güvenliğini ve ulusal güvenliğini bir bütün halinde görmek önemlidir. Çünkü Çin için en önemli unsur, sistemin/rejimin devamlılığıdır. 1997 yılında Asya'da yaşanan finansal krizde Çin, % 9 büyüme sağlayarak Japon ekonomisini geride bırakmıştır. 2030'lu yıllara gelindiğinde de Çin ekonomisinin, ABD ekonomisini geçeceği yönünde tahminler bulunmaktadır. Çin ekonomisinin, 1980-2010 yılları arasındaki büyüme oranı göz önüne alındığında dünyanın ikinci ekonomisi haline gelmesi, bu durumu destekler niteliktedir.⁸

Çin'in büyüyen ekonomisi, siyasi ve askeri gücünü de beraberinde getirmiştir. Deng Xiaoping ile başlayan orduda modernleşme çalışmaları, dünyanın ilgisini çekmiştir. Çin, uluslararası kurumlara dâhil olmaya ve hatta kendi önderliğinde yeni kurumlar oluşturmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin beş

⁷ Selime Güzelsarı, "Küreselleşme", *Siyaset Bilimi-Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (der. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin), İstanbul, 2012, s. 236-237.

⁸ R. Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin/Tek Kutuptan Çift Kutuba*, İstanbul, 2004, s. 94-96.

daimi üyesinden biri olması, Çin'in uluslararası konumunu güçlendirmektedir. Çin, enerji ihtiyacını karşılamak için başta Orta Doğu bölgesi olmak üzere Orta Asya, Latin Amerika gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmektedir. Ayrıca Irak, İran ve Kuzey Kore gibi ABD ve Batılı ülkelerin tehdit olarak gördüğü ülkelerle de ekonomik ilişkiler tesis etmektedir.

Uluslararası sistem içinde Çin'in rolünün tanımlaması da tartışmalara neden olmaktadır. Çin'in statükocu mu yoksa revizyonist mi olduğu konusunda net bir tanım yapılamamaktadır. ABD ve Batılı ülkeler, daha çok Çin'in revizyonist bir ülke olduğunu savunmaktadır. Chicago Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi profesörü olan John Mearsheimer, Çin'i revizyonist bir güç olarak tanımlayanların başında gelmektedir.⁹ Mearsheimer çalışmalarında, Çin'in, ekonomisinin büyümeye devam etmesinin ardından hegemonik bir güç olacağını ve sahip olduğu nüfus gücünü kullanarak Asya-Pasifik bölgesinde en güçlü orduya ve etkili bir nükleer güce ulaşacağını iddia etmektedir. İleride Çin-ABD çatışmasının kaçınılmaz olduğunu, çok kısa bir zaman içerisinde ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyacağını iddia etmektedir. Mearsheimer'e göre, Çin'in yükselişi engellenmelidir.¹⁰ ABD ve Batılı ülkelerde, Çin'in statükocu bir tutum sergilediğini savunanlar da mevcuttur. Çünkü Çin, komşu devletlerle olan sınır sorunlarını barışçıl bir şekilde çözmekte, küresel değerlere bağlı kalmakta, mevcut olan uluslararası ticaret ve silahsızlanma anlayışını kabul etmekte ve uluslararası kurumlarda aktif rol almaktadır. Ayrıca, nükleer kapasitesini de ikinci vuruş yeteneği için geliştirme amacıyla olduğunu dile getirmektedir.¹¹ Çin de bu tartışmaların ışığında yükselişinin barışçıl olacağını dile getirmektedir. “Barışçıl yükseliş” kavramı ilk defa Hu Jintao tarafından ortaya atılmıştır. “Yükseliş” kelimesi statükoya başkaldırı olarak algılanabileceği için sonradan “barışçıl kalkınma” kavramı kullanılması uygun görülmüştür. Barışçıl kalkınma kısaca, Çin'in sorumlu büyük güç olduğunu dünyaya kanıtlama projesidir. Avrupa, büyük güçler statüsüne yerleşirken sömürgeciliğe başvurmuştur; fakat Çin, saygı ve müzakerenin hâkim olduğu dış politika ilişkilerini geliştirerek bu stratejisini uygulamaya çalışmaktadır. “Barışçıl kalkınma” stratejisi oluşturulurken, Çin'in binlerce yıllık tarihi, kültürü ve felsefesi temel alınmaktadır.¹²

Çin'de felsefe her dönem çok önemli olmuştur. Çin tarihinde birçok felsefi okul açılmıştır. Felsefi öğretiler içerisinde en fazla öne çıkan Konfüçyüsçülük olmuştur.

⁹ Mustafa Tüter, *Çin Gücü-Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları*, İstanbul, 2018, s. 101.

¹⁰ John J. Mearsheimer, “China's Unpeaceful Rise”, *Current History*, 2006, 105/690, s. 160-162.

¹¹ Tüter, *age.*, s. 102.

¹² *age.* s. 298.

M.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan Konfüçyüs'ün düşünceleri Çin kimliğinin oluşmasında en önemli etkidir. Konfüçyüsçü topluluk, yirmi beş yüzyıl civarında sürekliliğe sahip olan bir tarihe sahiptir.¹³

Bu çalışmanın temel amacı ve varsayımı, ÇHC'nin siyasi, ekonomik ve askeri açıdan uluslararası politikada yükselişe geçmesinin ardından, ABD ve Batılı ülkeler tarafından ortaya atılan Çin'in saldırgan politika izleyeceğine dair iddialar karşısında, Çin'in bu yükselişinin barışçıl nitelikte olduğunu ortaya koymaktır. Küreselleşme süreciyle beraber kültürlerin öne çıkması, Çin'de de Konfüçyüs öğretisinin etkisini arttırmıştır. Konfüçyüsçülük sadece kültürel alanda değil, siyaset ve ekonomi alanlarında da etkisini göstermektedir. Bu kapsamda, barış temelli dış politikasına ilham veren Çin'in, uluslararası politikadaki Konfüçyüsçü tavrı incelenmiştir. Konu, tarihsel perspektiften ele alınmış ve Siyasi Tarih alanında literatüre naçizane katkı yapmak amaçlanmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın ana konularından biri olan Konfüçyüs hakkında bilgi verilmiştir. Konfüçyüs'ün hayatı, yaşadığı dönem ve Konfüçyüs öğretisini oluşturan temel düşünceler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, ÇHC'nin kuruluşundan günümüze Çin siyasi tarihi incelenmiştir. Bu bölümde Çin'in değişimine/dönüşümüne yön veren iç gelişmeler ile dış politikasında öne çıkan temel konular üzerinde durulmuştur. Konfüçyüsçü dış politikanın nasıl bir sosyo-politik zeminde oluşturulduğunu anlamak amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde ise, Konfüçyüsçülüğün Çin'deki yeri tartışılmış, Çin dış politikası üzerindeki etkinliği; uluslararası örgütler ve Üçüncü Dünya olarak kabul edilen Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yaklaşımı temelinde incelenmiş ve Çin'in bir uluslararası politikada (ABD'ye) tehdit olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

¹³ Lewis Hodous, "Konfüçyüs Dini", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (çev. Dr. Günay Tümer), 21/1, 1973, s. 391.

BİRİNCİ BÖLÜM

KONFÜÇYÜS VE ÖĞRETİSİ

1.1. Konfüçyüs ve Hayatı

Günümüzde Shandong yarımadasının, Huang-Ho (Sarı Nehir) yakınında bulunan Tsow bölgesinde; M. Ö. 6. yüzyılda, Lu kentinde egemen olan küçük bir prenslik bulunuyordu. Küçük bir prenslikten de ziyade sıradan bir derebeylik olan Lu şehri, adını bulunduğu bölgeden alıyordu.¹⁴ Latince ismi Konfüçyüs olan ünlü düşünür, M. Ö. 552 veya M. Ö. 551 yılında bu bölgede dünyaya geldi. Asıl ismi Kung Ch'iu'dur. Kung onun soyismi, Ch'iu ise ismidir.¹⁵

Babası, Şuh Liang Hein Kung, çok eski bir kralın soyundan gelmekteydi ve Sung şehrinde soylu bir aileye mensuptu. Fakat Savaşan Beylikler/Devletler döneminde yaşanan toplumsal felaketler ve karmaşalar sebebiyle, servetlerini kaybedip yoksul düştüler. Kung'lar, Sung şehrinde kaçarak, Lu Prenslığı'ne sığındı. Kung, bu prensliğin Tsow bölgesini yönetmeye başladı. Kung, gerek iri yapısı gerekse de korkusuzluğu ve katıldığı savaşlarda göstermiş olduğu olağanüstü gücüyle herkes tarafından bilinen ve saygı duyulan birisi oldu. Dokuz kız çocuğuna sahipti; ama devamlı bir erkek çocuğun hasretini çekmişti. Yetmiş yaşlarına geldiğinde bir erkek çocuğa sahip oldu. Kung Ch'iu dünyaya geldi.¹⁶

Kung Ch'iu'nun doğumundan üç yıl sonra babası Şuh Kung hayata veda etti. Küçük yaşta öksüz kalan Ch'iu'yu, annesi Ching Tsai büyüttü. Annesi, bütün güçlüklerle rağmen, oğlunu en iyi şekilde büyötmeye çalıştı.¹⁷ Ch'iu, öğrenmeye çok meraklı, olağanüstü zeki ve yetenekli bir çocuktur. Yaşlılarından farklı olarak, dikkat çekecek bir olgunluğa sahipti. Asla çalışmaktan yorulmaz, küçük görmeden her işi içtenlikle yapardı. Çalışkanlığını ve azmini fark eden Lu şehri valisi, Ch'iu'yu, Bölge Tarlaları Baş Gözetleyicisi olarak görevlendirdi.¹⁸

Ch'iu, hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan düzenli bir işe sahip olduktan sonra evlenmeyi düşündü. Çin'de erkekler için evlilik, olgunluğun göstergesiydi. Ayrıca, Çinli erkekler için evlilik, gücünü gösterebileceği bir çevreye de sahip olmak anlamına geliyordu. Böylece, halk arasında söz sahibi olabilecekti. Henüz 19 yaşındayken, Lu şehrine yakın olan Sung şehrinde 14 yaşında bir kızla evlendi.

¹⁴ Yaşar Şahin Anıl – Şasev Özbek, *Konfüçyüs*, İstanbul, 2007, s. 80.

¹⁵ John Adair, *Konfüçyüs ve Liderlik*, (çev. Utku Öztürk), İstanbul, 2014, s. 157.

¹⁶ Anıl-Özbek, *age.*, s. 80-81.

¹⁷ Metin İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul, 2012, s. 34.

¹⁸ Anıl-Özbek, *age.*, s. 81-82.

Evliliğin ona kazandırmış olduğu aile reisi unvanı ve sahip olduğu küçük bir ev ile toplum içinde saygın bir kişiliğe sahip oldu.¹⁹

Bölge Tarlaları Baş Gözetleyiciliği sorumluluk gerektiren ağır bir işti. Bütün zorluklara rağmen, işini büyük bir şevkle yerine getiriyor, diğer yandan da kendisini her konuda bilgilendirmeye çalışıyordu. Lu şehri, Çin’de meşhur olan büyük bir kütüphanesiyle bilinirdi. Bu kütüphanede Çin’e has eski ve değerli birçok kitap ve belgeler bulunuyordu. Ch’iu için bu kütüphane çok büyük bir fırsattı. Okumaya ve araştırmaya daha fazla zaman ayırabilmek için, işinden istifa etmeyi düşünürken, çocuğu dünyaya geldi. Sorumluluklarının bilincinde olan bir aile reisi olarak Ch’iu, bir süre daha işine devam etmeye karar verdi.²⁰

Ch’iu, edebiyat, müzik ve şiire çok önem veriyordu. İşine devam etmesine rağmen, bu alanlardaki araştırmalarını devam ettirmekten vazgeçmedi. Toplum içinde de bilgisi ve yetenekleriyle dikkat çekmeye başladı. Dostlarının da desteğiyle Bölge Tarlaları Baş Gözetleyiciliği işinden istifa ederek, öğretmenliğe başladı. Birkaç öğrenci ile başlayan öğretmenlik mesleği, kısa bir süre sonra yeni bir okul açacak kadar kalabalık bir öğrenci grubuna ulaştı. İnsanlar, Ch’iu’nun bilgisine hayran olmaya başladı. Sadece Lu şehrinden değil, diğer şehirlerden de öğrencilere sahipti. Ünü giderek yayılıyordu. Öğrencileri artık ona “*Kung Fu Tse*” yani; “*Kung Usta*” diyorlardı. Konfüçyüs “*Kung Soyundan Gelen Filozof*” unvanını almıştı. Konfüçyüs; 23 yaşına geldiğinde, evi birçok değerli bilginin uğrak yeri olmuştu. Öğrenci sayısı devamlı artıyordu. Açmış olduğu okula gidebilmek, herkesin ulaşamadığı büyük bir fırsat olarak görülüyordu.²¹

Konfüçyüs’ün bir kızı ve bir oğlu dünyaya geldi. Hayatta en çok sevdiği annesiydi. Annesini kaybettiği zaman, en ün salmış zamanlarında yaşıyordu. Törelere bağlı kalarak, bütün işlerini bırakıp, yas dönemine girdi. Yirmi yedi ay süren yas döneminde, devlet görevinden ayrılıp, çok sevdiği okulunu da kapattı. Bu sürede sadece okuyup, bilgisini geliştirmek için Çin tarihini araştırdı. Yirmi yedi ay süren yas döneminde, sadece annesine karşı görevini yerine getirmemiş, aynı zamanda geleceğini de planlamıştı.²²

¹⁹ *age.* s. 82.

²⁰ *age.* s. 82-83.

²¹ *age.* s. 83-84.

²² *age.* s. 84.

Yas dönemi sona erdikten sonra, sadece öğretmenlik mesleğini sürdürmeye karar verdi. 35 yaşlarına geldiğinde, 3000 civarı öğrenciye sahip olmuştu.²³ 50'li yaşlarına geldiğinde ise, Lu şehrine komşu olan Çung-Tu şehrinde Başyargıç ve Belediye Başkanlığı görevlerine getirildi. Bu görevlerinde, suç işleyenlere gereken cezaların verilmesi için uğraşmış, iyi insanların da ödüllendirilmesi için elinden geleni yapmıştı. Konfüçyüs, halk tarafından sevilen ve sayılan biri haline gelirken, devlet yönetiminde bulunan kişilerin ilgisizliğinden rahatsızlık duyarak, işinden ayrıldı.²⁴

Çung-Tu şehrindeki görevinde göstermiş olduğu başarı sayesinde, Lu şehri Prensi tarafından, şehrin Adalet Bakanlığı görevine getirildi; fakat Adalet Bakanlığı görevinde de gerçekleştirmek istediklerini yapamadı. Büyük bir hayal kırıklığı ile bu görevinden de ayrıldı. Konfüçyüs'ün yaşamı boyunca görevlendirildiği en büyük kamu görevi; Lu Adalet Bakanlığı oldu. Adalet Bakanlığı görevinde, Başyargıç ve Belediye Başkanlığı görevinde de olduğu gibi, suç işleyenlere karşı hiçbir imtiyaz vermemiştir. İyiliklere ve kötülüklerle karşı, yasalar aracılığıyla yetkisini kullanmıştır. Halka karşı kötü davranan, ikilik yaratmaya çalışan insanlara karşı idam cezası vermekten çekinmemiştir. Hatta geleneklere uymayan kıyafet diken terzilere de idam cezasını uygulamıştır. Toplum içinde geleneksel yapının oluşturulması için, halkı rahatsız edecek uygulamalar oluşturmaktan bile geri durmamıştır. Adalet Bakanlığı görevindeyken cezaevlerini incelemiş, cezaevlerinde sadece yoksul ve bilgisiz insanların olduğu kanaatine varmıştır. Bu nedenle, yoksulluğun ve bilgisizliğin yok olması durumunda, suçların ortadan kaldırılabilceğini düşünmüştür. Buradan yola çıkarak uyguladığı önlemler ile birlikte, ülkede suç oranları ve cezaevlerine giren insan sayısı azalmıştır. Konfüçyüs'ün, bu son kamusal görevindeki başarılarından dolayı komşu ülkeler, Lu Prensi'nin güçlenmesinden korkmuşlar ve kendisine karşı siyasi entrikalar düzenlemişlerdir. Bir süre sonra Konfüçyüs, Adalet Bakanlığı görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.²⁵

Konfüçyüs, Adalet Bakanlığı görevinden ayrıldıktan sonra öğretmenlik mesleğine geri döndü. Yaşının ilerlemiş olması nedeniyle, kendi sistemini uygulamaya geçirebilmek için çok fazla vaktinin olmadığını düşünüyordu. Tüm gücünü, toplumun eğitilmesi için harcadı. Lu şehrinde bir okul daha kurdu ve kendine has eğitim sistemini uygulayarak, yeni öğrenciler yetiştirmeye başladı. Aynı zamanda, iyi bir toplumun nasıl

²³ *age.* s. 84-85.

²⁴ Bülent Okay, *Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri*, İstanbul, 2017, s. 17.

²⁵ Anıl-Özbek, *age.*, s. 87-88.

olması gerektiğini açıklayan eski eserleri de toplamaya başladı. Ulaşabildiği eserleri, herkesin anlayabileceği bir biçimde çoğaltıp, halka ulaştırıyordu. Lu şehrinin tarihine ışık tutan, “*Vakayiname*” ve “*İlkbahar ve Sonbahar*” eserlerini de bu dönemde yazdı.²⁶

Çin’in tarihinde siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunların en fazla olduğu çağ Zhou Hanedanlığı’na ait Savaşan Beylikler Dönemi’dir.²⁷ Savaşan Beylikler Dönemi; Çin tarihinde sürekli savaşların hüküm sürdüğü bir dönemdir. Bu dönemde bulunan derebeylerin hepsi imparatora bağlılıklarını yitirmiş, kendi egemenliklerini ilan etmişlerdi. Bu beyliklerin hiçbiri diğerinden daha güçlü değildi. Birbirlerine karşı üstünlük sağlayamadıklarından dolayı da aralarında kurulan ittifaklar başarısız oluyordu. Kısa süreli kurulan ittifaklarda; rüşvet, entrika fazlasıyla vardı. Bu yüzden sürekli ittifaklar kurulup, kısa bir zaman sonra bozulmaktaydı. Merkezi hükümdar tamamen etkisiz duruma gelmişti.²⁸ Ülkede kaos hali egemendi. Bu durumu düzeltmek için birçok düşünür ortaya çıktı. Düşünürlerin tek bir amacı vardı; ülkeyi içinde bulunulan kaos ortamından çıkarmak ve huzura kavuşturmak. Bütün düşünürlerin amacı aynıydı; fakat sorunlara karşı çözüm yolu farklıydı.²⁹

Konfüçyüs de bu karışıklık döneminin son bulup ülkenin huzura kavuşması için, geleneği yeniden güçlendirmenin gerekli olduğunu ileri sürerek, yasaların konulması gerektiğini savundu ve topluma uygulanmasını gerekli gördü.³⁰ Konfüçyüs’ün yapmak istediği, kendi döneminden beş yüzyıl önce hüküm süren Chou Hanedanlığı’nın tesis ettiği Çin birliğini yeniden sağlamaktı. Konfüçyüs, Chou Hanedanlığı dönemini, Altın Çağ olarak kabul etmekteydi. Bu hanedanlık döneminde uygulanan temel ilkeleri ve toplumu diri tutan değer yargılarını canlandırmak, temel amacıydı.³¹ Böylelikle Çin birliği yeniden sağlanacak, karışıklık sona erecekti.

Konfüçyüs, elli dört yaşına geldiğinde, Lu şehrindeki okulunu ve işlerini bırakıp Çin gezine çıktı. Ülkenin içinde bulunduğu kargaşa durumunu yöneticilerle konuşmak ve kendi yönetim prensiplerini uygulamak, gezinin temel amacıydı. Gezi sırasında Çin’de bulunan her krallığa uğramış; fakat danışmanlığını kabul edecek bir prens ya da kral bulamamıştı. Altmış yedi yaşına geldiğinde, Lu şehrine geri döndü. Şehre döndüğünde, eşini kaybetmiş olduğunu öğrendi. Konfüçyüs’ün, on üç yıl süren

²⁶ *age.* s. 89-90.

²⁷ Nurcan (Kalkır) Türker, “Çin’deki Düşünce Akımlarına Genel Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/22, 2007, s. 290.

²⁸ Adibelli, *age.*, s. 30.

²⁹ Türker, *agm.*, s. 290.

³⁰ Muhammet Enes Kala, “Kadim Çin Ahlak Felsefesinin Kurucu Çerçevesi –Konfüçyüs-Laozi-Mozi–”, *Tyb Akademi Dergisi*, S.20, 2017, s. 75.

³¹ Fuat Aydın, *Klasik Çin Düşüncesine Giriş*, Ankara, 2018, s. 63.

gezisinde bir başarı elde edememiş olması ve ailesinin yaşamış olduğu üzücü olaylar onu derinden etkiledi. Gezi sırasında onu tek memnun eden durum, toplumla edilen sohbetler sayesinde kendi düşüncelerini iletebilmiş olmasıydı. Konfüçyüs Lu şehrine döndükten sonra, Lu prensi ona danışmanlık teklifini sundu. Konfüçyüs teklifi kabul etmedi. Hayatının geri kalan kısmındaki tek amacı, kendisinin yapamadığı büyük bir devrimi uygulama gücüne sahip, akıllı ve yetenekli öğrenciler ve erdem ve uyumun birlikte olduğu üstün insanlar yetiştirmektir. Onun tek amacı, doğruluk yanlısı olan insanların öğretmeni olmaktır.³²

M. Ö. 479 yılında, yetmiş iki yaşında hayata veda etti. Ölümünden iki yıl sonra, Konfüçyüs'ün ünü ve saygınlığı herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Lu Prensi de, Konfüçyüs'ün yaşamını sürdürmüş olduğu evi, tapınak haline getirdi. Üç odalı bir tapınak halinde olan ev, Konfüçyüs'ün saygınlığının zamanla yaygınlaşmasıyla Qing Hanedanlığı döneminde, 18. yüzyılın başlarında gösterişli bir saray haline getirildi. Saray bu haliyle, Çin'de İmparatorluk Sarayı'ndan sonra en gösterişli ve en değerli eser konumundaydı. Sarayın yanında 500 odalı yeni bir tapınak oluşturuldu. Tapınak gösterişli sütunlar ve kıymetli antik eşyalardan oluşuyordu. Büyük bir mimarlık harikası olan bu yapıt, Konfüçyüs'ün ailesine ve anılarına yüzyıllarca sahip çıktı. 1994'te UNESCO, bu tapınağı "Dünya Kültür Mirasları" listesine ekleyerek bütün insanlığa atfetti.³³

Büyük Usta, uygulamak istediği yenilikleri gerçekleştirebilmek için, yönetici olarak sarayda çalışmasa da, eğitim konusundaki hedeflerine eksiksiz olarak ulaşmıştır. Konfüçyüs'ün ölümünden sonra eğittiği öğrenciler, Çin idaresinde en yetkin makamlara gelmişlerdir. Konfüçyüs'ün öğretisi, Çin'in kültürünü, siyasetini, felsefesini ve dini inanışını şekillendirmede en önemli faktör olmuştur.³⁴

1.2. Konfüçyüs'ün Öğretisi

Konfüçyüs'ün öğretisinde, geleneksel inançlara sadakat ve bu inançları devam ettirme düşüncesi vardır. Yeni bir felsefi inanç oluşturmayı hiçbir zaman düşünmemiştir. Çin tarihinde yer bulan geleneksel inanışları araştırıp bulmak, bu inanışlara sadık kalmak ve çökmekte olan ahlaki düzeni yeniden sağlamak temel amacıdır.³⁵ Bütün insanların mutluluğunu amaçlamıştır. İnsanlarla tek tek ilgilenerek, mutlu olmalarını arzulamıştır. Tek güç sahibi olan Gök Tanrı T'ien, kâinatın ve tüm

³² Anıl-Özbek, *age.*, s. 91-93.

³³ *age.* s. 95-96.

³⁴ *age.* s. 93.

³⁵ M. Yılmaz Öner, *Geleneksel Çin Felsefesi Mao Zedung ve Sosyal Karar Teorisi*, İstanbul, 1974, s. 7.

varlıkların ahenk ve huzur içinde hayatlarını sürdürebilmeleri için Tao'yu oluşturmuştur. Tao; her şeyi kapsayan, tüm eylem ve oluşumlarda etkilidir. İnsanın yaratılışında ise, Gök'ün veya Gök Tanrı T'ien'in, erdem eğiliminden oluşan, "Te" ismi verilen bir töz vardır. Te ve Tao ilişki içindedir. Kendiliğinden meydana gelen Tao'ya rıza gösterildiğinde, huzur, ilerleme ve mutluluk hâkim oluyorken, Tao'ya uyulmadığında ise doğal düzen bozulduğu için mutluluk yok olmaktadır. Tao'ya rıza göstermeme durumu kâinatın, doğal düzenin ve tüm varlıkların uyumunu da bozmaktadır. Bu yüzden toplumun, Tao'yla uyum halinde yaşaması ve bu uyumu bozmayacak şekilde hayatlarını sürdürmelerini sağlayacak biçimde yetişmeleri gerekmektedir.³⁶

Ona göre, eski dönemlerde yaşamış toplumlar, uyguladıkları törenler ve davranışlar sayesinde, kutsal ataları ve göksel varlıklarla iletişim sağlayabilmişler, en doğru yaşam şekillerini öğrenmişlerdi. İnsanların en basit davranışlarının bile belli kurallar içerisinde gerçekleşmesini sağlayarak, onları sıradanlıktan uzaklaştırarak soyluluk sınıfına yükseltmişti. Toplumla ilgilenen, görgülü, kibar insanlar yetişmişti. Konfüçyüs'e göre de insanlar, eski dönemlerdeki bu davranış şekillerini yeniden uygulaması halinde, tıpkı eski dönemlerde var olan bilgili ve huzurlu ortamın yeniden oluşabileceğini savunmaktaydı. Toplum için en büyük iyilik, onları iyi yönetmektir.³⁷

Konfüçyüs, yaşadığı dönemdeki kargaşa ortamından çıkılıp, huzurlu bir ortamın sağlanması için, bilgili liderlerin ve görevlerinin bilincinde olan memurların gerekli olduğunu savundu. Siyasal düzenin temelini insanın kendisinde arıyor ve böylece siyasetle ahlaki birleştiriyordu. Sıradan bir insan, törenlere katılarak ve kendisini eğiterek, üstün bir kişiliğe sahip olabilirdi. Üstün kişi, soylu kişiydi. Yönetici kişi de, bu vasıfları sağlayan, soylu bir kişiydi.³⁸

Konfüçyüs'ün öğretisinde önemli kavramlar vardır. Bu kavramlardan biri "Li" kavramıdır. Li, uygun davranışlar için kullanılmıştır. Li, gelişmişliğin ve geriliğin, mükemmelliğin ve sıradanlığın, medeniyetin ve cahilliğin farklılıklarını ortaya koyan bir araçtır. Ona göre Li olmadan, nezaket göstermek jestten öteye gidemezdi. Konfüçyüs'ün önemli gördüğü kavramlardan biri de "Hsiao"dur. Bu kavram, aileyi oluşturan kişilerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını ifade eder. Hsiao ile Kutsal Hsiao'nun birlikte var olması; mükemmel bir evlat olmanın tanımıdır. Buradaki Kutsal

³⁶ Anıl-Özbek, *age.*, s. 109-110.

³⁷ *age.* s. 113-114.

³⁸ İşçi, *age.*, s. 35.

Hsiao, saygıyı belirten bir ifadedir.³⁹ Jen kavramı ise; ahlak ve erdem anlamındadır. İnsanların birbirlerine karşı gösterdikleri saygı, sevgi, iyilik gibi kavramları belirtir.⁴⁰ Tao; toplumun ve devletin uyması gereken kuralları kapsar. Erdemli olmak; dürüstlük, alçakgönüllülük ve saygılı olmaktır. Doğayla bir uyum halini ve huzuru tanımlar. T'ien; gökte bulunan ve kötülükleri cezalandırıp, iyilikleri ödüllendiren bir varlıktır. En yüksek otorite ve gücü simgeler. T'ien-Ming ise; yüce varlığın iradesini ve onun emirlerini ifade eder. Kaderi belirler, değişmesi mümkün olmayı kapsar.⁴¹

Konfüçyüs, modern anlamda ilk hümanistlerden biridir. İnsanın doğasının iyi olduğuna inanır.⁴² O, yeni bir şey meydana getirmeye çalışmamış, gayesini geçmişte aramıştır. Bütün eski Çin kaynaklarını araştırmış, kendisinden önceki düşünürlerin yazılarını derlemiştir. Yaşadığı dönemde, kendi düşüncelerini yazıya dökmemiş, öldükten sonra öğretisi öğrencileri tarafından yazıya geçirilmiştir.⁴³

Konfüçyüs'ün Çin'deki önemi, dönemin şartlarına göre değişiklik göstermiştir. M. Ö. 2. yüzyılda, "Taçsız Kral" ilan edilmiştir. M. Ö. 1. yüzyılda ise; kraldan daha üstün, toplum içinde var olan bir "Tanrı" olarak görülmüştür. Han Hanedanlığı dönemi, Konfüçyüs'ün en üstün görüldüğü dönemdir. Bu dönemde Konfüçyüs'ün öğretisi, din olarak kabul edilmiştir. M. S. 1. yüzyıldan itibaren ise, sadece üstün bir öğretmen olarak kabul görmüştür. 19. yüzyılın sonunda, Çin'de yöneticiler güç kazanmak için ilahi bir varlık olarak görmüştür. ÇHC'nin kurulmasından sonra ise, öğretmenden daha aşağı konuma düşürülmüştür.⁴⁴ Günümüzde Konfüçyüsçülük Çin'in iç ve dış siyasetini yönlendiren önemli bir konuma gelmiştir.

Konfüçyüs'ün öğretisine bu genel bakışın ardından, öğretinin içeriğini biraz daha ayrıntılı incelemek Konfüçyüsçülüğü bütünüyle anlama açısından faydalı olacaktır.

1.2.1. İdeal İnsan

Konfüçyüs'e göre ideal insan, kendini öğrenmeye adanmış bir bilgedir. O; daima saygılı olan, özgür, alçak gönüllü, hakkaniyetli ve iyilikseverdir. İdeal insan için, erdem çok önemlidir ve daima erdem yolundadır. Kötülüklerden uzak durur, diğer insanlara karşı ılımlı ve empati kurabilen bir insandır. Kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi,

³⁹ Anıl-Özbek, *age.*, s. 116-117.

⁴⁰ Daisetz Teitaro Suzuki, *Çin Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul, 2012, s. 80.

⁴¹ Anıl-Özbek, *age.*, s. 117.

⁴² Aydın, *age.*, s. 65.

⁴³ Selahattin Fettahoğlu, "Konfüçyüs ve Öğretisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/16, 2004, s. 311-312.

⁴⁴ Aydın, *age.*, s. 64.

başkalarına asla yapmaz. Sözlerine dikkat eder, kimseyi küçük düşürücü ithamlarda bulunmaz. Akıl önemlidir. Eğlencede aşırıya karşıdır. İnsanlar bir şeye üzüldükçe, kendilerine zarar vermemelidir. İnsan, her şeye rağmen mutlu olmaya çalışmalıdır.⁴⁵ İnsan, iç dünyasında yaşadıklarını çevresine yansıtır. İyi olan bir insan, çevresine karşı da iyi duygular besler ve eylemlerinde gerçekleştirir.⁴⁶

Konfüçyüs, insanın yapısında kötülüğün olduğu gibi iyiliğin de olduğunu savunur. Fakat her zaman iyi karakterin daha baskın olduğunu savunmuştur. İnsanın doğasını saksagan kuşuna benzeterek; beyaz-siyah, güzel-çirkin, kötü-iyi gibi iki zıt yüzü olduğunu ve birbirleriyle bütünleşmiş olduğunu savunur.⁴⁷

Konfüçyüs'e göre insan, Gök tarafından yaratılmış olup, Göksel yapının parçasıdır. Gök nasıl; soğuk-sıcak, kuru-yaş, kötü-iyi, karanlık-aydınlık, Yang-Yin gibi karmaşık olayların bütünleşmesiyle bir düzene sahipse, insanlar da Yang-Yin öğelerinin uyumuyla hayatlarını devam ettirirler. İnsan, doğa gibidir.⁴⁸

Üstün/ideal insan; insancıldır, samimidir, bilgedir, güvenilir ve görgülüdür. Ailesine saygı duyar, zeki, atik, kibar, müzik ve törelere bağlı, zevklerine esir olmayan kişidir. Erdemli, planlı hareket eden, barışsever, eğitilmiş, halkı seven, insanlara yardım eden, müsriflikten hoşlanmayan, daima iyiliğin yanında olan, hata yaptığında hatasını kabul eden, daima öğrenmeye istekli, gösterişi sevmeyen, zamanı dikkatli kullanan, alçak gönüllü, sorumluluklarına sadık, kendisini eğitime adanmış ve başkalarının eğitimi için de çaba harcayan bir insandır.⁴⁹

Konfüçyüs'e göre insan ilişkilerini yönlendiren beş temel prensip vardır. Bunlar; anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişki, amir-memur ilişkisi, eşler arasındaki ilişki, kardeşler arasındaki ilişki, arkadaş ve dostlar arasındaki ilişkidir. Bu ilişkiler, sosyal yaşamın tüm yönlerini kapsamaktadır.⁵⁰

Konfüçyüs için aile, toplumun temel taşıdır. Aile kurumu, yücedir. İnsanın büyüdüğü ortam ailedir. Anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkinin, saygılı ve düzenli olması, insanın eğitildiği ortamın da kusursuz olması demektir. İnsan yapısıyla göğün yapısı aynı olduğundan, kâinat da gerçekte bir ailedir. Ülkedeki huzur ortamı, ailedeki huzura bağlıdır. Gökyüzünü ailenin reisi olarak baba, yeryüzünü ise anne olarak görmektedir. Bu yüzden, ana-babaya saygı duymak, onların emirlerine uymak ve onlara

⁴⁵ Fettahoğlu, *agm.*, s. 331-332.

⁴⁶ Kala, *agm.*, s. 78.

⁴⁷ Adair, *age.*, s. 41.

⁴⁸ Anıl-Özbek, *age.*, s. 121-122.

⁴⁹ *age.* s. 122-123.

⁵⁰ Fettahoğlu, *agm.*, s. 320.

yardımcı olmak, insanlığın ana yapısı ve tüm iyiliklerin yapı taşıdır. Aile sevgisi, kişinin kendisini yok sayarak, hiçbir çıkar beklemeden, samimi hislerle olan bağlılıktır. Konfüçyüs ile ilgili yapılan araştırmalarda, yaşlı anne-babasına sahip olan bir kişinin, anne-babasının yaşlandıklarını düşünmeleri üzerine, o kişinin küçükken giydiği kıyafetleri giyip, anne-babasına yaşlanmadıklarını göstermesini istemiştir. Böylelikle, anne-babası kendilerini genç hissedecekler ve mutlu olacaklardır. Benzer şekilde, çocuklar hastalandıklarında anne-babası üzülmesin diye, çocukların hastalıklarını saklamasını da nasihat etmiştir.⁵¹ “*Bir insanın babası hayattayken iradesinin yönelimine, babası öldüğünde ise davranışlarına bak. Eğer üç yıl boyunca babasının gittiği yoldan çıkmazsa işte o zaman evlat olarak adlandırılabilir*”⁵² diyerek, anne-babaya saygının önemini belirtmiştir.

Evlat, anne-babaya layık olmaya çalışırken, anne-baba da çocuğuna karşı nazik olmalıdır. Anne-baba, çocuklarına şefkatle yaklaşmalıdır. Çocuklar, anne-babaları hayattayken nasıl saygı gösteriyorsa, onların ölümünde de kurban keserek saygı göstermelidir. Anne-baba öldüğünde eğer ki borçları varsa, çocukları bu borçları üstlenmelidir. Ayrıca çocukların, anne-babalarının onurunu zedeleyecek davranışlarda bulunmaması gerekir.⁵³ Ailede sağlanan bu sistem, devlete de iyi bir örnek olarak sunulmaktaydı. Devlet görevlilerinin de topluma karşı, aile ilişkilerinde olduğu gibi davranmaları istenmekteydi. Ailenin düzenli ve saygılı olması, devletin temeli olarak görülmekteydi.⁵⁴

Amir-memur ilişkilerinde, memurlar amire güvenmeli ve saygı göstermelidir. Amir, memurların sevgisini ve güvenini kazanmaya çalışmalıdır. Amir, hata işlemeyen bir anne-baba modelindedir. İnsanlara iyilik yapmaktan hoşlanmalıdır. Korku ve huzursuzluk yerine saygı ve sevgi olmalıdır.⁵⁵

Kardeşler arasındaki ilişkide, büyük olan kardeş ince fikirli, küçük olanlar ise itaatkâr olmalıdırlar. İnsanlar eşittir ve kardeştir. Küçük kardeşin ana görevi, büyük kardeşe saygıda kusur etmemektir.⁵⁶

Eşler arasındaki ilişkide, koca adaletli olmalı, kadın ise kocasına karşı itaatli olmalıdır. Anelik görevi kutsaldır. Kadının anne olmadan önce saygınlığı yoktur. Anne olduktan sonra, saygın insan olur. Eşler arasında boşanma çok kolay gerçekleşmektedir.

⁵¹Anıl-Özbek, *age.*, s. 124-125.

⁵²Konfüçyüs, *Konuşmalar (Analektler)*, (çev. Murat Karlıdağ), İstanbul, 2018, s. 11.

⁵³Fettahoğlu, *agm.*, s. 320-321.

⁵⁴Anıl-Özbek, *age.*, s. 125.

⁵⁵Fettahoğlu, *agm.*, s. 321.

⁵⁶*agm.* s. 321.

Erkek, neslinin devam etmesi için birden fazla evlilik yapabilir. Kadın, kocasına emir veremez, dostane şekilde önerilerde bulunabilir. Kadın alt derecede, erkek ise üst derecededir. Kadın, kocasına saygılı olmak zorundadır.⁵⁷

Arkadaşlar ve dostlar arasındaki ilişkide ise, insanlar birbirlerine karşı minnettar olmalıdır. Arkadaşlık/dostluk; ancak aynı derecede olan insanlar için geçerlidir. Kendi derecesinde olmayan insanlarla arkadaşlık edilmemesini önermiştir. Dostlar birbirlerine karşı saygılı ve eşitlik içinde olmalıdır. İnsanlar arkadaşlık ilişkisini kurarken, içten, zeki, bilgi seviyesi yüksek ve yalan söylemeyen kişiler arasından seçmelidir.⁵⁸

1.2.2. İdeal Toplum

Konfüçyüs, içinde bulunduğu dönemin karışıklıklarından yola çıkarak, toplumun huzurlu yaşayabilmesi için gerekli olan koşulları araştırırken, insan ve insan ilişkileriyle ilgilenmiştir. İdeal toplumun oluşabilmesi için temel amacı, insanı doğru bir şekilde anlamaya, insanların sorunlarını doğru bir yöntemle anlatmalarını sağlamaya ve insanları huzurlu bir şekilde yaşamaya yönlendirmek olmuştur. Bu amacını gerçekleştirebilmek için, insanların huzurlu bir şekilde yaşayabilmelerini sağlayacak düzeni oluşturmaya çalışmıştır. Bu yüzden, insanı bir birey olarak değil, ailesi ve yaşadığı toplumla özdeşleştirerek, devletle ilişkilerini de göz ardı etmeden değerlendirmeye çalışmıştır. Çalışmaları uyguladığı yöntem itibariyle, politika ve toplumbilim alanlarını araştırmakta ve bunların insan üzerindeki etkisini Çin toplum düzeni içinde ele almaktadır.⁵⁹

Konfüçyüs, toplumda birlik ve beraberliğin oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. Geleneklere önem vermiş, toplumdaki en önemli birimi aile olarak görmüştür. Aile, toplumu oluşturmaktadır. Birey, dünyaya geldiğinde ailesiyle birlikte var olmaktadır. Bireyin aile içindeki mevcudiyetini benimsemesi, ideal toplum düzeninin oluşturulması için önemlidir.⁶⁰

Çin toplumunda, insanlar arasında bireyselliğin olmaması gerektiğini vurgulamıştır. “Şeref” kavramını bile toplumsal bir durum olarak görmüştür. Bireysel şeref duygusu, insanın iyi hareketlerde bulunması ile toplumun bu hareketleri onaylaması sonucunda oluşmaktadır. Kısaca bireyin değeri, toplumun ona biçmiş olduğu değere bağlıdır. Konfüçyüs’ün yaşadığı dönemde, toplumda yerleşmiş birtakım

⁵⁷ *agm.* s. 321.

⁵⁸ *agm.* s. 321.

⁵⁹ Anıl-Özbek, *age.*, s. 118.

⁶⁰ Kala, *agm.*, s. 75.

sert kurallar vardı ve bu kurallar eşitlik ilkesine göre düzenlenmemişti. Çin’de, adaletsizlik, zorbalık, fakirlik ve cahillik fazlasıyla hâkimdi.⁶¹

Konfüçyüs’ün ideal toplum yapısı da aslında; eşitlik ilkesine uymayan, sınıf temelli bir yapıydı. Halkın, üst tabakada olan insanlar tarafından idare edilmesini savunmaktaydı. Düşüncelerinde bireyselliğe tamamen karşıydı. Eşitsizlik, en çok da kadınları etkilemekteydi. Kadınlar toplumda, sosyal ve siyasal hayatta herhangi bir vafsa sahip değillerdi. Bu sebeple toplum, siyasal ve sosyal hakların tümünü elinde tutan ve çok az bir hakka sahip insanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Çok az hakka sahip olan insanlara “avam” deniliyordu. Avam Çin’de, büyük bir kalabalığı oluşturmaktaydı. Bu kalabalık ve sıradan insanlar, etkili bir faktör olarak görülmemekte ve toplumun üyesi olarak sisteme alınmamaktaydı. Toplum; soylular, taşralı soylular, devlet yönetiminde çalışan memurlar ve avam şeklinde sınıflandırılmıştı. Kurulu sistemin işlemesinden ve bu sistemin yararlarından faydalanan da yönetici sınıftı. Genellikle bir hanedan soyundan gelenler, derebeyleri ve geniş toprak sahipleri üst konumlara sahipti. Konfüçyüs de bu dönemde, yeni soyluluk anlayışını açıkladı. Sınıf yapısının hâkim olduğu, eşitsiz ve özgürlüğün olmadığı bu toplumda yaşanan haksızlıklara karşı çıkarak, bilginin ve mükemmelliğin egemen olduğu yeni bir toplumsal düzen önerdi. Konfüçyüs’ün bu toplum düzen anlayışı, devrimsel nitelikteydi. Onun yeni toplum düzeninde, elitler ve avam olmak üzere iki eşitsiz sınıf yine var olmakta fakat bu eşitsizlik giderilebilmekteydi. Avamdaki insanlar, özverili çalıştıkları sürece bir üst sınıf olan elit sınıfına geçebilmekteydi. Beceriksiz, yetkin olmayan, elit sınıfına layık olmayan insanların da soydan kaynaklı olarak elit sınıfına ait olmalarına karşı çıkan Konfüçyüs, soyluluğun tanımını ve anlamını değiştirdi.⁶²

Konfüçyüs ideal toplum görüşüyle, toplumun en üstünde yer alan soylu olmakla elit olduğunu; fakat bu soyluluğun aileden kaynaklı değil, üstün bir kişiliğe erişmekle elde edileceğini savunmuştur. Üstün bir kişiliğe sahip olmak, eğitimle gerçekleşecektir. Eğitim ise, herkes tarafından edinilebilir. Eğitim sadece okulda okumak ya da öğretmenden ders almak değildir. Birey, kendisini yetiştirmelidir. Toplum içinde belli kural ve davranış biçimlerini öğrenerek de elit insan olunabilir. Sadece soylu insanların eğitim alma hakkı yoktur, halk da eğitim alabilir. Halk da uygun bir eğitim aldıktan sonra, elit insan sınıfına ait olabilir.⁶³

⁶¹ Anıl-Özbek, *age.*, s. 118-119.

⁶² *age.* s. 119-121.

⁶³ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, 2017, s. 113-114.

1.2.3. İdeal Devlet ve Yönetimi

Konfüçyüs, yaşadığı dönemde egemen olan güvensizlik ve kargaşa ortamından, insanları kurtarmaya çalışmıştır. İnsanların huzura kavuşabilmeleri için, devletin üzerine düşen sorumlulukları bulmaya çalışmıştır. Devleti de ahlakın bir parçası olarak görmüştür.⁶⁴ Kâinatın nasıl oluştuğundan ziyade, nasıl yönetilmesi gerektiğinin önemli olduğuna inanmıştır. Öğretisinde, metafiziksel yaklaşımlardan uzak durduğu gibi, devlet konusunda da metafiziksel yaklaşımlardan kaçınmıştır.⁶⁵

Ona göre, insanların birbirini sevmesi erdemdir. İnsanlar toplu halde yaşamak zorundadır. Toplumun huzurlu olmasının temeli, insanların birbirini sevmesidir. Nasıl ki aile, toplumun temeli ise; devletin oluşmasında da temeldir. Ailenin vazgeçilmezi olan sevgi, saygı, hoşgörü ilkeleri devlet idaresinde de vazgeçilmezdir. Devletin idare edilmesini, büyük bir ailenin yönetilme kurallarına benzetmektedir.⁶⁶

Konfüçyüs'e göre devlet ve vatandaşları arasında; vatandaşların devlete itaat etmeleri, devletin de vatandaşlarını iyi yönetmesi gerekmektedir. Hem devlet hem de vatandaşlar üzerine düşen görevleri yerine getirmeleri gerekir. Devlet ya da vatandaş bu görevini yerine getirmezse, toplumda huzur bozulur. Karışıklık, huzursuzluk, kaos ortamı hakim olur.⁶⁷ Konfüçyüs, devleti yöneteceklerin nasıl olması gerektiği hakkında şöyle söylemiştir;

*“Erdemle yöneten Kutup Yıldızı'na benzer; yerini daima koruyan ve diğer yıldızların kendisine tabi olduğudur o”.*⁶⁸

*“Toplumlar erdemle yönetilirse, halk yanlış yapmaktan ve kötü yöntemlere başvurmaktan utanır. Ama kendileri zalim olur, baskı ve zorbalıkla yönetmeye kalkarlarsa, halk yapacağı hiçbir kötülükten utanmaz”.*⁶⁹

*“Bin savaş arabası olan bir beyliği yönetirken yapılan işlerde ihtiyatlı ve sözünün eri olunmalı, harcamalarda tutumlu davranmalı, halkı sevmeli, istihdamı mevsimlere göre düzenlemeli”.*⁷⁰

Konfüçyüs'e göre devlet, monarşik ve otoriter olmalıdır. Demokratik yapıya karşıdır. Yöneticiler, soylular sınıfına mensup olmalıdır. Soylu olması için de iyi bir eğitim almış olması gerekmektedir. Ayrıca, üstün insanın sıfatlarını da yerine

⁶⁴ İşçi, *age.*, s. 35.

⁶⁵ Anıl-Özbek, *age.*, s. 128.

⁶⁶ *age.* s. 128-129.

⁶⁷ *age.* s. 129.

⁶⁸ Konfüçyüs, *Konuşmalar İlk On Bölüm*, (çev. Erdem Kurtuldu), İstanbul, 2015, s. 13.

⁶⁹ İbrahim Ülger, *Adaleti Arayan Bilge Konfüçyüs*, İstanbul, 2019, s. 19.

⁷⁰ Konfüçyüs, (çev. Erdem Kurtuldu), *age.*, s. 8.

getirmeleri gerekir. Prens ya da kral; gücünü ve yetkisini Gök'ten alır. Devlet memurlarının da yeterli eğitimi alarak, bilgili olmaları gerekir. Ancak edinmiş oldukları bilgiler sayesinde, yöneticiye kılavuzluk edebileceklerdir.⁷¹

Konfüçyüs, prens/kral ve halkı arasında, halkın prens/krala rıza göstermesi, prensin/kralın da halkı iyi idare etmesi konusunda bir anlaşmanın olduğunu ileri sürerek Toplum Anlaşması teorisine katılmaktadır. Bu yüzden, hem prens/kral hem de halk Toplum Anlaşması teorisine göre hareket etmek zorundadır. Anlaşmaya taraf olanlardan birinin, anlaşmaya göre hareket etmemesi durumunda toplumsal huzurun bozulacağını savunmuştur. Tao'ya göre hareket etmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Hem prens/kral hem de halk, üstün insan olmak için uğraşmalıdır.⁷²

İdeal devlet, ahlaki eğitimin en üst düzeyine ulaşmış olan yönetici ile idare edilen devlettir. Devlet, ahlaki bir varlıktır. Bu yüzden yöneticisi de ahlaklı olmak zorundadır. Gerçek yönetici, bilgeliğe sahip olan yöneticidir. Yönetici, devleti yönetirken, yasalar ve cezalar yoluyla halkı yönetmeye çalışmamalıdır. Erdemli ve ahlaklı bir şekilde yönetmeye çalışmalıdır. Erdemli bir yöneticinin halkı da erdemli olur.⁷³ “İyi bir hükümet birlikte olduklarını mutlu kılar. Uzakta olanları kendine çeker”⁷⁴ diyerek, iyi bir hükümetin önemini belirtmiştir.

1.2.4. Ahlak

Ona göre; üstün insan aynı zamanda erdemli insandır. Bu nedenle üstün insan, ahlakın niteliklerini taşır. Ahlak, insanın yapılması gerekeni yapmasıdır. Eski dinsel ritüellerin yerine getirilmesi, iyi, zeki ve korkusuz olmak, kendisinden büyüklere saygılı olmak, kendisine verilmiş olan görevi sorunsuz bir şekilde yerine getirmek ahlaki bir davranıştır. Ayrıca; sevgi, saygı, bağlılık duyguları da ahlaki duygulardır. Anne-babaya sevgi-saygı göstermek, atalara şükranlarını sunmak, arkadaşlar arasında ölçülü davranmak da ahlaki bir davranıştır. Ahlakın genel bir açıklamasını yapmamış, yapılan davranışların ahlaki olup olmaması bakımından, sonuca göre karar verilmesini önermiştir. Ahlak, insanın yaşamı boyunca öğrendikleri ve bulunulan koşullara göre değerlendirilen bir kavramdır.⁷⁵

Konfüçyüs'ün ahlak anlayışında, “Jen” kavramı önemlidir. Bu kavram, herkesin toplum içinde bulunduğu konuma göre hareket etmesini ifade eder. “Jen” kavramının

⁷¹ Anıl-Özbek, *age.*, s. 133-134.

⁷² *age.* s. 129.

⁷³ Aydın, *age.*, s. 72.

⁷⁴ Konfüçyüs, *Erdemin Ardından Git*, (çev. Işıtan Gündüz), İstanbul, 2008, s. 82.

⁷⁵ Anıl-Özbek, *age.*, s. 125-127.

temelinde, sevgi vardır. İnsanlar sorumluluklarını ve vazifelerini yerine getirirken, birbirlerine karşı sevgi duygusu içinde olmalıdır. Eğer ki sevgi duygusu varsa, bu Jen'dir. Jen'e sahip olan kişi, bütün erdemleri kendisinde barındırır ve üstün insanla aynı statüdedir. Jen, mükemmel erdemdir.⁷⁶

Ahlak anlayışında önemli olan diğer bir kavram da "Li"dir. İnsanlar Tao'nun bilgisine doğdukları andan itibaren sahip değildir. Li, hayatları boyunca izlemeleri gereken bir süreçtir. Yaşadığımız süre boyunca bizim ne yapmamız, ne yapmamamız konusunda bizi bilgilendiren ayin ve törenlerdir. Li; toplum kurallarını, doğru ya da yanlış davranışları, dinsel ayinleri kapsar. Üstün insan, Li'ye göre hareket eden insandır.⁷⁷

Konfüçyüs iyi ahlaklı olmayı şöyle ifade etmiştir; *"Üstün insanın karşısında hayranlık duyduğu üç şey vardır. O, Tanrının buyrukları karşısında hayranlık duyar. Büyük insanların karşısında hayranlık duyar. Bilgelerin sözleri karşısında hayranlık duyar. Küçük insan Tanrının buyruklarını bilmez ve sonuç olarak onlar karşısında hayranlık duymaz. Büyük insanlara karşı saygısızdır. Bilgelerin sözleriyle dalga geçer"*.⁷⁸

"Bir kişi, dış güzellik yerine, iyi ahlaka değer verir, ailesine hizmette elinden gelen her şeyi yaparsa, büyüklerine yaşamı boyunca sadık kalırsa, arkadaşlarıyla kurduğu ilişkilerinde içtense, o kişi için bir şey bilmiyor da deseler, ben onun bilgili olduğunu iddia ederim".⁷⁹

1.2.5. İnanç

Konfüçyüs, kendi düşüncelerini bir din olarak görmemiştir. Öğretisini, ahlaki ve felsefi inançlarla şekillendirmiştir. Fakat toplum tarafından bu değerler din olarak görülmüştür. Öğretisi, yaşadığı dönemde din olarak kabul edilmezken, ölümünden sonra zamanla dini kisveye dönüştürülmüş ve Geleneksel Çin Dini'nin sistematize edilmiş şekli haline getirilmiştir. İlk zamanlar filozof, devlet insanı, büyük öğretmen gibi unvanlarla isminden söz edilirken, zamanla peygamber olarak söz edilmiştir. Dinler tarihi ile ilgili çalışma yapan araştırmacılar, Konfüçyüs'ün öğretisini din olarak⁸⁰ ve

⁷⁶ Aydın, *age.*, s. 69.

⁷⁷ *age.* s. 70-71.

⁷⁸ Konfüçyüs, (çev. Murat Karlıdağ), *age.*, s. 125.

⁷⁹ Ülger, *age.*, s. 23.

⁸⁰ Fettahoğlu, *agm.*, s. 312.

Çin’de inanılan inançlardan en eskisi ve en yücesi olarak kabul etmektedirler. M. Ö. 140 yılından 1912 yılına kadar da devletin resmi dini kabul edilmiştir.⁸¹

1.2.5.1. Tanrı İnancı

Konfüçyüs’ün yaşadığı dönemde, toplumun inandığı kutsal varlıklar ve ruhların sayısı çok fazlaydı. Evlerin, yolların, toprağın, nehirlerin, dağların kısacası her şeyin ilahları vardı. Bu ilahların hepsinin üzerinde de “dedelerin ruhları” vardı. Sadece insanların ruhları değil, aynı zamanda evrende görülen her şeyin de ruhu olduğuna inanılıyordu.⁸²

M. Ö. 12. yüzyılda, Konfüçyüs’ün öğretisi henüz din haline gelmeden önce atalara hürmet, ruhlara tapınma, geleceğe dair haber iletme, kutsal varlıklara kurban sunma ve Şang-ti diye isimlendirilen Yüce Varlık inancı hâkimdi. Şang-ti, Çince bir terimdir ve göğün hükümdarının adıdır. Şang-ti, ilk zamanlar hükümdarla karşılaştırılmıştır. Daha sonra ise, imparatorun bir aracı olmadan doğrudan göğe bağlı olduğunu düşünmüşler, bu yüzden de imparatora “Göğün Oğlu” adını vermişlerdir. İmparator “Göğün Oğlu” unvanıyla, tarafsız ve adil bir biçimde halkı yönetmeye başlamıştır.⁸³

Şang-ti, Yüce Varlık inancı ile Konfüçyüs’te de etkisini sürdürmüştür. Konfüçyüs, Yüce Varlık’ı isimlendirirken Şang-ti yerine T’ien’i kullanmıştır. Ona göre T’ien; o dönemki inanışların aksine, acımasız hükümdarları cezalandıran, yeni hükümdarları göreve getiren, gökte bulunan, iyilik yapanları ödüllendiren atalara verilen bir isim değildir. T’ien; yüce varlık, kâinat düzeninin sağlayıcısı, her şeyin üzerinde bulunan varlık, yaratıcı güçtür. T’ien; kandırılmayan ve toplumların yaşamlarını şekillendiren, insanları koruyan Tanrı’dır. Çin’deki inanışa göre imparator Gök’ün Oğlu’ydu ve halkı yönetme gücünü ve emrini T’ien’den almıştı.⁸⁴

Konfüçyüs, tüm insanların izlemesi gereken, göğün yol ve düzeni olan “Tao” kavramını kullanmıştır. Tao, bir tanrıdan ziyade, insanın izlemesi gereken doğru yol ve ahlak ilkesidir. İnsanların yaptığı davranışların Tanrı tarafından izlendiğini söyleyerek davranışların ona göre şekillendirilmesi gerektiğini savunmuştur.⁸⁵

Konfüçyüs, Çin’in düşünce yapısını, inançlarını ve toplumsal yapısını etkilemiştir. Çinlilerin karakteristik özelliklerinin şekillenmesinde önemli rol

⁸¹ *agm.* s. 313.

⁸² *agm.* s. 313.

⁸³ Ahmet Güç, “Konfüçyüs ve Konfüçyüschülük”, *Uludağ Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2, 2001, s. 56.

⁸⁴ *agm.* s. 56-57.

⁸⁵ Fettahoğlu, *agm.*, s. 313.

oynamıştır. Konfüçyüs'ün öğretisi tam olarak bir din olmasa da, Çinlilerin dini duygularını ve inançlarını şekillendirmede en önemli etken olmuştur.⁸⁶

Çinliler, genel olarak dindar bir ulus değildir. Dinsel meselelere hep mesafeli yaklaşmışlardır. Konfüçyüsçülük dini de, daha çok Çin'in ahlak anlayışına uygun olarak şekillenmiştir. Çin'in geleneksel aile yapısı ve sosyal düzeniyle anlamlı olan inanç biçimidir. Bazı zamanlar din olarak, bazı zamanlar da bir felsefi sistem olarak görülmüştür. Konfüçyüs, felsefesinde olduğu gibi dini inanışta da, çökmekte olan geleneksel toplum yapısını güçlendirmek amacıyla, eski toplumsal değerleri yeniden ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.⁸⁷

Konfüçyüsçülük'te kutsal kitap yoktur. Bu sebeple, Çinliler daha çok "Okul" veya "Bilginler Doktrini" ismiyle adlandırmışlardır.⁸⁸

1.2.5.2. Ahiret İnancı

Konfüçyüs öncesi dini inanışlarda da ahiret inancı yoktu. Ödül ve ceza anlayışı, cennet-cehennem kavramları yoktu. Bu yüzden Konfüçyüs de, dünyevi hayatı anlamaya çalışmış, ahiret inancı üzerinde durmamıştır. Metafizikle neredeyse hiç ilgilenmemiştir. Ölmüş insanlar ve ruhlar ile ilgili sorular soran insanlara cevap vermekten çekinmiştir. Ona göre her şey, fizik ve insanlık temel alınarak insanlığa hizmet etmelidir. Metafizik ve ilahiyat konuları, insanlığa hizmet etmez. Metafizikle ilgilenmemesine karşılık, ölümden sonraki yaşamı hiçbir zaman yok saymamıştır. İnsanların birbirlerine karşı kötü davranışlarda bulunmaması gerektiğinin nasihatini vermiş, yapacakları her kötülüğün karşılığını göreceklerini söylemiştir. İnsanların yaptıkları hataları telafi etmesi konusunda sık sık nasihatte bulunmuştur.⁸⁹

Konfüçyüs'e göre, var olan bir kâinat düzeni ve bu düzenin bir kuralı olduğunu bilmek önemlidir. Kâinat nasıl var olmuş, kim yaratmış gibi sorular önemli değildir. İnsanları tanıyamıyorken, ruhların tanınamayacağını; yaşam hakkında fikir sahibi olmadan, ölümün açıklanamayacağını öne sürmüştür. Dünyaya gelmemiz ve ölmemiz, Tanrı'nın emrinde olan şeylerdir. Ona göre en iyi bilinen şey, herkesin bir gün ölecek olmasıdır.⁹⁰

⁸⁶ Anıl-Özbek, *age.*, s. 166.

⁸⁷ *age.* s. 166-168.

⁸⁸ Güç, *agm.*, s. 55.

⁸⁹ Fettahoğlu, *agm.*, s. 314.

⁹⁰ *agm.* s. 314.

1.2.5.3. İbadet

Konfüçyüs, metafizik konusuna değinmese de, dini ayin ve ritüellere önem vermiştir. Yaşamı boyunca dua etmiş, oruç tutmuş ve dini törenlere katılmıştır. Dini merasimlerin saygı çerçevesinde olmasına dikkat etmiş, erdemin bir şartı olarak görmüştür. Merasimlerin halkı bütünleştirdiğini ve toplumun uyum içinde olmasını sağlayan bir güç olarak görmüştür. Ona göre Tanrı, ibadet edilmesi ve saygı gösterilmesi gereken yüce bir varlıktır. Dua, bir görevdir. Ölmüş olanlara kurban kesilir, merasim düzenlenir ve dua edilirdi. Merasimlerde müsriflikten kaçınılması gerektiğinin de önemli olduğunu söylemiştir.⁹¹

Bir din olarak Konfüçyüsçülük'te, ayrı bir rahipler sınıfı yoktur. Yetkili memurlar bulunur ve ayinler sıklıkla devletin yetkilendirdiği bu memurlar tarafından yapılır. Ayinleri yönlendiren kişilere "Jü" denilmiştir. Bu insanlar, eğitilmiş insanlardı. Fakat, T'ien (Gök Tanrı) için yapılan törenleri genellikle imparatorlar yönetmiştir. Günümüzde de 22 Aralık gece yarısından sonra başlayan törenlerde, adaklar sunulup içkiler içilir, yemekler yenir ve müzikli eğlence düzenlenir. Bu törenler, Pekin'in güneyinde yer alan dünyanın en büyük mihrabı olan üç teraslı beyaz mihrabın etrafında yapılır. Bu ayin dışında gerçekleştirilen ay ve güneş ibadeti için yapılan ayinleri, her yıl devlet görevlileri yerine getirir.⁹²

1.2.6. Eğitim Hakkında Görüşleri

Konfüçyüs, erdemli/üstün insanlar yetiştirmek ve bu insanların erdemli yöneticiler/memurlar olarak, toplumdaki huzuru sağlamak için gerekli olan bilgeliği, eğitimle kazanmaları gerektiğini savunmuştur. Çin'de eğitim, soylu ailelere verilen bir haktı. O ise, eğitim hakkının herkese verilmesi gerektiğini savundu. Öğretmenliği bir meslek haline getirerek, hayat biçimi olarak benimsedi. Yaşamı boyunca kendini eğitime adadı. Eğitim aracılığıyla, toplumu geliştirmeye çalıştı. Bilgelik, bireyden başlayarak topluma yayılacak ve bu sayede de uyumlu hiyerarşik toplumun oluşması sağlanacaktı. Ana gayesi, toplum yararının sağlanması oldu.⁹³

Geleneksel kültürün öğrenilmesi ve uygulanması için çalıştı. Ona göre; eğitim yoluyla geleneksel kültür öğrenilecek, bu sayede ahlaki kuralların da toplumda

⁹¹ *agm.* s. 314-315.

⁹² *agm.* s. 315.

⁹³ Kemal Bakır, "Konfüçyüs, Bilgelik ve Eğitim", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1/40, 2007, s. 247-248.

benimsenmesi sağlanacaktı. Böylelikle adil ve mutlu bir toplum kurulmuş olacaktı. Konfüçyüs'e göre, toplumu toplum yapan geleneksel kültürdür.⁹⁴

Eğitimde ahlakı ön planda tutmuştur. Baskıyı, zorlamayı ve cezalandırmayı onaylamamıştır. İnsan, edinmiş olduğu eğitim sayesinde, diğer insanların da eğitilmesini sağlayacaktır. Eğitim, sadece yaşlıların gençleri eğitmesi değil, aynı zamanda gençlerin de yaşlıları eğitmesidir. Ezberciliğe karşıdır. Eğitimin deney yoluyla edinileceğini savunmuştur.⁹⁵

Konfüçyüs, öğrencilerini eğitmek için birkaç yöntem kullandı. Bunlardan biri de müziktir. Müziğin, insan ruhunu dizginlediğine inanıyordu. Müziğin, insanlarda bırakmış olduğu etkiyle, onları istenildiği gibi yönetmenin olanağını savunmaktaydı.⁹⁶

Konfüçyüs, insanların üstün insan olabilmesi için, tören ve ayinlerin de en az müzik kadar önemli olduğunu belirtmiştir. Ona göre tören ve ayinler, insanları faydalı bir konuma getirerek, itaatkâr olmalarını sağlamaktadır.⁹⁷

Konfüçyüs eğitimin sürekli bir eylem olduğunu ve bilginin önemini şöyle ifade etmiştir; *“Amacına hiç ulaşamamış gibi öğrenmeye devam et ve sanki her an kaybedecekmiş gibi öğrendiğine sarıl”*.⁹⁸

⁹⁴ *agm.* s. 249.

⁹⁵ *agm.* s. 251-252.

⁹⁶ İşçi, *age.*, s. 35.

⁹⁷ Anıl-Özbek, *age.*, s. 161.

⁹⁸ Konfüçyüs, *Konfüçyüs'ün Bilgeliliği*, (çev. Neşe Olcaytu), İstanbul, 2009, s. 75.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN SİYASİ TARİHİ

2.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Çin'in tarihinde kurulan ilk devlet Xia Hanedanlığı'dır. M. Ö. 2200-1800 yılları arasında egemen olan Xia Hanedanlığı'nın son bulmasının ardından Shang ve Zou Hanedanlıkları Çin'de egemen güç olmuşlardır. Çin tarihinde yazılı metinlerin başlangıcı ise Qin Hanedanlığı dönemindedir. Çin uzun bir süre hanedanlıklar tarafından yönetilmiş, bu yönetim şekli 1911 yılına kadar, Çin'in son hanedan imparatoru olan Qing Hanedanlığı'nın son bulmasına kadar devam etmiştir. Çin'de 1911 yılında yaşanan Cumhuriyetçi Devrim ile beraber Kuomintang Partisi (milliyetçi hükümet) ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Kuomintang yönetimi 1912 yılında cumhuriyeti ilan ederek, imparatorluğa son vermiştir. 1930-1949 yılları arasında hem Çin'i istila etmeye çalışan Japonlarla yaşanan savaş hem de komünist güçlerle yaşanan iç savaş ortamı, Kuomintang yönetimini zayıflatmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın savaştan yenilgiyle ayrılmasının ardından, 1945-1949 iç savaş döneminde komünist güçlerin baskısına daha fazla dayanamayan Kuomintang yöneticileri Tayvan adasına kaçmıştır.⁹⁹ Böylece, iç savaşı kazanan Mao Zedong liderliğinde, 1 Ekim 1949'da ÇHC kurulmuştur.

Bu bölümde Çin'in siyasi tarihi; liderleri Mao, Xiaoping, Zemin, Jintao, Jinping başlıkları altında beşe ayrılarak incelenmiş ve her bir lider döneminde öne çıkan iç/dış politika konuları alt başlıkları oluşturmuştur.

2.2. Mao Zedong Dönemi

ÇHC'nin ilan edilmesinin ardından, Mao Zedong ÇHC'nin Çin halkının tek meşru temsilcisi olduğunu duyurdu. Eşitlik, toprak bütünlüğüne, egemenliğe saygı ve karşılıklı yarar ilkelerini benimseyen bütün yabancı hükümetlerle diplomatik ilişkilerin tesis edilebileceğini açıkladı. Yabancı hükümetlerle diplomatik ilişkilerin kurulmasındaki koşul ise Çin halkını temsil eden tek bir Çin devletinin varlığı ve Tayvan'ın ÇHC'nin bir eyaleti olduğunun kabul edilmesi olmuştur. Bu yaklaşıma göre Tayvan, Çin'den ayrılmaz bir bütündür ve yeni kurulan ÇHC ile siyasi ilişki kurmak isteyen her devlet, Tayvan yetkilileri ile kurulmuş olan siyasi ilişkilerini sonlandırmaları ve ÇHC'yi, tek meşru hükümet olarak tanımak zorundaydılar.¹⁰⁰

⁹⁹ Ahmet Fazıl Özsoylu, *Çin Bir Devrin Uyanışı*, Adana, 2006, s. 6.

¹⁰⁰ Nuraniye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, Ankara, 2003, s. 2.

ÇHC'nin kuruluş tarihinden itibaren geçen on dokuz aylık süre içerisinde 19 ülke ile siyasi ilişki kuruldu. 1969 yılının sonlarına gelindiğinde bu sayı, 50'ye ulaştı. 1970'li yıllarda yaşanan ABD ile ilişkilerin normalleşmesinin sonucu olarak Çin, Tayvan'ın yerine BM'ye üye oldu ve Güvenlik Konseyi'nde yerini aldı. Bu sayede Çin, çok sayıda Üçüncü Dünya ülkesi ile diplomatik ilişki kurma imkânı buldu. Çin'in 1979 yılında diplomatik ilişki kurduğu ülke sayısı 121 idi.¹⁰¹

Mao Zedong döneminde, ÇHC'nin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve ABD ile siyasi ilişkileri inişli çıkışlı oldu. Çin için 1950'li yıllar SSCB ile ilişkilerin yakın olduğu dönem, 1960'lı yıllar SSCB ile ilişkilerin bozulduğu ve 1970'li yıllar ABD ile siyasi ilişkilerin kurulduğu ve BM'ye dâhil olunduğu dönemdir.¹⁰²

Sosyalist bir ülke olarak ÇHC 1950 yılının Şubat ayında, SSCB ile dostluk anlaşması imzaladı. 1950'lerin ortalarına kadar iki ülke son derece iyi ilişkiler kurmuş, Çin'de sosyalizmin inşası sürecinde Sovyetler Birliği her türlü desteği sağlamıştır.¹⁰³

1950 yılında yaşanan Kore Savaşı'nı Çin, emperyalizm ile sosyalizmin mücadelesi olarak gördü. Kore, 1910 yılına kadar Çin'e bağlı olan bir krallıktı. Çin'in güvenlik yapılanmasında önemli bir yere sahipti. Çin için Kore asırlarca, Japonya'ya karşı tampon devlet olmuştu. Bu sebeple 8 Ekim 1950'de Çin Kore'ye asker gönderdi. Böylece Çin, Tayvan sorununa olduğu gibi Kore Savaşı'na da bakışı ideoloji eksenli olmuştur. 1954 yılında ABD ile yaşadığı Tayvan Boğazı Krizi'ni Çin, sosyalist bloğun meselesi olarak görmüş ve Çin'e yapılan saldırının, sosyalist bloğa yapılmış olduğunu açıklamıştır. 1958 yılında yaşanan İkinci Tayvan Boğazı Krizi'nde de Çin, olaya yine ideoloji eksenli bakmıştır.¹⁰⁴

1956 yılında SSCB'de toplanan 20. Komünist Parti Kongresi'nde, Stalin'in eleştirilmesi üzerine ÇKP, SSCB'yi sosyalizmin yolundan ayrıldığı düşüncesiyle kınadı. Böylece Çin ve Sovyetler Birliği arasında görüş ayrılığı da ortaya çıkmış oldu. 24-26 Haziran 1960 yılında Budapeşte'de toplanan Sosyalist ülkelerin Komünist Partisi ile İşçi Partileri'nin toplantısında, SSCB Çin'i sert bir şekilde eleştirdi. Ardından, 16 Temmuz 1960 tarihinde Çin'de bulunan 1390 Sovyet uzmanını ülkesine geri çağırdı ve yürürlükteki teknoloji anlaşmalarını iptal etti. 1962 yılında Çin ile Hindistan arasında

¹⁰¹ *age.* s. 3.

¹⁰² *age.* s. 3-4.

¹⁰³ *age.* s. 12-14.

¹⁰⁴ Adıbelli, *age.*, s. 66-68.

sınır savaşı yaşandı. Çinli yetkililer, yaşanan savaşta SSCB'nin kışkırtması olduğuna inanmaktaydı.¹⁰⁵ Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler daha çok gerildi.

1969 yılında Çin ile SSCB arasında yaşanan sınır savaşı ve SSCB'nin Çin'i nükleer silahlarla tehdit etmesinin ardından, Çinli yetkiler SSCB'yi tehdit olarak görmeye başladı. Çin, hem ABD'yi hem de SSCB'yi karşısına almak istemedi. Böylece, Pakistan'ın arabuluculuk rolünü üstlenmesiyle, ABD ile diplomatik ilişkiler tesis edildi. Diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla beraber, hem ÇHC hem de ABD, SSCB'yi stratejik tehdit olarak ilan etti. Çin hükümeti, ABD başkanı Nixon'u Çin'e davet etti. 21-28 Şubat 1972 tarihlerinde, Nixon Çin'i ziyaret etti. Böylece iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler normalleşmeye başladı. ABD ile diplomatik ilişkilerin normalleşmeye başlamasının ardından Çin, 13 Mart'ta İngiltere ve 29 Eylül'de de Japonya ile diplomatik ilişki kurdu. Böylece, Çin'in uluslararası politikada rolü arttı.¹⁰⁶

Mao Zedong, ÇHC'nin kurulduğu tarihten itibaren sürekli devrimi savundu. Ona göre; toplumsal düzenin daima hareket halinde olması gerekiyordu. Sürekli devriminin temelini ise; Çin ulusalcılığı, ideolojisi ve gelenekleri oluşturmaktaydı. Sürekli devrim retoriğinin en önemli gücü ise, Çin halkının yetenekleri, dayanıklılığı ve bağlılığına duyduğu inançtı. Mao 1956 yılında aydınlara yönelik Yüz Çiçek Kampanyasını başlattı, 1958'de Büyük İleri Atılımı programını yürürlüğe koydu ve 1966 yılında Kültür Devrimi'ni başlattı.¹⁰⁷

2.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1953-1957)

1952 yılının Ağustos ayında, Çin'de ilk defa uygulanacak olan beş yıllık kalkınma planının, 1953 yılının başlarında uygulanacağı duyuruldu. İlk beş yıllık kalkınma planının amaçları arasında, yeni kurulan rejimin tam olarak uygulanabilmesi için özel sektörün denetim altına alınması da vardı. 16 Eylül 1953'te resmi olarak yayımlanan beş yıllık kalkınma planının hedefler ise şöyledir;

- Sermaye malları sanayisinin gelişiminin temel amacı, ağır sanayinin hızlı büyümesini sağlamak olmalıdır.
- Tüketim malları sanayisinin büyüme hızı, sermaye malları sanayisinin büyüme hızından düşük olmalıdır.
- Tarım sektörünün ilerlemesi, yeterli miktarda gıda maddeleri ve sanayinin ham maddelerini sağlamaya yönelik olmalıdır. Sanayide

¹⁰⁵ Ekrem, *age.*, s. 14-15.

¹⁰⁶ *age.* s. 19-22.

¹⁰⁷ Henry Kissinger, *Dünden Bugüne Yeni Çin*, (çev. Nalan Işık Çeper), İstanbul, 2015, s. 147-148.

kullanılacak tarımsal ürün fazlalığı oluşturularak, sanayileşme hamlelerinin finansmanında kullanılmalıdır.

- Sermaye birikiminin sağlanabilmesi için, işçi ücretlerindeki artıştan ziyade, verimlilik artışı sağlanmalıdır.
- Yeni sanayi alanları, ham madde pazarlarına yakın kurulmalıdır.¹⁰⁸

Birinci beş yıllık kalkınma planında, ağırlıklı olarak sermaye malları sanayisinin gelişmesi hedefi vardı. Ayrıca, ülkedeki toplam üretim içinde, kamu sektörü üretiminin artırılması da amaçlanmaktaydı. 1952 yılında, kamu sektörünün toplam üretim içindeki payı % 59 idi. 1957 yılının sonlarına gelindiğinde ise, bu payın % 87,8 olması planlanmıştı. Milli gelirin, % 43 gibi bir oranla artırılması amacı da planı kapsamaktaydı.¹⁰⁹

Birinci beş yıllık plan, Sovyet tipi bir plandı. Sovyetler bu dönemde fabrikaların kurulmasında ve makinaların temininde Çin'e yardımcı oldu.¹¹⁰ Ayrıca, sanayi endüstrisinin gelişmesi, bilimsel araştırmaların yapılması, eğitim kurumlarının ilerlemesi hatta mimari ve spor eğitime kadar her alanda SSCB'nin desteği alındı.¹¹¹ Çin'den Sovyetler Birliği'ne öğrenim görmek amacıyla binlerce öğrenci gitti. Sovyetler Birliği de Çin'e kılavuzluk etmek amacıyla binlerce danışman gönderdi.¹¹²

1950'li yıllar sadece Çin'de değil, birçok ülkede planlı ekonominin egemen olduğu bir dönemdir. Uygulanan beş yıllık plan, sanayileşmeyi, özellikle de ağır sanayinin gelişmesini sağlayarak, ülke ekonomisinin hızla büyümesini amaçlamaktaydı.¹¹³ Ayrıca, ülkenin altyapısını da inşa etmek temel hedefler arasındaydı.¹¹⁴

Bu dönemde Çin'i yöneten liderler, Sovyetler Birliği hariç olmak üzere, ülkeyi dış dünyaya tamamen kapattılar. Sovyetler Birliği'nin sanayileşmede göstermiş olduğu başarı ve Çin'in yatırım mallarının SSCB'den sağlanıyor olması da, bu ülkeye kapıları açtı. Birinci beş yıllık plan son bulduğunda, altyapının büyük bir kısmı iyileştirilmiş ve enflasyon düşmüştü. Soğuk Savaş'ın egemen olduğu bu dönemde, Sovyet bloğunda

¹⁰⁸ Jean-Jacques Brieux, *Çin Devrimi ve Sonrası*, (çev. Melih Borahan), Ankara, 1966, s. 120.

¹⁰⁹ *age.* s. 121.

¹¹⁰ *age.* s. 121.

¹¹¹ Ümit Çalık, "Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)", *Liberal Düşünce Dergisi*, 16/64, 2011, s. 187.

¹¹² *agm.* s. 187.

¹¹³ *agm.* s. 186-187.

¹¹⁴ Özsoylu, *age.*, s. 9.

olan ülkelerle olan ticaretin artmasında¹¹⁵ ve sanayi mallarının üretiminde de büyük başarılar sağlandı.¹¹⁶

Devletin, özel sektörü denetim altına alma amacı da büyük oranda gerçekleşti. Ekonomi, büyük oranda devletin eline geçti. Kentlerde yaşayan girişimci kesimin, devletin kurumlarıyla birlikte çalışması ve ortaklıklar kurması için baskı uygulandı. Kentlerde, 1956 yılının ilk aylarında özel fabrikalar ve iş yerleri, kooperatiflere veya “kamu-özel ortaklığı” şeklindeki fabrikalara dönüştürüldü. Kırsalda yaşamlarını sürdüren çiftçiler de kooperatiflere dâhil olmaya zorlandı. Bunun sonucunda, 1954 yılının sonunda çiftçilerin % 2’si kooperatiflere üyeyken, bu oran 1955’de % 14, 1956’da ise % 98 oldu.¹¹⁷

2.2.2. Yüz Çiçek Dönemi

1956 yılının başlarında, ÇHC yönetimi, sanayileşme hamlesine geçmeden önce ülkedeki aydın kesimin de desteğini almak istedi. Amaç, özgürlükçü bir ortam meydana getirmektir. Bu sebeple, “Yüz Çiçek” hareketini başlattılar. ÇHC ilk kurulduğunda Çinli aydınlar, Çay Kay Şek’i desteklemeyerek Mao ve taraftarlarını, yani komünizmi desteklemişlerdi. Mao da bundan ilham alarak “Bırakın Yüz Çiçek Açsın ve Yüz Düşünce Okulu Çekişsin” politikasını uyguladı. “Yüz Çiçek Açsın” kampanyasını edebiyat alanında, “Yüz Okul Çekişsin” kampanyasını da bilimsel alanda başlattı.¹¹⁸

Başlangıçta edebiyat ve bilim alanında öne çıkan bu kampanyada Mao’nun amacı; özgürlükçü bir ortam meydana getirmektir. Daha sonra amaç, komünizmin benimsenmesi için aydınların desteğini almak oldu.¹¹⁹ Ancak, Mao’nun hedeflediği amaca ulaşamamış aksine, kampanyalar rejime karşıt görüşlerin yükselmesine neden olmuştu. Sürecin geldiği noktada, rejimi eleştiren aydınlar tasfiye edilmeye başlandı. Kısa bir süre sonra, 1957 yılında, Yüz Çiçek Dönemi son buldu.¹²⁰ Mao, binlerce aydının hapisanelere gönderilmesini, işlerine son verilmesini ve hatta çalışma kamplarına gönderilmesi sürecini başlattı.¹²¹

Yüz Çiçek Dönemi, komünist liderlere ÇKP’nin ideolojiyi yayma ve kalıplaştırma çabalarının başarısızlığını göstermiştir. Halkın eğitilmesinde partinin etkin

¹¹⁵ *age.* s. 9-10.

¹¹⁶ Çalık, *agm.*, s. 187.

¹¹⁷ *agm.* s. 187.

¹¹⁸ Oral Sander, “Çin Halk Cumhuriyetinde Büyük Proleter Kültürel İhtilal”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21/4, 1967, s. 277-278.

¹¹⁹ Çalık, *agm.*, s. 187.

¹²⁰ Sander, *agm.*, s. 278.

¹²¹ Çalık, *agm.*, s. 188.

bir rolünün olmadığını anlaşılmasını sağlamıştır. Çin'deki aydınların, rejime ve partiye muhalif oldukları görülmüştür.¹²²

2.2.3. Büyük İleriye Atılım

1958-1961 yılları arasında uygulanan Büyük İleriye Atılım politikası, dünyanın en büyük köylü toplumuna sahip olan Çin'de, sanayinin gelişmesi ve kırsal alanların kolektifleştirilmesi yoluyla, ekonomik ve sosyal yapıda ileri düzeyde gelişmiş ve modern bir devlet yaratmayı amaçlamaktaydı.¹²³

Mao, 1958 yılına gelindiğinde, Çin'de yaşanan gelişmelerin yeterli olmadığını belirtti. Sovyet modeli planlamanın doğru olmadığını, bu modelin komünist bir toplumu yaratmadığını ve sistemin parti ve devlet bürokrasisi meydana getirerek yeni bir soyguncu sınıfın meydana geldiğini açıkladı. Böylece, Sovyet planlaması modelinin de terk edildiğini duyurdu.¹²⁴ Mao'nun asıl hedefi, ABD ve İngiltere gibi ileri gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmaktı.¹²⁵

ÇKP Merkez Komitesi, 8. Ulusal Kongresi'ni toplayarak ikinci beş yıllık plan olan, Büyük İleriye Atılım'ın hedeflerini belirledi. Bu hedefler ise;

- Ağır sanayi öncelikli olarak, çeşitli sanayi alanlarının sürekli olarak geliştirilmesi,
- Ticaretin gelişmesinin önemli olduğu kadar, ulaşımın da aynı derecede gelişmesine önem verilmesiyle; sanayi, zirai ve el sanatlarında da ürün çeşitliliğinin sağlanmasıdır.¹²⁶

Planda büyümede öncelik sağlanacak sanayi alanları; madenlerin işlenmesi, makinaların imalatı, kömür ve yapı malzemeleri, elektrik enerjisi gibi ekonomik gelişmeyi sağlayan alanlardı. Ayrıca, atom enerjisi sanayisi ve petrol ve radyo imalatı gibi ağır olmayan sanayileri de kapsamaktaydı. Böylece Büyük İleriye Atılım'da, sanayinin oranı % 58,2'den % 60'a; zirainin oranı da % 7,6'dan % 10'a çıkartılarak, ilk beş yıllık planda hedeflenen oranların iki katına çıkarıldı.¹²⁷

Büyük İleri Atılımdaki amaç; sanayi ve zirai üretimin çok kısa bir sürede ve yüksek oranlarla arttırılmasıydı. Çin'deki devrim gücünü, köylü sınıfından aldığı için,

¹²² Sander, *agm.*, s. 278.

¹²³ Hakan Güneş, "Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası: Dönemler ve Dinamikler", *Dış Politika-Karşılaştırmalı Bir Bakış*, (der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Emler Bayır), İstanbul, 2014 s. 493.

¹²⁴ Özsoylu, *age.*, s. 10.

¹²⁵ Çalık, *agm.*, s. 188.

¹²⁶ Brieux, *age.*, s. 127.

¹²⁷ *age.* s. 127.

feodal geçmişten kurtulabilmenin tek yolu, kırsal sanayileşmenin kentteki sanayileşmeden öncelikli olmasıydı. Bu amaçla da büyük komünler oluşturuldu.¹²⁸

Köylerden şehirlere göç edilmesini engellemek için hukou sistemi oluşturuldu. Hukou sistemine aile cüzdanı sistemi de denilebilir. Bu sistem, ülke içinde pasaport işlevini görmekteydi. Her aile cüzdanında; ailenin geldiği köken, hangi sınıfa ve aileye ait olduğu, kişilerin doğum tarihleri ve hangi işlerle meşgul oldukları yazılıyordu. Yetkililerin izni olmadan köyden kente giden insanlar tespit edildikten sonra, komünlerine geri gönderiliyordu. Ayrıca aile cüzdanları insanların, hükümetin sahip olduğu işletmelerden yiyecek temin etmelerini de sağlıyordu. Kendi bölgesi dışında olan aileler, bu işletmelerden yiyecek alamıyordu. Ayrıca bu sistemde çiftçinin çocuğu da daima çiftçi olmalıydı.¹²⁹

Büyük İleri Atılım, başlangıçta köylerde yaşayan insanların hayat standartlarında iyileşme sağladıysa da zamanla büyük bir hüsrana sonlandı. Zirai üretimin, sanayi hedefleri doğrultusunda üretilmeye başlanmasıyla, büyük bir kıtlık yaşandı. Tarlalar çelik üretimi için kullanılmaya başlanmıştı. Kurulan çelik ocakları, çok düşük kalitedeydi.¹³⁰ Böylece, Mao'nun büyük hedefi gerçekleştirilemedi. Ayrıca, milyonlarca insanın ölümüne de sebep oldu. Büyük İleriye Atılım; yönetimdeki kişilerin deneyimsiz olması, komün sistemine karşıtlık, Moskova'nın yardımlarını kesmesi ve yaşanan kuraklık gibi nedenlerden dolayı büyük bir başarısızlık olarak tarih sahnesinde yerini aldı.

2.2.4. Büyük Proleter Kültür Devrimi (1966-1978)

Büyük Proleter Kültür Devrimi, ÇKP'nin resmi kayıtlarına göre, 10 Kasım 1965 yılında başlayan¹³¹ ve Deng Xiaoping'in iktidara gelişiyle, yani 1978 yılına kadar devam eden bir devrim hareketidir. Bizzat Mao Zedong tarafından başlatılmıştır.¹³² Mao Zedong, toplumun komünizme evrilebilmesi için, sosyalist yönetimin gerekli olan şartları oluşturması gerektiğini savunmuştur. Toplumdaki eşitsizliklere son vermek ana ilkedir. Toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için de bireyi temel alan geleneklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu yüzden, bütün gelenekleri ve düşünce biçimlerini ortadan kaldırmayı, geçmişteki bütün kavrayış tutumlarını yok etmeyi ve toplumdaki eğitimli ve kültürel üst yapının da bu üstünlüklerine son verilmesi

¹²⁸ Özsoylu, *age.*, s. 10.

¹²⁹ Ted C. Fishman, *Çin, Inc. **, (çev. Güneş Tokcan, Nalan Başkal Ünver), İstanbul, 2006, s. 64.

¹³⁰ *age.* s. 169-170.

¹³¹ Jean Daubier, *Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969*, (çev. Büşra Zarifoğlu), İstanbul, 1977, s. 37.

¹³² *age.* s. 15.

gerektiğini savunmuştur. Bunun için de Mao, eğitimin yeniden şekillendirilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Yani, kafa emeği ile kol emeği arasındaki farkın ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Mao'ya göre eğitimin amacı, sadece entelektüel insan yaratmak değil, aynı zamanda bu aydın kişilerin işçi olarak da fiziksel ve düşünsel biçimde eğitilmesini sağlamaktır. Eğitimli kişi, bilgiden ziyade, siyasi ve ideolojik olarak yeterli eğitimi almış olan ve kolektif çabaya ortak olan kişiydi.¹³³

Şanghay'da günlük yayın yapan, Akşam Haberleri gazetesinde yayınlanan "Hay Juy Dairenden Kovuldu" başlıklı oyun, Vu Han tarafından 1961 yılında yazılmıştı. Vu Han, eski bir tarih profesörü ve ÇKP'ye üye olmayan, aydın bir kişiydi. 1964 yılına kadar Pekin Belediye Başkanı Vekili olarak çalışmıştı. "Hay Juy Dairenden Kovuldu" oyununda; Ming Hanedanı zamanındaki idarecilerin, Suçov köylülerine ait olan toprakları ellerinden almasını ve halkın yaşamış olduğu acılar anlatılmıştı. Oyunda yer alan Hay Huy, adaleti kendisine ilke edinmiş bir memurdu. Toprakları elinden alınan köylüleri desteklemiş ve toprakların köylülere geri verilmesi için imparatora düşüncelerini iletmişti. Yapmış olduğu davranış sonucu da, işinden kovulmuştu. Ayrıca oyunda; Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin hedefleri için oluşturulan komünlerde çalışan köylülerin, zorlu koşullarına ve protestolarına da imada bulunulmuştu. Çin'de 1959 yılında Peng Teh-huay'ın görevinden atılması, "Hay Juy" olarak tasvir edildi. Oyunun yayınlanmasından kısa bir süre sonra, Vu Han'a karşı saldırı politikası uygulandı. Yapılan saldırı politikasını Mao Zedong, bizzat kendisi teşvik etti.¹³⁴

Mao Zedong, Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni başta edebiyat alanında başlatarak, kendisine muhalif olan kesimleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. 1965 yılının ilkbahar ve yaz aylarında, Vu Han'ı destekleyen aydınlara karşı tartışmanın başlatılmasını sağladı.¹³⁵ Böylece Mao, kendisine karşı muhalif olan siyasetçilere karşı da tasfiye etme sürecini başlatmış oldu. 1966 yılının yaz aylarında, ÇHC Başbakanı olan Liu Shaoqi ve Politbüro baş üyesi olan Deng Xiaoping gibi güçlü siyasetçileri de "kapitalizm yanlısı" olarak suçlayarak, kınanmalarını sağladı.¹³⁶ Başlangıçta kültür alanında başlayan Büyük Proleter Kültür Devrimi, böylece siyasi bir atmosfere büründü.¹³⁷

¹³³ *age.* s. 15-16.

¹³⁴ *age.* s. 38.

¹³⁵ *age.* s. 38.

¹³⁶ Mitter, *age.*, s. 79.

¹³⁷ Sami Kohen, *Değişen Çin*, İstanbul, 1982, s. 42.

Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin temelleri aslında 1960'lı yılların başlarında atıldı. 1960'lı yıllarda, Mao'nun görüşlerine muhalif olanlar seslerini duyurmaya başladı. Sovyetler'de Kruşçev'in iktidara geldikten sonra Stalin'i eleştirmesi ve rejimi yumuşatması, Çin'de de parti ileri gelenlerini cesaretlendirdi. ÇHC Başkanı olan Liu Shaoqi ve Pekin Belediye Başkanı Peng Çen'in de muhalefete geçmesi, Mao'yu fazlasıyla endişelendirdi. Mao'nun hem yakın arkadaşı hem de Savunma Bakanı olan Lin Piao, revizyonistlere karşı yayınlarda bulunarak ordu içinde tasfiyelere başladı ve Mao'ya büyük bir destek sağladı. İlk olarak Pekin Operası'nda oynanan eski ve klasik eserler yasaklandı, sadece devrimi savunan eserlerin oynanmasına izin verildi. Mao'nun kendi çizgisini kabul etmeyen entelektüel kişiler, yeniden eğitilmek amacıyla köylere ve fabrikalara gönderildi.¹³⁸

Kültür ve sanat alanlarındaki reformlarla başlayan Büyük Proleter Kültür Devrimi, parti ve ordudaki tasfiyelerle siyasi bir atmosfere büründü. Üniversitelerde hatta okullarda militan gruplar oluşturulmaya başlandı. Bu militan gruplar Kızıl Muhafızlar adını aldı. Mao, “sağcı”ların tasfiye edilmesi için Kızıl Muhafızları destekledi. Kızıl Muhafızların 1967-1968 yıllarında yapmış olduğu tasfiyeler, Mao'nun da tahmin edemeyeceği boyuta ulaştı. Kızıl Muhafızlar, üniversitelere, kütüphanelere hatta müzelere bile saldırılar düzenleyerek, eskiye dair her şeyi yakmaya başladı. İbadet yerlerini yakıyorlar, dükkânları kullanılamaz hale getiriyorlardı. Çin'de bir iç savaş ortamı oluşmaya başladı. Bunun üzerine ordu harekete geçirilerek, Kızıl Muhafızların bastırılması sağlandı.¹³⁹ Mao ve yöneticileri tarafından, Deng Xiaoping iktidara gelene kadar, tasfiyeler, sürgünler devam etti.

Kültür Devrimi, ekonomik alanda “kendi kendine yeterli olma” ilkesini benimsedi. Çin'in her bölgesinde, tarımsal üretimin artmasıyla birlikte, sanayinin gelişmesi de öncelikli hedef oldu. Her bölgenin, kendisine yetecek kadar üretim yapması amaçlandı.¹⁴⁰

Kültür Devrimi öncesinde, yönetimde egemen olan “Parti Komiteleri”ydi. Kültür Devrimi sırasında kurulan Devrimci Komiteler, bürokrasinin tekel gücüne son vermek istedi. Fabrikalar, komünler, hastaneler, üniversiteler, yönetim birimleri ve hatta alışveriş yapılan dükkânlar bile “Devrimci Komiteler” tarafından yönetilmeye başlandı. Devrimci Komiteler ise üç grubu kapsamaktaydı. Bu üç grup ise; ordu temsilcileri,

¹³⁸ *age.* s. 58.

¹³⁹ *age.* s. 59-60.

¹⁴⁰ *age.* s. 78.

bürokrat ve teknokrat temsilcileri; yani kadro grubu ve işçi ve köylülerden oluşan temsilcilerdi.¹⁴¹ Kültür Devrimi bazı yenilikleri de getirdi. Bu yenilikler ise;

- Yönetim ve siyasette subaylar daha etkin konuma geldi.
- Çin’de bulunan bütün aydın kesim, memurlar ve diplomatlar, her yıl düzenli olarak, belirli bir süreliğine fabrikalara ve köylere “bedeni çalışma” yapmaları için gönderildi. Böylece, “bedeni çalışma” görevini yerine getirmeleriyle, emekçi kesimden olan insanlarla kendilerini eşit görmeleri amaçlandı. Aynı şekilde, üniversite öğrencileri ve lise mezunları da “bedeni çalışma” görevi için gönderildi.
- Maaşlar konusunda da “ayarlamaya” gidilerek, işçiler ile bürokratlar ve teknokratlar arasında olan ücret farkı azaltıldı. Alınan ücret farkını azaltmakta ki amaç ise; farklı mesleğe sahip insanlar arasında oluşan seviye farkını azaltmak, eşitliği sağlamak ve bazı insanların artan tüketim ihtiyacını düşürmektir.
- Kültür Devrimi öncesinde prim, ikramiye sistemi vardı. Kültür Devrimi’yle beraber uygulanmakta olan prim ve ikramiye sistemlerine de son verildi.
- Yabancı ülkelerde görev yapan diplomatlar ülkeye geri çağırıldı.¹⁴² Böylece, dış dünya ile ilişkiler de ortadan kalktı.

Kültür Devrimi ayrıca, eğitim sisteminde de köklü değişiklikler getirdi. Kültür Devrimi öncesinde; orta ve lise eğitiminde genel kültür, üniversitede ise teorik bilgiye daha fazla yer veriliyordu. 1960’lı yıllara gelindiğinde, Mao bu sisteme itiraz etti. Çünkü uygulanmakta olan eğitim sistemi, Çin’in ideolojik yapısına ve ekonomik kıstaslarına uygun değildi. Uygulanan sistemde sadece teknokrat ve aydın kişiler yetiştiriliyor ve öğrenciler eğitimini tamamladıktan sonra, sadece daha fazla para kazanmayı önemsiyordu. Mao’ya göre ise bu durum yanlıştı. Eğitim, teknik elemanlar yetiştirmeyi amaçlamalıydı. İdeoloji ise, eğitim sisteminin en tepesinde olmalıydı. Öğrenim süresi uzundu ve uygulamaya önem verilmiyordu. Mao, bu düşünceleriyle, Kızıl Muhafızları’nın da desteğini alarak, eğitim sistemini değiştirdi. Çin’deki bütün üniversiteler kapatıldı. Öğrenim gören öğrenciler, fabrikalara ve tarlalara çalıştırılmak üzere gönderildi.¹⁴³ Yeni eğitim sistemi ise şunları içermekteydi;

- Önceden üniversite öğrenim süresi 4-6 yıl arasında değişmekteydi. Kültür Devrimi ile beraber, eğitimin süresi 2-3 yıla indirildi.

¹⁴¹ *age.* s. 62.

¹⁴² *age.* s. 62-63.

¹⁴³ *age.* s. 66.

- Eğitimde, ideoloji ve uygulama esas alındı. Amaç; kültür seviyesi yüksek olan aydın yetiştirmekten ziyade, uygulama yeteneği olan ustabaşılar ve teknisyenler yetiştirmek oldu.
- Yeni eğitim sisteminde; teknik bilgi ve çalışma, ideoloji ve askeri eğitim olmak üzere üç ana eğitim amaçlandı. Eğitimin yüzde yetmiş teknik bilgi ve çalışmalara, yüzde yirmisi ideolojiye (Mao'nun eserleri inceleniyordu) ve yüzde onu da askerlik eğitimine ayrıldı.
- Sınav, diploma ve not sistemi kaldırıldı.
- Üniversite giriş koşulları değişti. Kültür Devrimi'yle beraber üniversiteye giriş şartı olarak; liseyi bitirmiş olan her öğrencinin, mutlaka 2 veya 3 yıl süreyle, fabrikalarda ve köylerde çalışmış olması gerekiyordu. Çalışma süresini tamamlamış olan öğrenci, fabrika veya köyden sorumlu kişi tarafından üniversiteye tavsiye edilmeliydi. Öğrenci, Mao'nun düşüncelerini benimsemiş ve ideolojik eğitimini tamamlamış olmalıydı. Sağlıklı ve yirmi yaşını doldurmuş olmak gerekliydi. Ayrıca, kız veya erkek olsun her öğrenci, mutlaka evlenmemiş olmalıydı.¹⁴⁴

2.3. Deng Xiaoping Dönemi

1976 yılında Mao Zedong'un ölümünün ardından, Çin'in iç politikasında siyasi karışıklıklar ve dış politikasında da durgunluk yaşandı. Bu durgunluk, 2 Kasım-13 Aralık 1978 yılında, dönemin lideri olan Hua Guofeng'in gerçekleştirdiği merkezi toplantıda alınan kararlarla aşıldı. 18-22 Aralık 1978 yılında toplanan ÇKP 11. Kongresi'nin Genel Toplantısı'nda reformistlerin etkili olmasıyla, daha önce etkin olan aşırı sol siyaset uygulamaları yumuşamaya başladı ve Çin'in bu tarihten itibaren siyaseti sınıf mücadelesi değil, ekonomik kalkınma oldu. ÇHC'nin kurucusu olan Mao Zedong'dan sonra adından en çok söz ettiren lider de Deng Xiaoping oldu.¹⁴⁵

Deng Xiaoping, 1904 yılında Paifang/Sichuan'da doğdu. Geniş ve köklü bir ailenin ilk çocuğudur. Babası Çin ordusunda subay ve Konfüçyüs inancında olan bir tarikatın en üst lideridir. Deng'in ailesi, Çin'in tarihinin her döneminde devlete hizmet etmiş, yaşadıkları bölgede saygınlık kazanmış bir ailedir. Deng'in babası çocuklarını, Çin'in modernleşmesi ve güçlenmesinde söz hakkına sahip olabilmeleri için özel olarak eğitmeye çalıştı. Bu amaçla Deng, 12 yaşındayken Çin'in başka bir bölgesine eğitime gönderildi. 16 yaşına geldiğinde ise Paris'e, işçi-öğrenci olarak gönderildi. Paris'te hem

¹⁴⁴ *age.* s. 69-70.

¹⁴⁵ Ekrem, *age.*, s. 24.

eğitimine devam etti hem de çeşitli fabrikalarda işçi olarak çalıştı. 1926 yılında Paris'ten ayrılarak, Moskova'ya komünist eğitimini almak için Sun-Yatsan Üniversitesi'ne kayıt oldu. Çin'de 1952 yılında Başbakan Yardımcısı, 1956'da ÇKP Genel Sekreteri pozisyonlarında görev aldı. Hiçbir zaman Mao'nun politikalarını benimsemedi, bu yüzden tasfiye edildi. Mao'nun ölümüyle, 1976 yılında ÇKP içinde tekrar güç kazanarak, 1978'de yönetimi devraldı.¹⁴⁶

Deng, 1978 yılından 1997 yılına kadar iktidarda kaldı. Deng'in dış politikada en önemli icraatı, ABD ile ilişkilerin normalleşmesidir. Diğer önemli icraatı ise, Hong Kong'un İngiltere'den devredilmesi için yapılan görüşmeler olmuştur. Deng'in ülke içinde uygulamış olduğu reformlar sayesinde, yabancı yatırımcılar için Çin cazip hale gelmiş, devletin tarım ve sanayi alanları üzerindeki etkisi kısmen de olsa azalmış, çiftçinin ürettiği ürünlerini kar amacı güderek satmasına olanak tanınmış ve çiftçilik faaliyetlerinin canlanması sağlanmıştır. Ekonominin gelişmesi için özel ekonomik bölgeler oluşturulmuş, komünist ideoloji yumuşatılarak "Çin Tarzı Sosyalizm" uygulanmıştır.¹⁴⁷ Çin'i, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi ve en fazla döviz rezervine sahip ülke konumuna getirmiştir.¹⁴⁸

Deng, Çin'de uygulanan "Reform ve Açılım" siyasetinin mimarıdır. 1 Temmuz 1997 yılında İngiliz toprağı olan Hong Kong'un, Çin'e devredilmesi için Margaret Thatcher ile görüşmeler gerçekleştirdi.¹⁴⁹ ABD, Japonya, Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilere önem vererek, Çin'i uluslararası siyasette önemli bir konuma getirdi. İç politikada ise ekonomik kalkınmaya yönelik kararlar aldı. 25 Mart 1986 tarihinde, Çin'in açıklanan yedinci beş yıllık çalışma planında, Çin dış politikasının barışçı ve bağımsız olduğu resmi olarak ilan edildi. Bu çalışma planında, Mao Zedong'un "Üç Dünya Teorisi"nin devam ettiği görülmektedir. İki süper güç olan, ABD ve SSCB'nin dışında üçüncü bir güç olmak hedeflenmiş ve dış politikasının temelini de bu düşünce oluşturmuştur.¹⁵⁰

ÇHC'nin Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1990) ile ilgili rapora göre, dış politikaya dair alınan kararlar şu şekildedir;

- Hegemonyaya karşı çıkmak, dünyada barışın sağlanması ve bütün devletler ile dostane ilişkiler kurularak, hep beraber refaha ulaşmak Çin'in temel amacıdır.

¹⁴⁶ Özsoylu, *age.*, s. 15.

¹⁴⁷ Rıza Kadılar, *Çin*, İstanbul, 2016, s. 209-212.

¹⁴⁸ Kissinger, *age.*, s. 396.

¹⁴⁹ Kadılar, *age.*, s. 208.

¹⁵⁰ Ekrem, *age.*, s. 24-26.

- Bütün ülkeler eşittir. Ülkeler arasında yaşanan sorunlar, müzakere yolu ile çözümlenmelidir.
- Çin, bağımsızlık siyasetinden hiçbir zaman vazgeçmez, uluslararası her türlü meseleyi ve bu meselelerle alakalı düşüncesini açıklar.
- Çin, uluslararası siyasette hâkim olan Soğuk Savaş atmosferinde, hiçbir ülkenin yanında yer almaz ve stratejik ilişkiler tesis etmez.
- Çin, ilan etmiş olduğu “barış içinde yaşamının beş ilkesi” olan ilkelere göre siyasi ilişkilerini tesis eder.
- Çin, Üçüncü Dünya’ya aittir. Çin dış politikasının temel amacı, üçüncü dünya devletleri ile ilişkilerini geliştirmektedir. Sömürgeciliğe, emperyalizme ve ırkçılığa karşıdır.
- Çin, silahlanma yarışına katılmaz ve silahlanmaya karşıdır.
- Çin, diğer devletlerle eşitlik esasına dayalı olarak, karşılıklı çıkar dayalı ticari, ekonomik ve teknolojik konularda işbirliğini esas alır. Dışa açılım siyaseti barışçı bir şekilde devam edecektir.
- Çin, BM’nin yasalarına ve kurallarına bağlı olarak yürütülen her türlü politikaya destek verecektir.
- Çin, sivil kuruluşlar arasındaki her türlü işbirliğine destek verecektir.¹⁵¹

1988 yılının Aralık ayında Deng, ülkeye gelen yabancı heyetleri kabul ederken, dünyanın yeni bir düzene doğru değiştiğini söyledi. Uluslararası yeni bir siyasi ve ekonomik düzen oluşturulmasının gerekliliği üzerinde durdu. Oluşturulacak yeni siyasi ve ekonomik düzenin bir arada olması gerektiğinin önemini vurguladı. Çin, uluslararası siyasette olumlu gelişmeler sağladığı dönemde, 4 Haziran 1989 yılında, Tiananmen Meydanı Olayı yaşandı ve Çin’in uluslararası alandaki prestijini olumsuz etkiledi. Birçok ülke Çin’e ambargo uyguladı. Bu durum da Çin’in ekonomik kalkınmasına ve siyasi misyonuna zarar verdi. 1990 yılının ortalarından itibaren Çin’e karşı uygulanan ambargolar kaldırılmaya başlandı ve ilk ambargoyu kaldıran ülke Japonya oldu. Çin’de büyüyen pazarın cazibesi, Fransa, Almanya ve diğer Avrupa Birliği ülkelerinin uyguladıkları ambargoyu kaldırmasında etkili oldu. Dünya Bankası, Çin ile yatırım anlaşmaları yapmaya başladı. Çin 1990’lı yıllarda ekonomik alanda bir yükseliş trendine girdi.¹⁵²

¹⁵¹ *age.* s. 29-30.

¹⁵² *age.* s. 30-32.

2.3.1. Dörtlü Modernleşme

1978 yılında Deng Xiaoping'in iktidara gelmesiyle, Aralık ayında toplanan Merkez Komitesi'nin 11. Toplantısı'nın 3. Oturumunda Çin'de meydana gelecek değişikliklerin temeli atıldı. Toplantının gündem maddesinin ana konusu ekonomi oldu. 1978 yılında yeni bir anayasa hazırlandı. Hazırlanan yeni anayasaya göre devrimci komiteler ve komünler kaldırıldı. Ülkede otorite yeniden tesis edildi. İşçiler disiplin altına alındı. Mao Zedong döneminde yaşanan Kültür Devrimi'nde saldırıya uğrayan aydınlara ve öğretmenlere itibarları geri verilerek, Kültür Devrimi'nin kahramanları olarak ilan edildi. Çin'in modernleşmesi için dörtlü modernleşme kampanyası başlatıldı. Dörtlü modernleşme kampanyasında; sanayinin, tarımın, bilim-teknolojinin ve ordunun modernleşmesi amaçlandı. Deng, 16 Ocak 1980'de Büyük Halk Sarayı'nda yapmış olduğu konuşmada Kültür Devrimi'nin büyük bir yıkım olduğunu söyleyerek, Kültür Devrimi'ni kınadı. Dörtlü modernleşme için, sanayisi gelişmiş ülkelerin modernleşmeyi nasıl başardıklarının öğrenilmesi gerektiği vurgulanarak, Çin'de dışa açılma döneminin başlaması sağlandı.¹⁵³

Dörtlü modernleşme kampanyası ile eşit ücret, bölgelerarası eşitlik ve sınıf savaşı gibi kavramlar yerine sosyalizmin nihai amacı; Çin'in kalkınması, güçlü ve zengin bir Çin meydana getirmek oldu. Böylece ülke ekonomisinin kalkınmasında vizyon değişikliği yaşandı. İlk aşama, karar alma süreçlerinde meydana gelen değişiklikler oldu. Kamu iktisadi kuruluşlarının, merkezden alınan kararlara uyma zorunluluğu kaldırıldı ve yerel düzeyde karar alabilmeleri hakkı verildi. Mao Zedong döneminde kararlar merkezden alınırken, Deng Xiaoping ile beraber adem-i merkeziyetçilik başladı. Özel kesimin küçük işletmeleri çalıştırmalarına müsaade edildi. İş sahibi olmayanların, kırsal kesimden kente göç edenlerin, devlet kuruluşlarından ayrılmak zorunda kalan insanların, gençlerin ve kadınların kendi işyerlerini açmalarına izin verildi. Ağır sanayi işletmelerine, teknolojilerini yenilemeleri amacıyla merkezden bağımsız olarak karar verme yetkisi verildi. Bilim ve teknolojinin modernleşmesi amacıyla en çok beşeri sermayeye öncelik verildi. Kalifiyeli eleman yetiştirilmesi ve çalışmaya devam eden insanların kendilerini geliştirebilmeleri için yeniden eğitim almaları kararlaştırıldı. Alınan kararların hepsi 1981-1985 yılları arasında uygulanacak olan 6. Beş Yıllık Plana yazıldı.¹⁵⁴

¹⁵³ Adıbelli, *age.*, s. 77-78.

¹⁵⁴ Özsoylu, *age.*, s. 16-18.

Adem-i merkeziyetçiliğin uygulanmasıyla, tarımın modernleşmesi amaçlandı. Böylece tarımın gelişmesiyle beraber kırsal kesimin de ekonomik kalkınması gerçekleşmiş olacaktı. Deng, çiftçilerin elde ettikleri ürünlerin bir kısmını özel sektöre satmasına izin verdi. 1979 yılında çıkarılan bir kanunla Çin ve yabancı devletlerin ortaklığı sağlandı. Böylece, 1983 yılından sonra yabancı devletlerin işletmelerine Çin’de şube açabilme hakkı verildi. Yabancı şirketlerin şubelerini açabilmeleri için, Çin’e en son teknolojiyi getirmeleri ve ihracata yönelik hizmet sağlamaları şartı getirildi. Çin halkına ürün satmayı hedefleyen ve eski teknoloji ile üretim faaliyeti gerçekleştirecek olan firmalara izin verilmedi. Yabancı firmaların Çin’de faaliyet göstermelerinin, Çin ekonomisine zarar vermemesi amacıyla, Çin’de istedikleri bölgede şube açmalarına da izin verilmedi. Bu nedenle 1979’da, özel ekonomik bölgelerin oluşturulması kararlaştırıldı. Özel ekonomik bölgelerde, piyasa ekonomisi koşullarının uygulanmasına ve merkezden bağımsız olarak yatırımların gerçekleştirilmesine izin verildi. Bu bölgelere, vergi indirimleri ve muafiyetleri gibi kolaylıklar sağlandı. Özel ekonomik bölgeler ilk olarak Hong Kong, Macau, Guangdong, Fujian, Zhuhai ve Shenzen bölgelerinde kuruldu. Bu bölgeler, döviz politikaları ve finansman bakımından ayrıcalıklı konuma sahip oldular. Ayrıca özel ekonomik bölgelerin oluşturulmasıyla, Çin’de “tek ülke-iki sistem” modelinin uygulanabileceği mesajı dünyaya verilmek istendi. Özel ekonomik bölgelerin başarılı olması nedeniyle, 1984 ve 1985 yıllarında alınan kararlarla on dört yeni özel ekonomik bölge daha kurulması kararı alındı. 1993 yılına gelindiğinde Çin’de özel ekonomik bölge sayısı 300’ü buldu.¹⁵⁵

1980’lerin başlarında rejim, çeşitli sloganlarla insanları zengin olmaya davet ediyordu. Çin toplumunda da paranın her şeyin üzerinde olduğuna dair düşünce oluştu. Paranın her şeyin üzerinde olduğuna dair sloganına karşı yeni bir kampanya başlatıldı. Yeni oluşturulan kampanyaya Çin’de “sorumluluk sistemi” denildi. Sorumluluk sistemiyle, ekonomik durgunluk ve işsizlik ile mücadele edilmeye başlandı. Tarım alanlarının kiralanmasına izin verildi. 24 Ekim 1984’de, ÇKP’nin almış olduğu kararlar, ekonominin üzerindeki devlet kontrolü ve merkeziyetçilik kaldırıldı. Fiyatların belirlenmesi, üretim ve pazarlama konuları üzerine alınan kararlar hakkında kişiler, çiftlikler ve fabrikalar etkin olmaya başladı. 1985 yılına gelindiğinde “model vatandaş” olma kampanyası başlatıldı. Eski kızıl muhafızlar ÇKP’den istifa ederek, Deng’e sadık kalarak modernleşmeyi destekleyen yeni kadrolarda yerini aldı. 1986 yılında da “ortak

¹⁵⁵ *age.* s. 18-21.

ideal” söylemi ortaya atıldı. Bu söylem, ÇKP’ye üye olup olmamasına, Marksist düşünceyi savunup savunmamasına, Çin’de veya başka bir ülkede yaşayıp yaşamamasına bakılmaksızın bütün Çinlileri kapsayan bir söylemdir. 1987 yılında da Çin’in, sosyalizmin ilk aşamasında olduğu ve Çin toplumunda görüş farklılıklarının olduğu kabul edildi.¹⁵⁶

Tarımda uygulanan sorumluluk sistemine benzer olarak kamu iktisadi kuruluşlarının sanayi üretiminde “anlaşmalı sorumluluk sistemi” uygulandı. Bu sistem, bilhassa küçük iktisadi kuruluşlarda uygulandı. Yöneticilere, yerel yetkililere karşı belirli bir üretim miktarı, kalite, sermaye birikimi ve zamanında üretimin sağlanması gibi sorumluluklar yüklendi. Bu sistem, hem üretimi arttırmış hem de denetleme imkânının doğmasını sağlamıştır. Piyasa ekonomisinin uygulanması, rekabet baskısı yaratarak verimliliği yükseltmiş, verimlilik de karlılığı sağlamıştır. Karlar şirkette kalarak, işçilere ve yöneticilere dağıtılmış, böylece motivasyon da yükselmiştir. Anlaşmalı sorumluluk sisteminde başarısız olan küçük işletmeler kapatıldı. Büyük kamu iktisadi kuruluşlarında ise durum farklı oldu. Büyük kamu iktisadi kuruluşlarına devlet desteği sağlanarak, maddi destek, alt yapı çalışmaları, ihracat kolaylıkları ve piyasa koşullarında çalışma imkânı sağlandı. Büyük ve küçük kamu iktisadi kuruluşlarında uygulanan bu sistem, Çin ekonomisinin kalkınmasına destek oldu. Sadece sanayide değil, ulaşım, turizm ve haberleşme sektörlerinde de etkisini gösterdi. Ayrıca Çin’de, 1984 yılına gelindiğinde, öncelikle doktorlar olmak üzere sağlık personelinin özel olarak çalışmalarına izin verildi. Hizmet sektöründe özel çalışma gösterilmesine ve eczane, özel hastane, dil okulları ve eğitim kurumlarının kurulmasına izin verildi.¹⁵⁷

Deng’in yapmış olduğu en büyük yeniliklerden biri de eğitim alanında oldu. Reform sürecinde belirli şartları yerine getiren ve yükseköğretim eğitimi almak isteyen herkese üniversiteye girme şansı verildi. Mao Zedong döneminde ise yükseköğretim eğitimi almak için, parti üyesi olmak ön koşulu vardı. Böylece, parti üyeliği yerine sınav sistemi getirildi. Eğitimde gerçekleşen bu yenilikle Çin’in işgücü kalitesi yükseldi ve verimlilik arttı. Yükseköğretim kurumları prestij kazandı.¹⁵⁸

Deng’in ordudaki amacı; Çin’in askeri kuvvetlerini azaltarak, ordunun iyi eğitilmiş askerlerden oluşmasını sağlamak ve orduda disiplini sağlamaktı. Deng bu

¹⁵⁶ Adıbelli, *age.*, s. 78-79.

¹⁵⁷ Özsoylu, *age.*, s. 21-23.

¹⁵⁸ *age.* s. 49-50.

amaçlarını gerçekleştirdiğinde yerine gelecek varislerine sadece güçlü bir ekonomi değil, aynı zamanda daha küçük fakat iyi eğitilmiş bir ordu bırakacaktı. Böylece, orduya alınacak askerlere sınav sistemi uygulanmaya başlandı. Amaç, iyi eğitilmiş bir ordunun oluşturulmasıydı. Askeri akademiler kurularak, askeri eğitimin gelişmesi sağlandı. Bu akademilerde öğrenciler sadece askeri eğitim almıyor, aynı zamanda gerçek savaş koşullarına alışmayı ve savaşmaya istekli olmalarının sağlanması da amaçlanıyordu. Ayrıca, orduya yeni alınan bir grup asker, yabancı dil eğitimi almak üzere yurtdışına gönderildi.¹⁵⁹

Mao Zedong döneminde fabrikalarda üretilen ürünlerin % 92'si ordunun ihtiyaçlarının karşılanması içindi. Sadece % 8'i sivil ekonomi için üretiliyordu. 1982 yılına gelindiğinde ise ordunun ihtiyaçları için üretim % 66, sivil ekonomi için üretim % 34 oldu. Deng'in emekliye ayrıldığı 1992 yılında ise bu oran, ordu için % 20, sivil ekonomi için % 80'di. Ayrıca Deng, 1 Kasım 1984 yılında bir düzenlemeye giderek, askeri havalimanlarını sivil kullanıma açtı, deniz kuvvetlerine ait limanların da hem askeri hem de sivil amaçlarla kullanılmasını sağladı. Askeri yemekhaneler lokantalara, misafirhaneler otellere, askeri hastaneler sivil hastalara da ücret karşılığında hizmet vermeye başladı. Ordu tarafından kullanılan devlet çiftliklerinde de, ürün çeşitliliği sağlanarak, ürünlerin bir kısmının yerel pazarlarda satması sağlandı. Ordunun denetimi altında olan devlet arazisi, kira karşılığında girişimcilere açıldı.¹⁶⁰

2.3.2. Bir Ülke-İki Sistem

Deng, 1979 yılının Ocak ayında, Çin'in Hong Kong ve Tayvan üzerindeki egemenlik ve kontrol hakkı olduğunu açıklayan bir politika ilan etti. İlan edilen bu politika aynı zamanda bu bölgelere, önemli derecede yerel özerklik tanımaktaydı. 1982 yılında da, ilan edilen bu politikayı genişleterek "bir ülke-iki sistem" adını verdi.¹⁶¹ Bir ülke-iki sistem politikası kısaca, kapitalizm ve sosyalizmin ÇHC çatısı altında bir arada uygulanmasına izin vermektedir.¹⁶²

1979 yılında Deng, Tayvan adasının anavatanla birleşmesi halinde Tayvan halkının yaşam tarzına saygı duyacağını ve adanın siyasi-iktisadi yapısına müdahale etmeyeceğini açıkladı. 1981 yılında da Tayvan ile barışçıl birleşmenin gerçekleşmesi halinde adanın, Özel İdare Bölgesi olmasına dair Çin Ulusal Halk Kongresi'ne teklif gönderdi. Özel İdare Bölgeleri'nin kurulmasına dair yasal statü, 1982 ÇHC

¹⁵⁹ Ezra F. Vogel, *Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü*, (çev. Mehveş Leliç), İstanbul, 2017, s. 524-526.

¹⁶⁰ *age.* s. 549-550.

¹⁶¹ *age.* s. 478-479.

¹⁶² Adıbelli, *age.*, s. 241.

Anayasası'nda yerini aldı. Bu bölgelerin kurulmasındaki amaçlardan biri de 1997 yılında anavatana katılacak olan Hong Kong'un barışçıl bir şekilde Çin'e dâhil olmasını sağlamaktı. İngiliz yönetiminde olan Hong Kong'un Çin'e devredilecek olması, Hong Kong'daki girişimcileri endişelendirmekteydi. Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu Hong Kong'da, komünist bir ekonomik sistemin uygulanabileceği korkusu hâkimdi. Hong Kong'daki girişimciler, Çin'den güvence ve istikrar istiyordu. Hong Kong'un Özel İdare Bölgesi olacağı, endişeleri azalttı. Böylece "bir ülke-iki sistem" politikası da, Özel İdare Bölgeleri'nin kurulmasını onaylayan 1982 Anayasası'yla uygulanmaya başladı. Hong Kong, Macau ve Tayvan'ın bu sisteme dâhil edilmesiyle Çin, dünyanın en büyük ekonomik gücü olacak ve farklı sistemleri içinde barındıran toleranslı bir ülke olduğunu dünyaya göstererek, küresel düzeyde saygınlığını arttıracaktı.¹⁶³

1984 yılında İngiltere ile Çin arasında Hong Kong'un devri ile ilgili İkili Anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre; 1 Temmuz 1997 yılında Hong Kong'un Çin'e katılması, Hong Kong'un 1982 Anayasası'na göre Özel İdare Bölgesi olması, Hong Kong'da uygulanmakta olan yasaların değiştirilmeyeceği, Hong Kong'un iktisadi-toplumsal yapısına ve halkın yaşam tarzına müdahale edilmeyeceği ve Özel İdare Bölgesi olarak diğer örgütler, kurumlar ve devletler ile ikili anlaşmalar yapabileceği konularında uzlaşıldı. 1999 yılında da, dört yüz altmış iki yıldır Portekiz egemenliğinde olan Macau, Özel İdare Bölgesi olarak Çin'e devredildi. Böylece Çin, Hong Kong ve Macau'nun anavatana katılmasıyla, ekonomik ve siyasi gücünü arttırdı.¹⁶⁴ Deng'in politikaları, Hong Kong ve Macau'nun da ekonomik gücünü arttırmasını sağladı. Özellikle Hong Kong, Çin'in modernleşmesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁶⁵

ÇHC'nin Tayvan'a bakış açısı tarihseldir. Çin'de 1949 devriminden sonra Tayvan'a kaçan Kuomintang hükümetini (Tayvan) ABD destekledi ve Çin'de hâkim olan komünist rejime karşı çember içine aldı.¹⁶⁶ Böylece bu tarihten itibaren Tayvan'ın anavatana katılması Çin'in en önemli politik amacı oldu.

Mao döneminde, ÇHC'nin ulusal birleşme siyaseti, Tayvan'ı askeri güçle anavatana dâhil etmekte. Mao, Tayvan'ı askeri güç kullanmakla tehdit ediyordu. Bu

¹⁶³ Çağdaş Üngör, "Çin'in 'Tek Ülke, İki Sistem' Politikası: Tayvan, Hong Kong ve Macau", *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, (ed. Atilla Sandıklı, İlhan Güllü), İstanbul, 2005, s. 31-32.

¹⁶⁴ *agm.* s. 34-35.

¹⁶⁵ Willem van Kemenade, *Çin Hong Kong Tayvan A.Ş.- Yeni Bir İmparatorluk*, (çev. Armağan Anar), Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 64.

¹⁶⁶ *age.* s. 100.

dönemde, ÇHC'nin temel meselesi, Çin'in toprak bütünlüğünü korumak ve yabancı güçlerin müdahale etmesini engellemektir. 1956 yılında, Çin Ulusal Halk Kongresi'nin toplantısında, Tayvan'ın "barışçıl bir şekilde anavatana dâhil edilme" kampanyası başlatıldı. Çin'in görüşmelere taraf olduğu ve Tayvan'ın bir temsilcisini Çin'e göndermesi, kongrede karara bağlandı. 1978 yılında ÇKP, Tayvan'ın askeri güçle değil, barışçıl bir şekilde Çin ile birleşmesi politikasını resmen ilan etti. Bu politika, Çin ve Tayvan arasında eşitlik ilkesi temelinde yapılacak olan müzakerelere dayanmaktaydı. Çin, görüşmelerin önündeki engelleri kaldırarak, doğrudan ticaret, ulaşım ve posta gibi alanlarda faaliyete geçilmesini istedi. Çin, bir ülke-iki sistem politikası dâhilinde, Özel İdare Bölgesi olarak Tayvan'a yasama, yürütme ve yargıda önemli ölçüde özerklik vermektedir. Aynı zamanda Tayvan, temsilcileri vasıtasıyla Çin'deki merkezi hükümette temsil edilecek ve karar alma süreçlerinde etkili olabilecekti. Fakat, Tayvan'da bulunan hükümet, yerel nitelikte otorite olarak kabul edilecek ve hükümetin aldığı kararlar, merkezi hükümetin almış olduğu kararlar ile çatışmayacaktı. Kısacası Tayvan, birleşme gerçekleştiğinde bir ülke-iki sistem siyasetine göre, Çin'e bağlı özerk bir siyasal birim olarak kabul ediliyordu.¹⁶⁷

2.3.3. Pekin Baharı

1989 yılında üst düzey yetkililer arasında yaşanan siyasi anlaşmazlıklar ve Deng'in günlük işleri idare etmekten yavaş yavaş çekilmesi kargaşaya neden oldu. Yaşanan kargaşa ortamında, halk tabanında da toplumsal karışıklıklar yaşandı. Deng'in iktidara gelmesiyle eğitim alanında yapılan modernleşme çalışmalarlarıyla öğrenciler, istedikleri işleri yapabileceklerine inandılar. Fakat 1989 yılına gelindiğinde önemli hükümet kuruluşlarında ve sanayi dallarında yaşanan personel açığı nedeniyle, üniversiteden mezun olan öğrencilerin devlet eliyle bu alanlara yerleştirilmesi sağlandı. Böylece kayırmacılık da başlamış oldu. Öğrenciler ise, özgür olmak ve istedikleri işi yapmak istiyorlardı. Aynı zamanda ekonomide de enflasyon hâkimdi. Sabit geliri olan insanlar ile kendi işini yapan zengin tüccarlar arasında büyük sorunlar vardı. Ticaretle uğraşarak zenginleşen kesim, piyasadaki fiyatları da arttırıyordu. Sabit gelimli insanlar, gıda ihtiyaçlarını bile zor karşılayabilir duruma gelmişlerdi. Çin'de yolsuzluk da artmıştı. Hukuk alanındaki eksiklik nedeniyle, bağımsız girişimciler de zenginleşmişti.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Adıbelli, *age.*, s. 240-242.

¹⁶⁸ Vogel, *age.*, s. 599-600.

15 Nisan 1989'da ÇKP Genel Sekreteri Hu Yaobang'ın ölümünün ardından gösteriler başladı. Hu Yaobang, Çin halkının güvenini ve sevgisini kazanmıştı. ÇKP'ye son derece bağlı olan Hu, entelektüellerin haklarını da savunuyordu. Çin'de yönetimde söz sahibi olduğu sürece hiçbir yolsuzluğa karışmamış, her zaman gençleri desteklemişti. 1989 yılında meydana gelen gösteriler, Deng Xiaoping'in demokrasiyi desteklememesini ve Hu Yaobang'ın demokrasi çabalarının görmezden gelinmesini eleştiriyordu. Deng, Hu'yu 1987 yılında görevden almış ve sert eleştirilerde bulunmaya başlamıştı. Bu durum da Çin'deki pek çok kişinin, Hu'nun ölümünden Deng'i sorumlu tutmasına neden oldu.¹⁶⁹

Demokrasi ve özgürlük gösterileri ile Hu Yaobang'ın anısının yaşatılması, devletin müdahaleci ruhundan özgürleşme isteğini doğurmaktaydı. 16 Nisan'da yaklaşık olarak 800 öğrenci Tiananmen Meydanı'nda yürüyüş başlattı ve çelenkler bıraktı. Zamanla öğrencilerin sayısı arttı ve tutulan yas siyasi atmosfere dönüştü. 18 Nisan sabahında birkaç yüz öğrenci Tiananmen Meydanı'nın diğer tarafına yürüyerek Halkın Büyük Salonu'na ulaştı ve Ulusal Halk Kongresi'nden birtakım istekler talep etti. Bu talepler ise; daha fazla demokrasi ve özgürlük, burjuva liberalleşme karşıtı kampanyaya son verilmesi, 1986 yılında meydana gelen gösteride cezalandırılan göstericilerin cezalarının kaldırılması ve parti liderleri ve çocuklarının gelirlerinin halka açıklanmasıydı.¹⁷⁰

15-18 Mayıs tarihlerinde Gorbaçov'un Çin'e yapacağı ziyaret, Çin-Sovyet ilişkilerinin dönüm noktasıydı. Dünyanın en büyük iki komünist ülkesinin, otuz yıldır devam eden ayrılığı sona erecekti. Gorbaçov'un Çin'i ziyareti, Deng için aynı zamanda kişisel bir zaferdi. Çin'de de göstericiler 13 Mayıs'ta açlık grevine başladı. Gorbaçov'un Pekin'e gelmesi, dünyada büyük ses getirmiş ve dünya basını Çin'de toplanmıştı. Yaşanan gelişmelerin ardından, yabancı basının gündeminde Gorbaçov'un gelmesi gölgede kaldı ve göstericilere odaklandı. 18 Mayıs'ta göstericilerin sayısı 1,2 milyona ulaştı. Gösteriler sadece Pekin'de değil, Çin'in diğer büyük şehirlerinde de baş gösterdi. Gorbaçov ve Deng'in yapmış olduğu basın toplantısına, basından çok az katılım gerçekleşti. Gösterilerin kontrolden çıkmasıyla Deng, Tiananmen Meydanı'na asker gönderdi.¹⁷¹

¹⁶⁹ *age.* s. 598.

¹⁷⁰ *age.* s. 601-602.

¹⁷¹ *age.* s. 609-615.

Çin hükümeti, 4 Haziran 1989 yılında gösterileri çok sert biçimde bastırdı. Çin’de yaşanan bu olay sonucunda, dünya kamuoyu Çin’i kınadı. Başta ABD olmak üzere birçok ülke Çin’e ambargo uygulamaya başladı. Çin’e göre yaşanan bu olayda Batı’nın etkisi vardı. Tayvan ve CIA’nın düzenlediğine dair Çin’in elinde önemli kanıtlar bulunmaktaydı. Tiananmen Meydanı olaylarında, gösterileri düzenleyen öğrencilerin birçoğu ya Tayvan’a ya da ABD’ye kaçtı. Tiananmen Meydanı trajedisinin ardından, ÇKP başkanlığına Jiang Zemin getirildi.¹⁷²

2.3.4. 1992 Güney Gezisi

Böyle bir siyasi ortamda Deng, Çin’in ekonomik büyümeyi sağlayamadığı takdirde komünist ideolojinin tehlikeye gireceğini düşünmekteydi. 1992’de ilerlemiş yaşına rağmen özel trenine binerek, Shenzhen, Wuhan, Zhuhai ve Şanghai’ı kapsayan güney gezisine başladı.¹⁷³ Deng, Güney Gezisi’ne başladığında resmi bir görevi ya da unvanı yoktu. Deng reform programının, Çin’in sosyalizmine zarar vereceği düşüncesine karşı mücadele etmekteydi. Ekonomik gelişmelerin temelinde devrimci düşünce olduğunu savunmaktaydı. Ekonomik reformları yarıda bırakmanın, Çin’in ideolojisine zarar vereceğini ve ekonomik serbestleşme reformlarının yüz yıl devam etmesi gerektiğini savunuyordu. Deng’e muhalif olan kesim ise, yapılan reformların Çin’i kapitalist yola sürüklediğini savunmaktaydı. Fakat Deng, ulusal gururun ön planda olduğunu ve Çin’e komşu olan devletlerin büyüme hızını yakalamayı teşvik ediyordu. Uygulanan reformların temel unsurları bilim ve teknolojiydi.¹⁷⁴

Güney Gezisi, Deng’in son kamu hizmeti oldu. Deng’in varisi olan Jiang Zemin, onun ilkelerini savundu ve devam ettirdi.¹⁷⁵ 12-18 Ekim 1992 yılında toplanan 14. Parti Kongresi’nde, Deng’in ve politikalarının başarıları övüldü. Jiang Zemin, Çin’in beş yıllık büyüme hedefini % 8-9 oranında belirledi. Jiang, Deng’in reform ve açılımlarını “Deng Xiaoping kuramı” olarak betimledi.¹⁷⁶

2.4. Jiang Zemin Dönemi

Deng Xiaoping’den sonra yönetimi Zhao Ziyang devralmış, fakat iktidarda çok uzun süre kalamamıştır. Zhao Ziyang’ın iktidardan çekilmesiyle, ÇHC’nin yeni lideri Jiang Zemin oldu ve 1993-2003 yılları arasında iktidarda kaldı. 1989-2002 yılları arasında ÇKP Genel Sekreterliği ve 1990-2004 yılları arasında da Çin Halk Ordusu

¹⁷² Adıbelli, *age.*, s. 86-87.

¹⁷³ Vogel, *age.*, s. 663-664.

¹⁷⁴ Kissinger, *age.*, s. 533-535.

¹⁷⁵ *age.* s. 538.

¹⁷⁶ Vogel, *age.*, s. 683-684.

Başkanlığı görevlerinde yer aldı. Deng Xiaoping'in uygulamaya koyduğu reformları desteklemiş ve her zaman reform yanlısı olmuştur. ÇHC tarihinde de mevcut olan reformların sürekliliğinin sağlanması ve yeni reformların hayata geçirilmesi için çalışmış önemli bir devlet adamıdır. Jiang Zemin'in en bilinen icraatı, 1999'da Anayasa'nın 11. maddesinde yapılan değişikliktir. Bu değişiklik ile özel sektöre, mevcut olan sosyalist piyasa ekonomisinde önemli derecede yer verildi. Böylece, özel mülkiyetin korunacağı teminatı verilmiş oldu. Diğer önemli icraatı ise, parti yöneticilerinin özel sektörde faaliyet gösterme yasağının kaldırılmasıdır. Böylece, Komünist Parti yöneticilerinin özel şirketlere ortak olabilmesi ve özel sektörde görev alabilmeleri mümkün olmuştur. Aynı zamanda bu kararlar, özel sektör sahiplerine ve yöneticilerine de partiye katılma olanağı sağlamıştır.¹⁷⁷

Jiang Zemin, ÇKP'nin 80. kuruluş yıl dönümünde parti okulunda yaptığı konuşmada, Çin'in yirmi birinci yüzyıldaki yeni yapısını da açıkladı. "Üç Temsil Teorisi" olarak tanımlanan bu yeni yapıda; sosyal üretim güçlerinin parti üyeliğine kabul edilmesi, Çin kültürünün korunması ve geliştirilmesi, ÇKP'nin belli bir kesimi değil tüm halkı kucaklaması öngörüldü. Üç Temsil Teorisi, sosyalist modernleşmeyi hızlandıracak bir kavram olarak belirlendi. En önemli karar ise, iş adamlarının partiye alınması oldu. Partiye kabul edilen ilk iş adamı, Liyu Şaoksi oldu ve böylece ilk kez partiye kapitalist bir kişi kabul edilmiş oldu.¹⁷⁸

Jiang Zemin, askeri ya da devrimci geçmişe sahip olmayan ilk Çinli komünist liderdir. Liderliği, bürokratik ve ekonomik performansından gelmekteydi. Zemin, iyi eğitim almış bir devlet adamıdır. Yabancı diller hakkında bilgili ve Batı müziğine karşı ilgiliydi. Zemin döneminde, dünya tarihindeki en büyük kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hâsıla artışı başarıldı. İngiltere'den Hong Kong barışçıl bir şekilde ÇHC'ye katıldı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD ve diğer ülkeler ile siyasi ilişkiler yeniden kurularak, Çin'in küresel ekonomik güç olma yolunda ilerlemesi sağlandı. Jiang Zemin, Çin'in, uluslararası sistemin içinde olması gerektiğini savunmuştur. Uluslararası güveni sağlama yolunda önemli adımlar attı. Jiang Zemin ve yardımcıları, Soğuk Savaş sonrası hâkim güç olan ABD'nin savunduğu "Tek Kutupluluk" düzenine karşın, "Çok Kutupluluk"u ve siyasi ilişkilerde ideolojik faktörlerin önemli olmadığını savundu.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Özsoylu, *age.*, s. 25-26.

¹⁷⁸ Adıbelli, *age.*, s. 192-193.

¹⁷⁹ Kissinger, *age.*, s. 539-548.

2.4.1. 1996 Tayvan Boğazı Krizi

Tayvan, 1990'ların ortasına gelindiğinde, demokratik kurumlar oluşturmuş ve hareketli bir ekonomik yapıya sahip olmuştu. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği'ne (APEC) ve ÇHC'nin izniyle Olimpiyat Oyunları'na katılmıştı. ÇHC'nin Hong Kong ve Makao'ya vermiş olduğu Özel İdare Bölgesi statü ile Tayvan'ın da bu statüyü kabul ettiği sürece Pekin, Tayvan'ın kendi siyasi kurumlarını sürdürmesine ve kendisine ait bir ordusu olmasını kabul edeceğini taahhüt etmekteydi. Tayvan da Çin'in ekonomik dönüşümünden faydalanmakta ve ekonomik açıdan giderek bağımsız bir politika izlemekteydi. Tayvan şirketleri, üretimlerinden büyük bir kısmını Çin pazarına aktarmaktaydı. 1993 yılının sonunda, Çin'deki en büyük denizaşırı yatırım kaynağı olarak ikinci sırada Tayvan yer aldı. Çin ve Tayvan arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine rağmen, siyasi ilişkiler gerilmeye başladı. Tayvan'da liberalleşme hareketlerinin yükselişe geçmesiyle, 1994 yılında gerçekleşen anayasa değişikliği ile Tayvan cumhurbaşkanının genel oyla seçilmesi kararı alındı. Böylece Tayvan, bağımsızlığını ve ulusal kimliğini koruma niyetinin olduğunu açıkça göstermekteydi.¹⁸⁰

2 Aralık 1995 yılında gerçekleşecek olan Tayvan genel seçimleri ile beraber, Çin-Tayvan siyasi ilişkileri gerildi. Çin, Fujian kıyılarının açıklarında kara, deniz ve hava kuvvetlerini, düşman topraklarına karşı karadan ve denizden olmak üzere askeri bir tatbikat gerçekleştirdi. Bu tatbikata, aynı derecede saldırgan bir psikolojik savaş kampanyası eşlik etti. 1 Aralık 1995 günü, Çin Halk Kurtuluş Ordusu 1996 yılının Mart ayında, Tayvan cumhurbaşkanlığı seçiminin hemen öncesinde yeni bir askeri tatbikat yapacağını ilan etti. Çin, Tayvan adasının kuzeydoğu ve güneybatısındaki önemli liman şehirlerini, füze denemeleri ile ıskalamıştı. ABD, 1971 yılındaki açılımından sonra Çin'e yönelik en ciddi gövde gösterisiyle karşılık verdi ve iki muharebe grubunu Tayvan Boğazı'na gönderdi. Aynı zamanda ABD, tek Çin politikasını savunduğunu da ileri sürmekteydi. Tayvan'a da kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmaması konusunda uyarıda bulunmaktaydı.¹⁸¹ Küreselleşen bir dünya ve dünya meselelerinin Atlas Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'na doğru değişmesi, hem ABD'nin hem de ÇHC'nin, sorunu barışçıl yöntemle çözmesini sağladı. Yaşanan kriz sonrasında Çin ve ABD ilişkileri önemli ölçüde gelişme gösterdi. Siyasi ilişkilerin en üst düzeye ulaştığı sırada yaşanan, Çin büyükelçiliğinin "yanlışlıkla" bombalanması ise ilişkileri sekteye uğrattı. 1999'da Kosova Savaşı sırasında Belgrad'da yaşanan bu olay, Çin'de halkın geniş protestolarına

¹⁸⁰ *age.* s. 565-566.

¹⁸¹ *age.* s. 571.

neden oldu. Hem Çin hükümeti hem de Amerikan hükümeti, yaşanan bu olayın barışçıl bir şekilde çözümlenmesi gerektiğini düşünmüş krizi tırmandırmamıştır.¹⁸²

2.4.2. Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik

Jiang Zemin döneminde yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Çin'in, Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmasıdır. DTÖ'ye üyelik, Çin'de yeni bir dönemin başlangıcıdır.¹⁸³ Çin'in örgüte üyelik süreci, on beş yıl sürdü. On beş yılın sonunda anlaşma Kasım 2001 yılında imzalanmış, Aralık 2001 yılında da Çin'in üyeliği kabul edilmiştir.¹⁸⁴ Çin'in örgüte üye olması, Çin'deki yabancı yatırımcılar için güven yaratmıştır. Ayrıca Çin, ekonomisinin büyümesi için de önemli bir adım atmıştır. Böylece Çin, ekonomik büyümesini sağladıktan sonra, askeri gücünde atılımlar yapabilecek ve bölgesel bir güç olabilecekti.

Çin'in DTÖ'ye üye olmasıyla;

- Örgüte üye olan bütün devletler, Çin'e ticarete en çok kayrılan ülke statüsü verdi. Böylece, Çin'in ihracatı arttı.
- Çin'in diğer ülkeler ile eşit şartlar altında dünya rekabetine katılması sağlandı. Çin'de yatırım şartlarının iyileştirilmesi ve yabancı yatırımın artması sağlandı. Çin'deki işletmeler canlılık kazandı.
- Çin, 21. yüzyılda çıkarılan ticaret yasalarına bizzat katılma imkânı buldu. Böylece, hem uluslararası alandaki ticari anlaşmazlıkları bu örgütün yelpazesinde çözerek adaletsiz yaptırımlara maruz kalmaktan kurtuldu hem de kendi yasal haklarını koruma şansını elde etti.
- Örgüte üye olan büyük ticari devletler, Çin'in tekstil ve diğer ürünlerine yönelik uyguladıkları sınırlamaları azaltıp, aşamalı olarak kaldırdılar.
- İthalat ürünlerine yönelik gümrük tarifeleri düşürüldü, Çin halkının yaşam seviyesi yükseldi.¹⁸⁵

2.4.3. Çok Yönlü Dış Politika

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, dünya siyaseti değişti ve tek kutuplu dünyada ABD hegemonyasını ilan etti. Kalkınmış bir Çin'in varlığı, Batı tarafından tehdit olarak görülmeye başlandı. Bazı devlet adamları Çin'in dünya siyasetinde yer almasının, dünya barışına katkıda bulunacağını söylerken; bazı devlet adamları da dünya barışı için

¹⁸² *age.* s. 572-573.

¹⁸³ Özsoylu, *age.*, s. 26.

¹⁸⁴ Mevlüdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", *Yönetim ve Ekonomi*, 12/2, 2005, s. 79.

¹⁸⁵ Karaca, *age.*, s. 81-84.

tehdit oluşturacağını beyan etmekteydiler. Ayrıca Çin, kuruluşundan Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar geçen sürede, ekonomik kapasitesi bakımından dünyanın en büyük ülkelerinden biri haline gelmişti. Çin ekonomisi, dünya ekonomisine eklemlendi. Çin bu dönemde, ekonomik olduğu kadar siyasi olarak da global politikada dünya ile entegrasyon halinde oldu. ABD'nin önderliğinde oluşturulan Yeni Dünya Düzeni ve Çin'in yükselişiyle oluşan Çin tehdidi algısı, komşu devletler ile olan sınır sorunları ve adalar konusundaki tartışmalar ve Çin'in dünya siyasetinde yer alma ihtiyacı gibi faktörler, Jiang Zemin'in kendinden önceki devlet başkanlarından farklı bir dış politika oluşturmasını zorunlu kıldı. Oluşturulan bu yeni dış politika “çok yönlü dış politika”dır. Bu politikada, “kalkınma ve barış” birbirine bağlı iki önemli konudur. Çin'in ekonomisini kalkındırması için, yurtiçi ve yurtdışında barış ortamının oluşturulması zorunludur. Özellikle, uluslararası barışın sağlanması; Çin'in kalkınması ve süper güç olabilmesi için önemlidir. Bu kapsamda Zemin, yeni oluşturulan dış politika stratejisine uygun olarak, büyük ülkelerle siyasi ilişkilerini geliştirdi. Az gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerle işbirliği sürecine girdi. Çin'e komşu olan ülkelerle de dostane ilişkiler kurdu. Siyasi anlamda bir nevi, dışa açılma politikaları uygulandı. ABD ile işbirliği amaçlandı. Böylece, ABD'nin Çin'e uygulamış olduğu baskı azaltılarak, Çin'in kalkınması amaçlandı. Avrupa Birliği ülkeleri ile ekonomik ilişkiler geliştirildi. Üçüncü Dünya konumunda yer alan gelişmekte olan devletlere de karşılıklı veya karşılıksız yardımlarda bulunuldu. Bu dönemde ayrıca, ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine karşı, çok kutuplu dünya düzeni anlayışı diğer ülkelere benimsetilmeye çalışıldı.¹⁸⁶

25 Nisan 1996 yılında Çin'in Şanghay kentinde Çin, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan arasında “Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesi Anlaşması” imzalanarak “Şanghay Beşlisi” kuruldu.¹⁸⁷ Böylece Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) temeli atılmış oldu. Çin, Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla Afrika kıtasındaki ülkeler ile Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) ilk defa 2000 yılında gerçekleştirildi.¹⁸⁸

2.5. Hu Jintao Dönemi

ÇKP'nin 8 Kasım 2002 yılında toplanan 16. Kongresi'nde delegelerin oyuyla hem parti genel sekreteri hem de devlet başkanı, Hu Jintao seçildi. Devlet başkanlığı görevine resmi olarak, 2003 yılının Mart ayında Çin parlamentosunun onayıyla başladı.

¹⁸⁶ Ekrem, *age.*, s. 68-70.

¹⁸⁷ Muhammet Savaş Kafkasyalı, “Küresel Üstünlük Mücadelesi ve Çin'in Yükselişi: Muhayyilenin Ontolojik Sınırlar”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1, 2012, s. 111.

¹⁸⁸ Yalın Alpay, “Çin Afrika'da Ne Yapıyor”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S.14, 2009, s. 11.

Devlet başkanlığı ve parti sekreterliği görevlerine sahip olmasına rağmen, Çin ordusunun başkomutanı sıfatını alamadı. Çünkü Çin anayasasına göre başkomutanlık sıfatını almak için, Merkezi Askeri Komitesi'nin de başkanı olması gerekmektedir. 16. Kongre'de hem partinin hem de ülkenin hemen hemen bütün yönetici kadroları değişti. Yaşanabilecek herhangi bir kriz durumunda müdahale edebilmek için Jiang Zemin, Merkezi Askeri Komitesi başkanlığını devretmedi. Bu nedenle Hu Jintao, Merkezi Askeri Komitesi görevini bir yıl sonra devraldı. Böylece, Çin ordusunun başkomutanı sıfatını da alarak, Çin'de tek adam görevini üstlendi. Hu Jintao, tüccar bir ailenin çocuğudur. ÇHC'nin diğer liderlerine göre, dinamik ve genç olmasıyla öne çıkmıştır. Devlet başkanı seçilmeden önce, Tibet'te merkezi hükümetin temsilciliği görevini yerine getirmiştir. Tibet'te 1989 yılında çıkan ayaklanmayı kontrol altına almasından dolayı muhafazakârların da desteğini kazanmıştır. Jintao, Çin milliyetçisidir ve devrim kuşağından gelmemektedir. Kosova'da 1999 yılında meydana gelen Belgrad büyükelçiliğinin bombalanması üzerine, Çin'de ABD'ye karşı protestoların başlatılmasında liderlik etmiştir. Hu, parti okuluna geniş bant internet sistemini getirmiş; aynı zamanda parti okulunda, kuvvetler ayrılığı ve demokrasi üzerine bilimsel tartışmaların yapılmasını desteklemiştir.¹⁸⁹ Hu, kendisinden önceki liderlerden farklı olarak, kırsal alanda yaşanan eşitsizlik ve fakirlik sorunlarıyla daha fazla ilgilenmiştir.¹⁹⁰

Hu'nun iktidara gelmesiyle, Çin'in küresel siyasetteki prestiji arttı. Çin'in, dünya siyaseti ve ekonomisiyle entegrasyonu sağlandı. Çin ekonomisi devasa büyüme gösterdi. Askeri, bilim ve teknoloji alanlarında önemli gelişmeler yaşandı. İki defa uzaya, insanlı uzay aracı gönderildi. İlk defa Çin, casus uydusunu ve uzay teleskopunu yaptı. Ulusal konularda, daha sert ve milliyetçi duruş sergilendi. Bu durum Hu'nun komünist olmaktan ziyade milliyetçi özelliğinin ön planda olmasından kaynaklanmaktadır. Hu'nun liderliğiyle beraber Batı'nın, Çin tehdidi algısı artarak devam etmiştir.¹⁹¹

2004 yılında Çin'de anayasa değişikliği yapıldı. Mart 2004 yılında yapılan bu anayasa değişikliği, 1954 yılından beri Çin anayasasında yapılan ilk önemli değişikliktir. 16. Parti Kongresi'nde alınan kararlar ışığında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile beraber; özel mülkiyet anayasal güvence altına alınmış, özel mülkiyet

¹⁸⁹ Adibelli, *age.*, s. 195-197.

¹⁹⁰ Mitter, *age.*, s. 92.

¹⁹¹ Adibelli, *age.*, s. 197.

ve kamu mülkiyeti hakları eşit hale getirilmiş, özel mülkiyet haklarının ihlali yasaklanmış ve en önemlisi insan hakları teminat altına alınmıştır. Böylece, devletin insan haklarına saygılı olacağı ve onu koruyacağı anayasada yerini aldı. Aynı zamanda, sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi, hükümetin özel sektöre yönelik politikalarının geliştirilmesi de anayasaya eklendi. Jiang Zemin döneminde, kabul edilen ideolojik altyapı olan “Üç Temsil Teorisi” ve rejimin “Çin Tarzı Sosyalizm” olduğu hükmü de anayasada yerini aldı. Bu dönemde, Çin dış politikasında da değişiklikler yaşandı. Çin’in dış politika anlayışı; hegemonyaya karşı çıkma siyasetinden, uluslararası barışı koruma ve ortak kalkınma siyasetine evrildi. Yaşanan bu değişim, Irak’ın işgali, Kuzey Kore’nin nükleer denemeleri ve İran’a uygulanan yaptırımlar gibi konularda etkisini gösterdi. ÇHC’nin bölgesel ve küresel sorunlara yaklaşımı daha ılımlı ve uzlaşmacı oldu.¹⁹²

Hu Jintao’nun 2007 yılındaki Ulusal Kongre’ye yaptığı konuşmasında en dikkat çeken nokta; hukukun üstünlüğü ilkesidir. Hu, Batı’dan etkilenerek, yargı sisteminde reformlar yapmıştır. 2008 yılının sonunda Çin Eğitim Bakanı, Hamburg Üniversitesi’nin desteğiyle, Çin’de Avrupa Birliği Hukuk Okulu’nu açtı. Hu’dan önce, Çin’de hukuk eğitimini almış avukat sayısı oldukça az sayıdaydı. Hu da, bu açığı kapatmak istedi. Hukuk alanında yapılan yeniliklere bakıldığında;

- Mahkemelerde görülen dava sayısında artış yaşandı. 1979 yılında 520.000 olan dava sayısı, 2007 yılında 10 milyon civarında oldu.
- Ülke genelinde mahkemelerde görülen dava sayısı sadece bir yılda % 11 arttı.
- Yeni oluşturulan iş sözleşmeleri yasalarıyla, iş yaşamında yaşanan sorunların sayısı iki katına çıktı.
- Yüksek Halk Mahkemeleri’nin inceledikleri dava sayısı % 30 arttı. En çok incelenen dava ise, iş anlaşmazlıkları oldu.
- 2006’da 152.000 ruhsatı olmayan gıda marketi kapatıldı. Ticari ve sınai kuruluşlarda denetimler arttırıldı ve yapılan denetimlerde gıda sektöründeki işleme, dağıtım, satış ve lokanta gibi alanlarda çalışan 360.000 işletmede çeşitli sorunların olduğu tespit edildi.

¹⁹² *age.* s. 198-199.

- Çin Standartlar İdaresi 600 milli gıda güvenliği denetim standardını inceleyerek, 2010 yılına gelindiğinde uluslararası uygulamalarla aynı standarda getirmeyi amaçladı.¹⁹³

Hu Jintao, ÇHC'nin kurulduğundan beri geçen sürede, Çin tarihinde ilk defa modern ve ekonomik açıdan gelişmiş anayasal devletini kurmaya çalışmış olan devlet adamıdır. Hedefine ulaşmak için de; yeni devlet kurumları, yeni mahkemeler, çok daha yetkili olan bir merkez bankası, üniversiteler ve okullar kurmuştur. ÇKP'nin etkisi hala devam etse de, kurumlar kendi özel alanlarını yaşama geçirebilmişlerdir. Mahkemeler eskiye nazaran daha bağımsız, eğitim ise daha evrensel ve liberal olmuştur.¹⁹⁴

2008 Olimpiyat Oyunları Çin'in başkenti Pekin'de düzenlendi. Çin için 2008 Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapmak, uluslararası alanda prestijini artırma fırsatı anlamına geliyordu. 2008 Olimpiyatları, 1980 Moskova Olimpiyatları'ndan beri, batılı burjuva siyasi ekonomik sistemine sahip olmayan bir ülkenin olimpiyatlara ev sahipliği yapması açısından, ilk olma özelliği taşıyordu. Ayrıca Çin'in uluslararası topluma katıldığını sembolize etmekteydi.¹⁹⁵

2.6. Şi Jinping Dönemi

ÇHC yönetimi 1990'lı yılların başından itibaren, uluslararası sistemin yapısının “çok kutupluluk” olması gerektiğinin önemi üzerinde durdu. 1991 yılında hazırlanan Hükümet Çalışma Raporu'nda, ilk defa dünyadaki mevcut güç dağılımının değişime uğrayarak, çok kutupluluğun hâkim olmaya başladığı belirtildi. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünya güç sisteminde hâkim olan değişimin aksine bu değişim, yaşanan bir savaş sonucunda ortaya çıkmamıştı. Yaşanan süreç, kısa ve belirgin bir şekilde meydana gelmişti. Çok kutupluluk bağlamında, Çin devlet başkanı Şi Jinping, yeni bir kavramsallaştırma olan “yeni tip büyük güç ilişkileri” modelini öne sürdü. 7 Haziran 2013 yılında Obama ile Jinping arasında yapılan zirvede, “yeni tip büyük güç ilişkileri” gündeme getirildi. Şi, üç nokta üzerinde durarak, bu modeli kısaca şöyle özetlemiştir; karşılıklı saygının esas alınması, kazan-kazan işbirliği ve en önemlisi de devletler arasında cepheleşmenin ve oluşabilecek çatışmanın karşısında yer almaktır. Şi'nin vermek istediği mesaj, Deng Xiaoping döneminden beri ÇHC'nin üzerinde durduğu temel kavram olan “barışçıl kalkınma”dır. Bu model, uluslararası ilişkilerde hâkim olan sıfır toplamlı oyunun yani; bir tarafın kazanıp diğer tarafın kaybettiği bir

¹⁹³ John & Doris Naisbitt, *Çin'in Megatrendleri-Yeni Bir Toplumun Sekiz Dayanağı*, (çev.Ümit Şensoy), İstanbul, 2011, s. 145-149.

¹⁹⁴ *age.* s. 149.

¹⁹⁵ Mitter, *age.*, s. 123.

ilişkiyi kabul etmeyerek, iki tarafın da kazan-kazan ilişkisi içerisinde varlığını sürdürmesidir. Çin, ulusal gücünü ne kadar arttırsa da barışçıl kalkınma stratejisinden vazgeçmeyeceğini her fırsatta dile getirmektedir. Yirmi birinci yüzyılda Çin'in, ABD'nin yerini alacağına dair tartışmalar mevcuttur. Çin'in dünyada hegemon güç olarak, saldırgan politika izleyeceğine dair, özellikle Amerikalı ve Batılı siyaset bilimciler tarafından tartışmalar her geçen gün artmaktadır. Çin de bu tartışmalar ışığında “barışçıl kalkınma” stratejisini öne çıkararak, zorlama ve güç kullanma niyetinin olmadığını dile getirmektedir. Yaşadığımız yüzyıl, askeri gücün öneminin azaldığı ve yumuşak güç unsurlarının ön plana çıktığı dönemdir. Günümüzdeki uluslararası sistem, çıkarların minimize edildiği, stratejik kültürün ve kazan-kazan ilişkisinin önem kazandığı bir yapıdır. Bu anlamda yeni tip büyük güç ilişkileri de ortak çıkarlar topluluğu ve ortak kader yaratma bilincini vurgulamaktadır.¹⁹⁶

2013 yılında Şi Jinping'in ilan etmiş olduğu “Bir Kuşak, Bir Yol” projesi, Çin'in gelecek on yılki stratejik önceliklerinin belirlenmesinde önemli bir adımdır. Projenin, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolu olmak üzere, kara ve deniz üzerinden iki kolu bulunmaktadır.¹⁹⁷ Çin'in yeni projesi, tarihi İpek Yolu'nu hatırlatmaktadır. Asya ve Orta Doğu bölgesinden birçok ülke de bu projenin içinde yer almaktadır.¹⁹⁸

2.6.1. Çin'in Rüyası

15 Kasım 2012 tarihinde, ÇKP'nin 18. Ulusal Kongresi toplandı. Kongrenin toplanmasından kısa süre önce Şi Jinping, ÇKP Genel Sekreteri olarak göreve başladı. Şi, 18. Ulusal Kongre'nin açılış konuşmasında “Çin'in Rüyası”nın sinyallerini verdi. “Çin'in Rüyası” kısaca, yenilenmiş bir ulusu, insanlığa büyük katkıları ifade etmektedir. Bu nedenle, 18. Ulusal Kongre, hem Çin halkına hem de dünyaya vermiş olduğu mesaj açısından önemlidir. Kongrenin toplanmasından iki hafta sonra, 29 Kasım tarihinde Şi, Pekin'de bulunan Ulusal Müze'de düzenlenen “Yenilenme Yolunda” başlıklı fuara katılarak, “Çin'in Rüyası”nın mutlaka gerçekleşeceğini dile getirmiştir.¹⁹⁹

17 Mart 2013 tarihinde Şi, “Çin'in rüyasını gerçekleştirmek için, kendi yolumuzu takip etmeliyiz... Çin'in Rüyası'ni gerçekleştirmek için, Çin Ruhu'nu teşvik etmeliyiz... Çin'in Rüyası'ni gerçekleştirmek için, Çin'in tüm güçlerini birleştirmeliyiz... Çin halkı, barışı sever. Barışın, kalkınmanın ve kazan-kazan

¹⁹⁶ Tüter, *age.*, s. 235-238.

¹⁹⁷ I-wei Jennifer Chang, “Çin'in İpek Yolu Vizyonunda Ortadoğu”, *Yükselen Güç Çin'in Ortadoğu Politikası*, (çev. Mustafa Doğan), İstanbul, 2016, s. 13.

¹⁹⁸ Kadılar, *age.*, s. 242.

¹⁹⁹ Ren Xiaosi, *Yeni Çin Rüyası*, (çev. Ali Yıldırım), İstanbul, 2017, s. 13-15.

işbirliğinin bayrağını yükselteceğiz, sapmasız bir şekilde barışçıl kalkınma yolundan gideceğiz, sapmaz bir şekilde açılımın karşılıklı fayda ve kazan-kazan stratejisini takip edeceğiz. Dünyadaki diğer ülkelerle dostça işbirliği geliştirmeye, uluslararası görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmeye, barış ile kalkınmanın yüce amaçlarını ileriye götürmeye devam edeceğiz.” şeklindeki beyanatıyla Çin'in Rüyası'nı gerçekleştirmek için izlenecek yolu, açık bir şekilde ortaya koymuştur. Mart-Haziran 2013 tarihleri arasında da Şi, Rusya, ABD, Afrika ve Latin Amerika'yı ziyaret etti. ABD'yi ziyareti sırasında başkan Obama'ya, Çin'in Rüyası'nın Amerikan Rüyası ve diğer devletlerin rüyalarıyla bağlantılı olduğu söylemiştir. Çin'in Rüyası, 1,4 milyar Çin vatandaşının rüyasıdır. Güçlü bir ülke ve mutlu bir ulus, temel amaçtır. Bu rüya, Şi ile beraber ortaya çıkmamıştır, yüzyıl öncesine dayanan bir rüyadır.²⁰⁰

Çin'in Rüyası, hegemonyacılığın ve zorlamanın karşısında yer almaktadır. Günümüzde Çin, hala gelişmekte olan bir ülkedir. Çin'in misyonu; bu asrın ortasına kadar kendisini aşağılanmış bir ülkeden, güçlü, zengin, ileri kültürlü, demokratik, modernleşmiş sosyalist bir ülkeye dönüştürmektir. Güçlü ve zengin bir ülke, mutlu bir halk ve yeniden uyanmış bir ulus idealini beraberinde getirmektedir. Ülkenin güçlü ekonomik kalkınma hamleleri, rüyanın temel dayanağını oluşturmaktadır. Çin'in Rüyası, diğer ülkelerin rüyalarına benzemeyen bir rüyadır. Çin ulusunun yenilenmesini sağlamak, gelişmekte olan bir ülke temelinde modernleşmeyi gerçekleştirmek, dünyanın en fazla nüfusa sahip ülkesi olarak halkının da refahını sağlamak amacıdadır. Dünyanın kontrolünün Batı'da olmasına rağmen Çin, güçlü bir ülke olarak barışçıl kalkınmasını devam ettirmektedir.²⁰¹

Çin rüyasını gerçekleştirmek için, ÇKP'nin 18. Kongresi'nin Üçüncü Genel Oturumunda, kültür, ekonomi, siyaset, toplum, parti inşası ve çevre konularında kapsamlı reformların hayata geçirilmesi için altmış farklı karar alındı. Böylece Çin'in reform süreci, yeni bir aşamaya geçmiş oldu. Kırsal-kentsel bölgeler arasındaki gelir farklılıklarını azaltmak ve adil dağıtımın sağlanmasındaki sorunların aşılması için çalışmalar başlatıldı. Ekonomik kalkınmanın devam etmesi ve ortak refahın sağlanması için sağlıklı adımların atılması gerektiği hususunda, kalkınmanın bilimsel olması ve büyüme modelinin insan odaklı olması konusunda uzlaşıldı. Çin halkının geçim sıkıntılarının tartışılması ve herkes için refahın sağlanması hedeflendi. Çin'in güçlü ülke hedefi, aslında halkı zenginleştirme hedefidir. Eğer Çin güçlü olursa, halkını

²⁰⁰ *age.* s. 15-17.

²⁰¹ *age.* s. 21-24.

zenginleştirme kapasitesine sahip olabilir. Halkın zenginleşmesini sağlamayan kalkınma, başarılı kalkınma değildir. Halkın mutluluğu olmadan, ülke güçlü olamaz. Çin ulusunun güçlü canlanmasını sağlamak, halkın daha iyi eğitim olanaklarına, daha istikrarlı işgücüne, daha iyi gelir durumuna, daha güvenli sağlık sistemine, daha iyi sosyal güvenliğe, daha güzel yaşam standartlarına sahip olmasıdır. Kısacası, Çin ulusunun canlanmasını sağlamak, halkın daha onurlu ve daha zengin yaşam sürmesini sağlamaktır. Çin'in Rüyası sadece Çin'i değil, dünyayı ilgilendirmektedir. Çin kalkınırken, dünyanın geri kalanı da kalkınacaktır; çünkü kazan-kazan ilişkisi hâkimdir. Çin'in Rüyası, uluslararası siyasette daha aktif rol almayı, küresel meydan okumaları aşmayı ve insanlığın yaşamış olduğu sorunları çözmeye odaklıdır.²⁰²

2.6.2. 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2016-2020)

ÇKP'nin 5. Genel Kurulu'nda, Çin Merkezi Komitesi tarafından kabul edilen ve Çin Ulusal Halk Kongresi tarafından Mart 2016'da onaylanarak yürürlüğe giren, ÇHC'nin 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Şi Jinping'in ilk kalkınma planı ve liderlik vizyonunu yansıtmaları açısından önemlidir. Planda, Çin'in hızlı büyümesi yerine orta hızda büyümesinin gelecek beş yıl için önemi üzerinde durulmuştur. Kentsel ve kırsal alanlar arasındaki kalkınmada mevcut olan eşitsizliğin giderilmesi için koordinasyon sağlanması ve "yeni model kentleşme" kavramından bahsedilmektedir. Çin'deki kentleşmenin Batı'daki kentleşme yaşamından farklı olduğu ve kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan göçte, kentlerde varoşlar yaratmak yerine insanların küçük kasabalara yerleşmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Burada temel amaç, kentleşmenin ekonomik büyümeye katkıda bulunmasıdır. Fakat Çin'deki kentleşme planının başarıya ulaşabilmesinde ciddi sıkıntılar vardır. Çin'in nüfusunun yarısından fazlası kırsal kesimde yaşamaktadır. Kırsalda yaşayan insanların kentlerde yaşama gibi bir isteği yoktur. Çin'in uygulamak istediği plan başarılı olsa bile Çin gıda temini konusunda sorun yaşayacaktır. Bunun için de tarımda verimliliği arttırmak amaçlanmalı, bilimsel ve teknolojik yöntemlerin geliştirilmesi hedeflenmelidir.²⁰³

Çin Tarım Bakanlığı'nın verilerine göre, 1982-2002 yılları arasında iki yüz milyondan fazla insan kente göç etmiştir. Yaşanan bu iç göç, dünya tarihinde meydana gelen en büyük nüfus hareketidir. Kırsal kesimden kentlere göç, işgücü hareketini canlandırmasına rağmen, "tek ülke-iki sistem" sistemine zarar vermektedir. Çin'de kentleşme, İnci Üçgeni adı verilen bölgede ve doğu kıyı kuşağında yoğunlaşmaktadır.

²⁰² *age.* s. 28-32.

²⁰³ Tüter, *age.*, s. 225-226.

Bu durum da Macau, Hong Kong ve Tayvan ile ekonomik entegrasyonun artmasına rağmen, siyasi anlamda “Tek Çin” politikasına zarar vermektedir. 13. Beş Yıllık Plan’da, daha önce benimsenmiş olan “Çin’de Üretilmiştir 2025” özel programıyla birlikte inovasyonun hizmet ve sanayi sektörleriyle uyumlu geliştirilmesi maddesi, planın ilk maddesi olarak öne çıkmaktadır. “Çin’de Üretilmiştir 2025” programı, Çin Devlet Konseyi tarafından Mayıs 2015 yılında uygulanmaya başlanan, Çin’i imalat devi olmaktan dünya imalat gücü olmaya dönüştürecek, on yıllık eylem planıdır.²⁰⁴

13. Beş Yıllık Plan dönemi siyasi anlamda, orta derecede müreffeh bir toplum meydana getirmenin kararlı bir aşaması olarak betimleniyor. Marksizm-Leninizm, Mao Zedong düşüncesi, Deng Xiaoping Teorisi, Üç Temsil ve Bilimsel Kalkınma kavramı gibi geçmişte uygulanmış olan siyasi düşünce geleneklerini de kapsamakta ve süreklilik vurgusu içindedir. Planda, Şi’nin “Dört Kapsamlı” kavramı üzerinde özellikle durulmuştur. Bu kavram, kapsamlı bir biçimde orta derecede müreffeh bir toplum inşa etmeyi, reformu kapsamlı bir şekilde uygulamayı, ülkeyi hukuka uygun ve kapsamlı bir şekilde yönetmeyi, Parti’nin mutlak yönetimini kapsamlı bir şekilde kullanmayı ifade etmektedir. Ayrıca 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yolsuzlukla mücadeleye de değinilmiştir. Çin’in modernleşmesinde en zorlu meselenin, yolsuzluk olduğu görülmektedir. Başbakan Wen Jiabao 2011 yılında, parti açısından yolsuzluğu “varoluşsal tehdit” olarak nitelemiştir. Şi Jinping, yolsuzluğa karşı harekete geçerek, kıdemli yöneticileri ve askeri görevlileri de kapsayan, yaklaşık yüz yüksek düzeyli yetkiliyi tasfiye etmiştir. 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda dikkat çeken diğer önemli husus ise tek çocuk politikasındaki değişimdir. Yıllardır Çin’de uygulanan tek çocuk politikasıyla, Çin’in nüfusunun yaşlandığı ortaya konulmuştur. Bu durum gelecek yıllarda Çin için önemli bir nüfus sorunudur. Bu sebeple, 2015 yılının Ağustos ayı itibarıyla, ikinci çocuğa izin verilmiştir.²⁰⁵

²⁰⁴ *age.* s. 226.

²⁰⁵ *age.* s. 228.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONFÜÇYÜŞÇÜLÜK VE DIŞ POLİTİKA

3.1. Çin ve Konfüçyüschülük

Günümüzde 1,4 milyar nüfusuyla dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip ülkesi olan Çin, ekonomik gelişimiyle dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmuştur.²⁰⁶ Çin'in bu başarısında, istikrarlı yönetim anlayışı, yatırım ve tasarruf politikaları gibi siyasi ve ekonomik faktörler etkin olsa da, Çin'in Konfüçyüs öğretisinden ve kadim geleneğinden gelen aile bağlarına dayalı disiplinli iş ahlakı ve çalışma prensipleri de önemli bir yere sahiptir.²⁰⁷ Siyaset bilimciler gelecek yüzyılda Çin'in ABD'nin yerini alacağını ve yeni süper gücün Çin olacağını düşünmektedir.²⁰⁸

Deng Xiaoping döneminden itibaren ve özellikle 2000'li yıllardan sonra Konfüçyüs, toplum ve devlet yönetiminde oldukça itibar görmeye başladı. 2000'li yıllara kadar Konfüçyüs düşüncesine mesafeli yaklaşılmaya rağmen, bu yıllardan itibaren Konfüçyüs'ün sözlerine sık sık atıf yapılmaya başlandı. Çin'in Deng Xiaoping'in iktidarı ile gerçekleştirdiği ekonomik kalkınma hamleleri, askeri modernleşmeyi de beraberinde getirdi. 1980'li yıllardan itibaren Çin, ekonomik ve askeri gücüyle, dünyanın ilgi odağı oldu.²⁰⁹

Çin'in güçlü bir devlet konumuna gelmesiyle, Çin'in iç ve dış siyasetinde, Çin'in kadim kültürü olan Konfüçyüschülük de önem kazandı. Konfüçyüs geleneği, insanlara yüklediği ahlak anlayışı ve otoriteye saygıyı öğütleyen, derin bir siyaset ve kültür geleneğine sahiptir. Çin'in bugünkü devlet aklı siyasi kültürü, iç ve dış siyasetinin özünü ise uyum ve gelişme oluşturmaktadır. Çin'de Konfüçyüs geleneğinin yeniden canlanması, Konfüçyüs ve Konfüçyüschü gelenek hakkında birçok görsel, yazılı ve işitsel çalışmaların başlamasına vesile olmuştur.²¹⁰ 2010 yılının başında Çin'de vizyona giren, Konfüçyüs'ün hayatının anlatıldığı film bu duruma bir örnektir. Film, ticari ve estetik açıdan çok başarılı olamasa da yüklediği anlam bakımından önemlidir. Çünkü Çin'in 20. Yüzyıl siyasi tarihine baktığımızda, 1919 yılında Çin'de sömürgecilığe karşı gerçekleştirilen 4 Mayıs Hareketinin en önemli sloganı "Konfüçyüschülüğü Yık" olmuştur. Ardından Mao'nun, 1940 yılında yayınladığı "Yeni

²⁰⁶ Cemre Pekcan, "Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arası Çin-ABD İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72/4, 2017, s. 1128.

²⁰⁷ Yusuf Sayın, "Konfüçyüs'ün Yeniden Keşfi ve Çin'in Dış Politikasında Dönüşüm", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.29, 2013, s. 225.

²⁰⁸ Pekcan, *agm.*, s. 1128.

²⁰⁹ Pekcan, *agm.*, s. 1128-1129.

²¹⁰ Sayın, *agm.*, s. 224

Demokrasi Üzerine” isimli makalesi de Konfüçyüs’ün değerlerine bir başkaldırı niteliği taşımaktaydı. Konfüçyüs ve değerlerine karşı oluşturulan bu düşmanlık Kültür Devrimi ile beraber doruk noktasına ulaşmıştı. Günümüzde ise, Çinli siyasetçiler tarafından da desteklenen bu filmin taşıdığı anlam aşikârdır.²¹¹ Konfüçyüs’ün, Çin’deki siyasetçiler tarafından yoğun olarak dile getirilmesi, toplum nezdinde de öneminin artmasını sağlamıştır. Uluslararası alanda da “Konfüçyüs” adıyla birçok sivil toplum örgütü, düşünce kuruluşu ve enstitü kurulmuştur. Konfüçyüsçülükten etkilenen bazı düşünürler, Konfüçyüs’ün ilkelerinin global düzeyde de uygulanmasına yönelik akademik çalışmalar başlatmışlardır.²¹²

Konfüçyüs, dini bir figür olmaktan ziyade bir filozoftu. Yaşadığı zamanın öncesinde başlayan ve ölümünden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen, Çin’de kırsal yaşamda ve zaman zaman da saray hayatında kalıcı etkiye sahip oldu. Ataları ilahlaştırma özelliğinden dolayı, yaşlılara hürmet etme kavramının önemi üzerinde durmuştur. Yaşamı boyunca insan ilişkilerinin ve dünyayı anlamının zorluğundan bahsetmiş, öbür dünya hakkında bilgi edinmenin imkânsız olduğunu söylemiştir. Her ne kadar düşünceleri bu yönde olsa da, tarih boyunca tanrısal veya aziz statüsüne sıklıkla yükseltilmiş, yapılan bazı tapınaklar kendisine adanmış ve doğduğu şehir olan Qufu, hac bölgesine dönüştürülmüştür. Konfüçyüs’e en büyük saygı, Hıristiyan olan Çan Kay Şek döneminde gösterilmiş ve ÇHC tarihinde de Deng Xiaoping ile önemi artmıştır.²¹³

Mao Zedong döneminde Konfüçyüs’ün düşüncelerinin yeterince demokratik ve devrimci olmadığı gerekçesiyle; Konfüçyüs heykelleri, tapınakları ve eserlerinin büyük bir kısmı yok edilmiştir. 1976 yılında Mao Zedong’un ölümünün ardından, Konfüçyüsçülük de önem kazanmaya başlamıştır.²¹⁴ 2011 yılının Ocak ayında Tiananmen Meydanı’na Konfüçyüs’ün heykelinin yerleştirilmesi, Çin siyasi tarihi açısından geleneksel Çin düşüncesine dönüşü, Konfüçyüs geleneğinin yeniden yükselişini ve Çin’deki siyasi değişimin sembolü olmuştur.²¹⁵

2003 yılında Hu Jintao’nun yönetimi devralmasıyla, barışçıl kalkınma ve sosyal uyum yani uyumlu toplum hedeflerinin oluşturulması çalışmaları, Konfüçyüsçülüğün önemini artırmıştır. Hu hedeflerini gerçekleştirebilmek için sık sık Konfüçyüs’e atıf yapmıştır. 2008 yılında Çin’de gerçekleşen olimpiyatlarda, Olimpiyat Açılış Seremonisi

²¹¹ Michael Barr, *Kim Korkar Çin’den? Dünyanın Büyüyen Çin Korkusu*, (çev. Poyzan Nur Şahiner), İstanbul, 2013, s. 87-88.

²¹² Sayın, *agm.*, s. 225.

²¹³ Kadılar, *age.*, s. 199.

²¹⁴ Pekcan, *agm.*, s. 1129.

²¹⁵ Sayın, *agm.*, s. 224.

esnasında, sloganın temel karakteri olarak “uyum” konseptinin kullanılması önemlidir.²¹⁶

3.1.1. Çin ve Uluslararası İlişkiler Teorisi

Teori kavramsal olarak, karmaşık bir dünyayı bizler için basite indirgeyen araçtır. Dünya hakkında daha radikal bilgi edinmemizi sağlar. Öğrenmek istediğimiz, merak ettiğimiz şeylerin kökenlerine inerek anlamamızı sağlar. İnsanlar bu sayede öğrendiklerini yüzeysel olarak değil, derinlemesine bilgi edinerek kavramış olur. Teoriler, günlük bilgilerin dışında daha kapsamlı ve ayrıntılı bilgi edinme ihtiyacımıza cevap verir. Bir teori altında birleştirilmeyen bilgiler ise kaotik bilgi olarak nitelendirilir. Teoriler, karmaşık olguları başlangıç noktası olarak görerek, o olgu hakkında gözle görülmeyen bilgileri bütüncül bir şekilde sunar. Aynı zamanda, devlet ve kişilerin davranışları hakkında tahminlerde bulunmamızı ve gösterdikleri sonuç itibarıyla doğru mu yoksa yanlış mı söyledikleri hakkında varsayımlarda bulunmamızı da sağlar.²¹⁷

ÇHC’de Uluslararası İlişkiler disiplini üzerine yapılan teorik çalışmalar incelendiğinde, bu alandaki çalışmaların henüz yeni olduğu ve Batılı Uluslararası İlişkiler çalışmalarıyla karşılaştırıldığında çok da başarılı olduğu söylenemez. Çin’in siyasi, askeri ve ekonomik gücünün gittikçe artması sonucunda, Çin’de istikrarlı bir Uluslararası İlişkiler teorisinin eksikliği de gündeme gelmiştir. Böylece Çin’de Uluslararası İlişkiler teorileri oluşturulmaya çalışılmakta ve bu teorilerin, sosyalist devrime ve yapıya da hizmet etmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu teoriler, Çin’in kadim kültürü, geleneği ve tarihinden de bağımsız olamayacaktır.²¹⁸

Çin’de 1980’li yıllara kadar Uluslararası İlişkiler teorisinden bahsedilmemiştir. Bu yıllara kadar uluslararası politika teorisi olarak yapılan çalışmalar genellikle Marx, Engels, Mao, Lenin ve Stalin’in görüşlerini yorumlama niteliğinde olmuştur. Modern anlamda Çin’de yapılan Uluslararası İlişkiler çalışmaları, 1980’li yıllarda Çin’in ekonomik kalkınmasının önem kazanması sonucunda, dünyaya entegre olma sürecinde gerçekleşmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplini çalışmaları Çin’de yeni olmasına rağmen, ampirik ve teorik alanda önemli gelişmeler göstermiştir. 1949-1978 yılları arasında sadece üç üniversitede Uluslararası İlişkiler bölümü ve üç profesyonel Uluslararası

²¹⁶ Kadılar, *age.*, s. 200-202.

²¹⁷ Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (der. Ramazan Gözen), İstanbul, 2014, s. 34-35.

²¹⁸ Sayın, *agm.*, s. 228.

İlişkiler enstitüsü varken bu rakam, 1979-2007 yılları arasında 45 lisans ve yüksek lisans programı ve 29 doktora programına ulaşmıştır.²¹⁹

Çinli Uluslararası İlişkiler teorisyenleri, Çin'in Uluslararası İlişkiler teorisinin gelişmediğini kabul etmektedir. Bu durumun birçok sebebi vardır. Geleneksel Çin dünya görüşünde uluslararasılık bilinçsizliğinin hâkim olması, Çinli Uluslararası İlişkiler uzmanlarının Batılı Uluslararası İlişkiler söylemi egemenliği altında kalması ve Çin'deki Uluslararası İlişkiler araştırmalarında tutarlı teorik temel eksikliğinin bulunması en önemli sebepler arasındadır. Çin'de oluşturulmaya çalışılan Uluslararası İlişkiler teorilerinde, tarihle bir bağ kurmak önemlidir. Çin'in, siyaset felsefesi ve dış politika alanları kadim Çin geleneğini referans almaktadır. 2011 yılının Ocak ayında Tiananmen Meydanı'na Konfüçyüs'ün heykelinin yerleştirilmesi, bu manada önemlidir. Meydanda bulunan heykel, Çin'de yaşanan geçişe işaret ederken, siyasetçilerin de karar alırken Çin'in kadim kültürüne, tarihine ve geleneklerine verdikleri önemi göstermektedir. Çin, yeni bir teori kurma çabası içindeyken aynı zamanda dış siyasetinde de yeniden inşa sürecini yaşamaktadır.²²⁰

Çin'in son dönemlerde, küresel güç pozisyonuna yükselmesi ve uluslararası sistemde daha çok rol almaya başlamasıyla beraber, uluslararası kurumlara ve uluslararası sorunlara karşı ilgisi artmıştır. Batı merkezli uluslararası ilişkiler teorilerinden ayrı olarak, kendi uluslararası ilişkiler teorilerini geliştirme çalışmalarını başlatmıştır. 2005 yılının Nisan ayında Çinli bir akademisyen olan Profesör Zhao Tingyang, Çin modeli dünya düzenini tanımlamak için "Tianxia kuramı"nı ortaya atmıştır. Ona göre, Çin'in ve Batı'nın karşılaştırmalı kültürel araştırmalarının, uzun bir zamandır Batı'nın etkisinde ve tek taraflı bir yaklaşıma dayandığını söylemektedir. Yani Çin kültürü, her zaman yorumlanan taraf olmuştur. Zhao'ya göre Çin felsefesinin, dünya felsefesinin bir parçası olup olamayacağı sorusu önemlidir. Dünya felsefesinin bir parçası olabilmesi için, Çin'in bazı geleneksel kavramlarını evrenselleştirmesi ve Çin felsefesinin evrensel düşüncesinin temeli veya aracı olması gerekmektedir. Böylece Zhao, Çin merkezli bir uluslararası ilişkiler teorisi oluşturmak için geleneksel Çin düşüncesinin önemi üzerinde durmuştur. Tianxia; Çince iki karakterden oluşan sözcüktür. Tian; gökyüzü, en yukarıdaki anlamlarına gelir. Xia; alttaki, aşağıdaki demektir. Tianxia ise; göklerin/gökyüzünün altındaki her şeydir. Çin kaynaklarında Tianxia, Çin ya da dünya anlamına gelmektedir. Tianxia'nın ilk anlamı terim anlamdır

²¹⁹ *agm.* s. 228.

²²⁰ *agm.* s. 228.

ve yerküredir. Yerküre kelime anlamıyla, bütün topraklar ya da cennetin altındaki her şey anlamlarına gelir. Coğrafi anlamından ziyade, insanların duygularıyla ve hayatla yakından ilişki kurulmuştur. İkinci anlamı “tüm insanların kalpleri”dir, yani “insanlar”dır. Çinli anlayışa göre dünya, insanlar için bir evdir ve imparator da ne kadar geniş toprak parçası yönetiyor olursa olsun, orada yaşayan bütün insanların desteğini alamadığı müddetçe orayı yönetiyor sayılmaz. İnsan, en önemli unsurdur. İnsanları baskıyla yönetmekten ziyade, memnunluk halinde yönetmek ve toplumun desteğini almak önemlidir. Tianxia'nın üçüncü anlamı da “dünya kurumu”dur. Diğer bir anlatımla, dünya için evrensel bir düzen, dünyanın tek bir aile olarak düşünüldüğü bir ütopyadır. Ulus devletler yerine bir toplum/dünya beklentisi vardır.²²¹

Zhao'ya göre, küresel düzeyde yaşanan sorunlarda, ulus devletler yetersiz kalmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için bazı projeler ortaya atılmakta fakat başarılı olunamamaktadır. Çünkü oluşturulan bu projeler, ulus-devlet modeli bakış açısına sahiptir. BM, bir dünya kurumu olmaktan öte bir dünya örgütüdür. Aralarındaki fark ise, dünya örgütü sadece bir uluslararası düzenleme iken, dünya kurumundaki “dünya” ifadesi ulusları aşmaktadır. Dünyada barış ve uyum ancak, dünyaya dünyanın bakış açısıyla bakan bir dünya kurumunun oluşturulması ile sağlanabilir. Örneğin, BM'nin teoride evrenselciliği ve çoğulculuğu bünyesinde barındıran bir kurum olması gerekirken, uygulamada devletlerin üzerinde anlaşamadığı hiçbir mesele hakkında bir şey yapamamaktadır. ABD ile karşılaştırıldığında, BM güçsüz kalmaktadır.²²²

Tianxia'nın en önemli ana ilkelerinden biri de “her şeyi kucaklama” ilkesidir. Bu bağlamda, Tianxia'nın ve Çin düşüncesinin dışında kalanı ötekileştirmemesidir. Zhao, Batı'nın kendinden farklı olanı ötekileştirdiği ve şiddet kullanarak bu farklılıkları yok ettiği üzerinde durmaktadır. Batı dünyası, uluslararası siyasette sadece kendi çıkarlarını üstün tutmuş ve diğer devletleri, kültürleri öteki olarak görerek sömürge devletleri haline getirmiştir. Tianxia'da, hiç kimse öteki olarak görülmeyecek ve herkes kucaklanacaktır. Herkese karşı tarafsız ve adil olunacak ve teoride yönetim hakkı herkese verilecektir. Herhangi bir gruba karşı, ideolojik, kültürel veya dini ayrımcılık uygulanmayacaktır. Dünya barışı için dünya uyumu gereklidir. Barış, uyumun teminatı değildir. Bu yüzden Çinli felsefeciler uyumun önceliği üzerinde durmaktadır. Tianxia kuramı, bazı eksiklikler içerse de Batı-merkezli kuramlardan farklıdır. Kuram,

²²¹ Pekcan, *agm.*, s. 1133-1135.

²²² *agm.* s. 1135.

Konfüçyüs öğretisinin etkisiyle oluşturulmuş ve Çin'in dış politika ilkelerine felsefi bir temel sağlamaktadır.²²³

3.1.2. Çin'in Yumuşak Gücü ve Konfüçyüsçülük

Güç sözlük anlamıyla, bir şeyi yapabilme kapasitesidir. En genel anlamıyla, birinin istediği neticeleri elde edebilme yeteneğidir. Yine sözlük anlamıyla, bir amaca ulaşmak için, diğerlerinin davranışlarında yönlendirici olma yeteneğine sahip olmaktır. Başkalarının davranışlarını etkileyebilmenin çeşitli yöntemleri vardır. Tehdit ederek zorlama, karşılığını maddi olarak ödeyerek teşvik etme ya da cezbetme yöntemini kullanarak bir şeyi yapmaya ikna etme bu yöntemler arasındadır.²²⁴

Uluslararası güç kaynaklarını geçmiş zamanlarda değerlendirmek oldukça kolaydı. Devletlerin süper güç olabilmesinin en önemli kaynağı, askeri gücü. Ancak yüzyıllar içinde, teknolojinin gelişmesiyle savaş gücünün kaynakları da sürekli olarak değişti. Örneğin petrol, sanayi devriminden önce etkileyici bir güç kaynağı değildi, nükleer çağa geçilmeden önce de uranyumun bir önemi yoktu. Küreselleşme sürecinin yaşanmasıyla, askeri ve ekonomik gücün etkinliği devam etmesine rağmen, gücün temel faktörleri olması durumu ortadan kalktı. Gücü, sert ve yumuşak güç olarak ikiye ayırırsak, sert gücün en önemli kaynakları tehdit ve teşvik unsurlarını içermesidir. Gücün ikinci yüzü olan yumuşak güç, tehdit ve teşvik unsurlarının istenilen sonuçların elde edilmesinde başarılı olunamadığını ortaya koymuştur. Bir ülke diğer ülkeleri, değerlerine karşı hayranlık uyandırarak ve kendisinin örnek alınmasını sağlayarak etkileyebilmektedir. Böylece, ekonomik ve askeri güç kullanılmadan yani zorlama unsurlarına başvurmaksızın diğer ülkeleri kendisinde hayranlık uyandırmasıyla, istenilen sonuçların elde edilmesi sağlanabilir.²²⁵

Yumuşak gücün en önemli kaynağı kültürdür. Kültürel değerler bakımından, sinema, edebiyat, dil, eğitim gibi faktörler kültürel enstrümanlardır. Bu kültürel enstrümanlara her ülke sahiptir. Fakat uluslararası rekabet koşullarında, rakiplerini geride bırakacak güçlü etkileri olmalıdır. Mesela, bir ülkenin dilinin uluslararası düzeyde geçerliliğinin olabilmesi için kültür, ekonomi, bilim gibi alanlarda üstünlük kurması gerekmektedir. Bu nedendir ki, ülkelerin uluslararası sisteme eklemlenmesi de bu süreçteki kendi farklılıklarının üzerinde nasıl bir fark yaratabildiğine bağlıdır. Askeri ve ekonomik güç, sert gücün kaynakları olsa da aynı zamanda yumuşak gücün

²²³ *agm.* s. 1136.

²²⁴ Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç*, (Çev. Rayhan İnan-Aydın), Ankara, 2017, s. 20.

²²⁵ *age.* s. 22-24.

kaynakları da olabilir. Örneğin, bir ülkeye yapılan yatırımlar ve kalkınma yardımları da yumuşak güç unsurlarını içinde barındırmaktadır. Askeri operasyonlarda kullanılan ordu da barış operasyonları ya da insani müdahalenin niteliğine göre yumuşak güç unsurlarından biri olabilmektedir.²²⁶

Çin sahip olduğu ekonomik gücü ve nüfus büyüklüğüyle, uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biridir. Ekonomik gelişimine bağlı olarak sadece Asya Pasifik bölgesinde değil, küresel ölçekte de göstermiş olduğu pro-aktif tutumu nedeniyle, önemi göz ardı edilemeyecek büyük bir ülke konumundadır.²²⁷ Çin'in öncelikli hedefi, ekonomik gelişimini devam ettirebilmek için gerekli olan güven ortamının tesis edilmesidir. Bunun için de, Güneydoğu Asya'da deniz üslerine sahip olarak Asya'daki deniz güzergâhlarında yetki sahibi olabilmeyi, Güney Çin Denizi'nin hâkimiyetini ele geçirebilmeyi, bölgenin önemli güçleri olan Japonya ve Tayvan'ın bölgedeki gücünü azaltarak Tayvan'ı izole etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Çin'in, Güneydoğu Asya'da hâkim güç olan ABD'nin etkisini azaltmak da en önemli amaçlarından biridir. Bazı sosyal bilimciler, Çin'in bölgede yeni bir Monroe Doktrini oluşturarak, bölgede yer alan devletlerin çıkarlarını Çin'e bağlamayı ve bölgesel problemlerin çözümünde ABD'nin rol almasını engellemeyi amaçladığını söylemektedir.²²⁸

1997 yılında Asya'da yaşanan ekonomik krizde Çin'in krize rağmen parasını devalüe etmeyi reddetmesi, Çin'in yumuşak gücünün görünür olmaya başladığı zamandır. Çin, parasını devalüe etmeyi reddederek Asya'nın kalkınmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Almış olduğu karar, ASEAN ülkeleri tarafından oldukça olumlu karşılanmış, böylece 1997 yılından itibaren Çin'in yumuşak güç stratejisi de kazan-kazan politikası olmuştur.²²⁹ 1990'lı yıllarda Çin'in yumuşak gücüyle ilgili birçok analiz yapılmış ve makaleler yazılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde de bu konu hakkında dergiler yayımlanmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmeler Çin'de de yumuşak güç kavramının, sosyal bilimler alanı içerisinde incelenmesine vesile olmuştur. Hu Jintao'nun 2002 yılında devlet başkanı olarak göreve başlamasının ardından, ülkenin gündeminde de bu kavram sıklıkla kullanılır olmuştur. Çin'de yumuşak güç kavramı, Konfüçyüsçülük temellidir. Çin'in sahip olduğu medeniyetinin ve kültürünün temel yapı taşı Konfüçyüs'tür. Böylece Konfüçyüsçü düşünce sistemiyle Çin, gerek komşu

²²⁶ M. Turgut Demirtepe, Hasan Selim Özertem, "Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin'in Yumuşak Güç Siyaseti: Politikalar ve Sınırlılıkları", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar/65, 2013, s. 99.

²²⁷ *agm.* s. 96.

²²⁸ Emine Akçadağ, "Yükselen Güç Çin'in Kamu Diplomasisi", *Kamu Diplomasisi*, (ed. Abdullah Özkan, Tuğçe Ersoy Öztürk), İstanbul, 2012, s. 12.

²²⁹ *agm.* s. 2.

lkelerle gerekse de üçüncü dünya ülkeleriyle olan ilişkilerinde yumuşak gücünün etkisi fazlasıyla görülmektedir.²³⁰ Çin'in yumuşak güce yönelmesinin en önemli sebeplerinden biri de, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, Çin'de büyük güçlerin yükselişi ve düşüşüyle ilgili tartişmaların yoğun olarak gerçekleşmesidir. Çin, Sovyetler Birliği'nin, bir zamanlar ABD'nin karşısında küresel hegemonya için mücadele ediyorken, yumuşak güç kavramına önem vermemesi nedeniyle mücadeleyi kaybettiğini düşünmektedir. Bu sebeple Çinli yöneticiler ve akademisyenler, küresel arenada yükselen bir güç olan Çin'in, Sovyetlerle aynı sonucu yaşamaması için sert gücünün yanında yumuşak gücüne de önem vermesi gerektiğini dile getirmektedir. Çin'de uygulanan bu politikalar, uzun bir döneme yayılmış stratejiyi benimseyen devlet aklının ürünüdür. Çin, küresel gücünün artışıyla paralellik gösteren "Çin tehdidi" algısını ortadan kaldırmak için yumuşak güç unsurlarına önem vermektedir. Hu Jintao, 2007 yılında KP 17. Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmada, Çin'in yumuşak g politikaları için daha çok yatırım yapmaları gerektiğinin önemini belirtmiştir.²³¹

Çin, 5000 yıllık geleneğe ve kültüre sahiptir. Sahip olduğu kültürel mirasını, tarihsel süreç içerisinde benimsediği inanç yapısı ve düşünce sistemleriyle şekillendirmiştir. Yumuşak gücün en önemli kaynaklarından biri olan kültür de, Çin'in yumuşak güç stratejisini oluşturmaktadır. Mao Zedong döneminde içe kapalı politikalar uygulayan Çin, Deng Xiaoping ile beraber dışa açılmaya başlamış, böylece Çin'in kültüründe de ciddi bir yükselme ve yayılma hareketi yaşanmıştır. Çinli liderler, Çin'in kültürel derinliğinin farkında olup, kültürlerini de sadece kendi toplumlarına değil, aynı zamanda diğer toplumlara da tanıtmayı amaçlamaktadır. Çin, bu amacını gerçekleştirmek için de medyayı aktif olarak kullanmaktadır. China Radio International, Çince dilinin dışında kırk üç dilde daha yayın yapmaktadır. Çin'in resmi haber kanalı da Çincenin dışında İngilizce dilinde de yayın yapmaktadır. Çin kültürünü uluslararası platformda daha çok tanıtılmak için, Çince eğitim verilmesinden sorumlu bir ofis kurulmuştur. Çin Ulusal Ofisi, Çin düşünce sisteminin temel noktası olan Konfcyşlk çerçevesinde eğitim veren Konfcys Enstitüsü ve Konfcys Koleji'ni birçok ülkede kurmuştur. Öğrenci değişim programları uygulayarak, özellikle nc Dünya ülkelerinden birçok öğrencinin Çin'de eğitim almasını sağlamıştır. Eğitim programları sadece öğrenciler için değildir. Diğer ülkelerden diplomatlar da

²³⁰ Aysu Vural, "Yumuşak Güç Stratejisi çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 51/1, 2017, s. 130.

²³¹ Demirtepe- zertem, *agm.*, s. 101-102.

Çin’de staj eğitimi almıştır. Böylece Çin, gelecekte dünya politikasının belirlenmesinde söz sahibi olmayı amaçlamaktadır. Eğitim ve staj programlarıyla hem kültürünü hem de siyasi ideolojisini dünyaya tanıtmaktadır. Ayrıca Çin, 2008 Pekin Olimpiyatları ve Şanghay World Expo gibi uluslararası platformların kendi ülkesinde gerçekleştirilmesini sağlayarak, uluslararası siyasette etkin rol oynayabilmek için kendini tanıtmaya fırsatını yakalamıştır. Birçok önemli bilim insanına çeşitli imkânlar sunarak, Çin üniversitelerinde eğitim vermelerini sağlamıştır.²³²

3.1.3. Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri

Dış politika, uluslararası politik meselelere bir devletin hedefleri, amaçları ve eylemleri açısından bakar. Bir devletin diğer devletlere ve uluslararası sisteme karşı tutumunu inceler. Uluslararası politika ise; uluslararası siyasal etkileşim sürecine ulusal devletlere kıyasla daha geniş perspektiften bakar ve uluslararası sistemin tümü bu yapının içinde yer alır. Sorunlar, daha geniş bakış açısıyla incelenir.²³³

ÇHC kurulduğu zaman hâkim olan ideoloji komünizm oldu ve Çin’in dış politikaya bakış açısı da komünist ideoloji ekseninde oluştu. Böylece dış politikada emperyalizme karşı mücadele başlatılarak, Çin komünizminin dünyaya yayılması amaçlandı. Çin bu amacına ulaşabilmek için, çatışma ve mücadeleyi kaçınılmaz görürken, 1980’li yıllarda itibaren bu anlayıştan uzaklaşarak dünya barışının sağlanmasına önem vermiştir. Dünyadaki istikrarın sağlanması için Çinli yöneticiler çok kutupluluğu savunmuşlardır. Mao Zedong döneminde, Çin’in emperyalist kampta gördüğü devlet ABD iken daha sonra SSCB olmuştur. Bu durum ise sürekli değişmiştir. Deng Xiaoping’in yönetime gelmesiyle beraber, komünist ideoloji dış politikayı yönlendiren en önemli araç olma özelliğini kaybetmiştir. Deng Xiaoping ile beraber Çin, dünyadaki bağımsızlık hareketlerini ve devrim hareketlerini desteklemekten vazgeçmeye başlamıştır.²³⁴

Komünizmin dış politika üzerindeki etkisinin azaldığı 1970’li yılların sonlarından itibaren Çin, dış politikasında önemli dönüşümler yaşadı. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından ise dönüşümün hızı arttı ve içeriği değişti. Çin dış politikada proaktif, dışa dönük ve uluslararası sistemin içeriğini belirleyen bir ülke konumuna geldi. Komünist ideolojinin yerini, milliyetçilik, modernizasyon ve bölgeselcilik aldı.

²³² Vural, *agm.*, s. 131-132.

²³³ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa, 2011, s. 61.

²³⁴ Cenap Çakmak, “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite”, *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu’daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, İstanbul, 2005, s. 112.

Böylece Çin'in ulusal çıkarlarının maksimize edilmesi amaçlanmış oldu. Modernizasyona daha çok ekonomik gelişme odaklı bakılmıştır. 1978 yılından itibaren Deng'in ana hedefi, ekonomik büyüme olmuş ve modernizasyon hamleleri bu doğrultuda artarak devam etmiştir. Milliyetçilik de modernizasyona hizmet eden dış politika araçlarından biri olmuş; siyasi liderler, aydınlar ve diğer etnik gruplar arasında etkinliğini göstermiştir. Bölgeselleşme ise, Çin'in bölgede önemli bir ekonomik güç haline gelmesini ifade etmektedir.²³⁵

Çin yumuşak güç unsurlarını, dış politikanın önemli kaynakları arasında görmektedir. Bu çerçevede Çin, dış politika stratejisini, barış içinde bir arada yaşama, karşılıklı yarar ve barışçıl kalkınma ilkelerine önem vererek oluşturmaktadır. Bu ilkelerin çerçevesinde, ekonomik ilişkilerin ve yaşanan çatışmaların barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulması için çaba göstermektedir. 1997 yılından itibaren de Çin, yumuşak güç stratejisini “kazan-kazan” olarak belirlemiştir.²³⁶

Joseph Nye'nin akademik literatüre kazandırmış olduğu “yumuşak güç” kavramının, Çinli akademisyenler ve liderler tarafından da popülerlik kazanmasının nedenlerinden en önemlisi, Konfüçyüs'ün felsefesini desteklemesidir. Böylece, “yumuşak güç” kavramı Çinli zihin yapısına uymaktadır. Çin dış politikasında son yıllarda yaygın olarak kullanılan “uyum” kavramı da Konfüçyüsçülük ile ilişkilendirilmekte ve Batı'nın ben-merkezci değerler sistemine ve çatışmacı diplomasi stratejilerine karşılık, önemli bir alternatif sunmaktadır. Çin'in dış politikadaki stratejileri de çatışmadan uzak diplomatik unsurlara dayanmaktadır.²³⁷

Konfüçyüs felsefesi 2000'li yıllarda eğitim alanına da yansımıştır. Hem Çin'de hem de birçok ülkede Konfüçyüs Enstitüleri kurulmuştur. 2003-2013 yılları arasında Çin Devlet Başkanı olan Hu Jintao, Konfüçyüs öğretisine verdiği önemi birçok açılış töreninde ve dış politika ilkelerinde dile getirmiştir. Çin'in yükselişe geçmesiyle, “Çin tehdidi” başta ABD, Japonya gibi güçlü ve büyük ülkeler olmak üzere birçok ülke tarafından tartışılmaya başlanmıştır. 25 Şubat 1992 yılında Çin Ulusal Kongresi'nin, Doğu ve Güney Çin denizlerinde hak iddia eden kanun çıkarmasının ardından, büyük güçlerin Çin'in yayılcı ve saldırgan bir dış politika izlediğine dair kuşku artmıştır.

²³⁵ *agm.* s. 113-115.

²³⁶ 1954 yılında Çin Başbakanı Zhou Enlai, barış içinde bir arada yaşamının hedefi olarak dış politikada beş ilke oluşturdu. Bu ilkeler; karşılıklı saldırmazlık, devletlerin egemenliğine karşılıklı saygı, bölgesel bütünlüğün sağlanması, devletlerin içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yararın sağlanmasıdır. Çin bu ilkeler kapsamında, diğer devletlerle ve uluslararası topluluklarla işbirliğini esas alarak diplomatik ilişkiler kurmayı ve kurulan ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Vural, *agm.*, s. 143.

²³⁷ Demirtepe- Özertem, *agm.*, s. 101.

Çin ise “Çin tehdidi” kavramının/kuramının ırkçı bir yaklaşım olduğunu ve dünyada var olan kaynakların sadece ABD ve Batılı devletlerin kullanımına tahsis edilmediğini dile getirmektedir. Büyümekte olan bir devletin her zaman saldırgan bir politika izlemeyeceği ve hegemon güce başkaldırmayacağını iddia ederek, Konfüçyüs felsefesinin temel alındığı barışçıl bir kalkınmadan bahsetmektedir. Bu bağlamda Mart 2003’te 10. Ulusal Halk Kongresi’nde belirlenen “barışçıl yükseliş, barışçıl gelişim, uyumlu dünya, uyumlu toplum” ilkelerine dış politikada büyük önem verilmiştir.²³⁸

“Barışçıl yükseliş” kavramı ilk defa 2003 yılında, Hu Jintao tarafından kullanılmış ve Zheng Bijian tarafından da geliştirilmiştir. Zheng’e göre barışçıl yükseliş, sosyalist bir pazar ekonomisine geçiş aşamasında ekonomik ve siyasi reformları devam ettirmek, Çin’in barışçıl yükselişi için gerekli olan kültürel desteği sağlamak ve yükselişi desteklemek için içeride ve dışarıda mevcut olan farklı sektörlerin çıkarlarını dengelemek üzerine inşa edilmiş olmalıdır. Barışçıl yükseliş politikası, küreselleşmenin getirmiş olduğu ekonomik kalkınma ile uyumlu olarak ve Çin’in dünyanın diğer ülkeleriyle karşılıklı ilişkileri üzerine kuruludur. Bu politika ile Çin halkının refaha ulaşması amaçlanmaktadır. Bu amaç ise dünya barışı üzerine kurulacak olan bir kalkınmayla gerçekleşecektir.²³⁹ Hu Jintao barışçıl yükselişi temel olarak, Çin’in yükselen bir güç olduğunu ama diğer devletlerin yapmış olduğu gibi güç ve sömürge yoluyla yükselmeyeceğini aksine, yeni bir dünya düzeni yaratma amacının olmadığını ve mevcut uluslararası normlar ve statüko içinde yükseleceğini ifade etmektedir. Barışçıl yükseliş kavramı temelde saldırgan olmayan, karşılıklı fayda esasına dayanan, askeri gücü öncelikli politika aracı olarak görmeyen, ekonomik, diplomatik ve kültürel gücün önem kazandığı, ikna yönteminin ve yumuşak güç unsurlarının ön planda olduğu bir yapıya sahiptir. Barışçıl yükseliş kavramı, saldırgan bir tutum olarak yorumlanacağı düşüncesiyle “barışçıl kalkınma”, “barış ve gelişim” gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır.²⁴⁰

“Barışçıl yükseliş”, “barışçıl gelişim” gibi kavramlarını tamamlayan diğer ilkeler ise “uyumlu toplum”, “uyumlu dünya”dır. Hu’ya göre uyumlu toplum, hukuk kurallarına bağlı ve demokratik bir yönetim, eşitlik ve adalet duygusunun güçlü olduğu, insanlarda yaşama gücünün olduğu, düzenli ve istikrarlı, doğa ve insan arasında uyumu

²³⁸ Pekcan, *agm.*, s. 1136-1140. Çin tehdidi söylemine ilk olarak, Michigan Üniversitesi profesörü Abramo Fimo Kenneth Organski tarafından, 1958 yılında yayımlanan “Dünya Politikası” isimli kitapta uluslararası sistemde yükselen gücün, yeterli güce ulaşınca hegemon güce meydan okuyacağını iddia eden “güç geçişi teorisi” kaynaklık etmektedir. *Agm.*, s. 1129.

²³⁹ Sayın, *agm.*, s. 230.

²⁴⁰ Pekcan, *agm.*, s. 1140.

tesis eden bir toplumdur. “Uyumlu toplum” ilkesi, 2006 yılında düzenlenen ÇKP’nin yıllık Merkez Komite toplantısında resmi olarak kabul edilmiştir. Çin’de refah konusunda dengesizliğin, rüşvetin, kayırmacılığın, hava kirliliğinin, sağlık ve eğitim hizmetlerindeki yetersizliğin, sosyal uyumu etkileyen ve bozan bazı sorunların mevcut olduğu ve bu sorunların Çin’in ekonomik büyüme ve politikalarıyla aynı çizgide gelişmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kavram daha çok Çin’in iç politikası ve gelişimiyle alakalı bir kavramdır. “Uyumlu dünya” ise uyumlu toplum ile paralellik taşır. Uyumlu dünya ilkesi, uyumlu toplumun genişletilmiş ve diğer ülkelerle ilişkilerini kapsayan bir yapıdır. Bu ilke, bazı Çinli akademisyenlere göre, Çin’in sorumluluk sahibi güçlü bir ülke olduğunun göstergesidir.²⁴¹

Milliyetçilik de Çin dış politikasında öne çıkan kavramlardan biridir. 20. yüzyılın başlarında geleneksel költürçülük anlayışından milliyetçiliğe geçiş yaşanmıştır. Çin’de 1911-1949 yılları arasında Çin Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Sun Yat Sen döneminde milliyetçilik, radikal etno-milliyetçilik özelliğine bürünmüştü. ÇHC’nin kurulmasından 1971 yılına kadar geçen sürede Çin’de milliyetçilik sosyalist uluslararasılık felsefesinin etkisinde kaldı. 1972-1977 yıllarında sosyalist uluslararasılığın da ötesine geçti. 1980’lerde pozitif milliyetçilik hakim olurken, 1990’larda popüler ve pragmatik milliyetçilik yükselmeye başladı. Bu milliyetçilik anlayışı, barış içinde bir arada yaşamayı ve barışçıl kalkınmayı temel alan dış politika stratejilerinin Çin’e uyumunu sağlamıştır.²⁴² 1990’larda ÇKP de Çin’de vatanseverlik ve milliyetçiliği desteklemiş, böylece geleneksel Çin költürünün yeniden yükselişe geçebilmesi için Konfüçyüsçülük ön plana çıkarılmıştır. 1994 yılında Konfüçyüsçülüğün yükselişe geçebilmesi için, Uluslararası Konfüçyüs Derneği kurulmuş ve bu derneği Çin hükümeti de desteklemiştir. 1994 yılında yaşanan diğer önemli gelişme de Konfüçyüs’ün 2545. doğum yıldönümünde uluslararası bir kongrenin toplanması ve kutlamanın yapılmasıdır. Kongreye sadece akademisyenler değil, aynı zamanda birçok devlet adamının katılmış olması bakımından kongre önemlidir. Bu durum, ÇKP’nin de Konfüçyüsçülüğü desteklemiş olduğunun göstergesidir.²⁴³

Çin milliyetçiliğini sadece devlet destekli resmi söylem olarak görmek doğru değildir, çünkü halk tarafından da benimsenmiştir. 1999 yılında ABD liderliğindeki NATO’nun, Belgrad’da bulunan Çin elçiliğini bombalaması üzerine gelişen olaylar,

²⁴¹ *agm.* s. 1141.

²⁴² Sayın, *agm.*, s. 230.

²⁴³ Pekcan, *agm.*, s. 1131.

Çin’de milliyetçiliğin yükselişini hızlandırmıştır. ABD, Çin elçiliğine atılan bombanın yanlışlıkla atılmış olduğunu belirtse de Çin’de milyonlarca insan protesto gösterilerine başlamış ve ABD’yi savaş suçu işlemekte suçlamıştır. Yaşanan olay kısa sürede durulsa da Çin’in ortak hafızasında yıllar geçmesine rağmen canlılığını korumaktadır.²⁴⁴

Konfüçyüsçülük ve pragmatik Çin milliyetçiliği, Çin’in iç ve dış politikada otoritesini kurmak ve devam ettirmek için önemli bir rol oynamaktadır. Temel noktası insan olan, insani gelişimin önem verildiği ve birliktelik mesajını vermesi bakımından önem kazanmaktadır. Konfüçyüs siyaset felsefesi ve dış politika anlayışı, yaşanan ya da yaşanma ihtimali olan problemlerin çözüme kavuşturulması için “barışçıl kalkınma” kavramını kullanmaktadır. Ayrıca onur, güven ve uyum gibi temel Konfüçyüsçü ilkeler de Çin’in iç ve dış siyasetinde önem arz etmektedir. 21. yüzyılla beraber Çin, dış politikasında yeni bir kültürcü söylem geliştirmiştir. Bu kültürcü söylem, kültürel çoğulculuk anlayışına dayanmaktadır. Konfüçyüs’ün temel ilkelerinden olan “uyum” a dayanmakta ve “barışçıl kalkınma”yı temel almaktadır.²⁴⁵

Çin’in hem küresel güç merkezlerini gözetten hem de doğal nüfuz alanı olarak gördüğü Üçüncü Dünya ülkelerini hedef alan iki boyutlu bir strateji izlediği görülmektedir. Çin yumuşak güç unsurlarını kullanarak, yükselen bir güç olarak mevcut statükoya bir tehdit oluşturmadığı iddiası üzerine bir dış politika stratejisi izlemektedir. Yükselen bir küresel aktör olarak, bölgesel ve uluslararası kurumlarda aktif rol oynamaktadır. ASEAN, ŞİÖ, FOCAC gibi kuruluşların kurulmasına öncülük etmiştir. Çin’in diplomatik alandaki yumuşak güç unsurları daha çok Latin Amerika, Afrika, Orta Doğu ve Asya gibi gelişmemiş ve gelişmekte olan bölgelerde yoğunlaşmaktadır. 1990’larda dünya sistemine hâkim olan “Washington Konsensüsü” yerine büyüyen ekonomik gücüyle “Pekin Konsensüsü” ön plana çıkmaktadır. Özellikle, 2008’de ABD’de başlayan ekonomik kriz, Çin’in ekonomisinin güçlenmesini sağlamıştır. Çin, Üçüncü Dünya ülkelerine insani yardımlarda bulunarak uluslararası alanda nüfuzunu arttırmaktadır. Ayrıca BM bünyesindeki barışı koruma misyonlarına da aktif olarak katılmaktadır. BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinden biri olan Çin’in, konseyden çıkan kararlarda ve barış misyonlarında aldığı kararlar ile önemi artmaktadır.²⁴⁶

²⁴⁴ Çağdaş Üngör, “Çin’de Ulusal Kimliğin Dönüşümü ve Milliyetçilik Söylemi”, *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu’daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, (der. Atilla Sandıklı, İlhan Güllü), İstanbul, 2005, s. 52.

²⁴⁵ Sayın, *agm.*, s. 233.

²⁴⁶ Demirtepe-Özertem, *agm.*, s. 105-107.

3.1.4. Konfüçyüs Enstitüleri

21. yüzyılda büyüyen ekonomisi ve artan siyasi varlığı ile güçlü bir ülke konumuna gelen Çin, sivil toplum örgütlerinin yeterince gelişmemiş olması ve Çinli şirketlerin küresel düzeyde yeterince faal olamaması nedeniyle dünya çapında Konfüçyüs Enstitüleri kurmaya başlamıştır.²⁴⁷ Çin kültürünün ve Çincenin öğrenilmesinde bu enstitülerinin çalışmaları önemlidir. Böylelikle uluslararası sistemde yumuşak güç unsurlarını kullanarak etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır.²⁴⁸ 2002 yılından itibaren Çin’de, Çince öğrenimini destekleyecek kurumlar oluşturmaya yönelik çalışmalar başladı. 2004 yılında da Fransa, İngiltere, İspanya ve Almanya’nın kendi dillerini öğretmeye yönelik oluşturdukları projelerden ilham alınarak, ilk Konfüçyüs Enstitüsü kurumu oluşturuldu.²⁴⁹ Uluslararası Çince Dil Konseyi Ofisi tarafından başlatılan Konfüçyüs Enstitüsü programları, Çin’de ve dünyada “Hanban” adıyla tanınmaktadır. Çin’e duyulan ilginin gün geçtikçe artmasından dolayı, Konfüçyüs Enstitüleri yurtdışında kısa bir sürede popülerlik kazandı. Enstitünün kuruluş amacı Çincenin öğretilmesi olmasına rağmen, kısa sürede Çin’in kültürünü, yaşam biçimini, sanatını ve hatta geleneksel Çin tıbbının tanıtılmasını sağladı.²⁵⁰

Konfüçyüs Enstitüleri, Çin’in kimliğine ve gelişen söylemine hitap etmektedir. Enstitüler, Çin hükümeti tarafından finanse edilmekte ve Çin kültürünü ve dilini öğretmeyi amaçlamaktadır.²⁵¹ Ayrıca, teknik bilimlerde de çeşitli burs imkânları sunarak, beyin göçünü Çin’e çekmeye çalışmaktadır. Konfüçyüs kurumlarında, dövüş sanatlarının tanıtılması, Çin şarkılarının öğretilmesi ve geleneksel Çin yemekleri de tanıtılmaktadır. Konfüçyüs Enstitüleri üç farklı işleyiş sistemine sahiptir. İlki, enstitünün genel merkezi olan Pekin tarafından yönetilmektedir. İkincisi, yerel ortaklar sayesinde ortak girişimler ile enstitüler açılmaktadır ki çoğu Avrupa Konfüçyüs Enstitüsü bu şekilde kurulmuştur. Yabancı bir yükseköğretim kurumu, Konfüçyüs Enstitüsü Genel Merkezi ve bir veya daha fazla Çinli üniversitenin ortaklık kurmasıyla gerçekleşmektedir. Üçüncüsü de Pekin’deki genel merkez tarafından lisanslanmış olan tamamen yerel olarak yönetilen enstitüler biçimindedir. Konfüçyüs kurumlarında,

²⁴⁷ Buket Önal, “Çin’in Kültürel Diplomasisi: Konfüçyüs Enstitülerinin Rolü ve Eleştiriler”, *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 2/4, 2020, s. 79.

²⁴⁸ Konfüçyüs Enstitüleri’nin yanında Çin Resmi Haber Ajansı Xinhua’nın küresel düzeyde genişlemesi, Çin Merkez Televizyonu CCTV’nin ve Çin Radyosu’nun yayınları bu yumuşak güç unsurlarının önemli örnekleri olarak gösterilebilir. *agm.* s. 79.

²⁴⁹ Hasan Duran, Kadir Kürşat Yılmaz, “Çin’in Küresel Hegemonya Yarışında Konfüçyüs Enstitüsü ve Küresel Şirketlerin Önemi”, *Strategic Public Management Journal*, 6/11, 2020, s. 230.

²⁵⁰ Önal, *agm.*, s. 83.

²⁵¹ Duran-Yılmaz, *agm.*, s. 230.

dünya çapında bir buçuk milyondan fazla öğrenciye Çin kültürü ve dili hakkında dersler okutulmaktadır. Bu sayı, İngiliz Kültür, Fransız Kültür ve İspanyol Kültür Merkezleri'nde eğitim gören öğrenci sayısından fazladır.²⁵²

İlk Konfüçyüs Enstitüsü, 2004 yılının Haziran ayında Özbekistan/Taşkent'te kurulmuştur. 2004 yılının Kasım aylarında da Güney Kore/Seul ve ABD'de Maryland Üniversitesi kampüsü College Park'ta açılmıştır. Bugün dünyada toplam 536 Konfüçyüs Enstitüsü ve sınıfı vardır. Kıtalar bazında Konfüçyüs Enstitüleri'ni incelediğimizde, daha çok gelişmiş bölgelerde yaygınlık kazandığını görebiliriz. Afrika kıtasında 46 ülkede 61 adet enstitü ve sınıf varken, Avrupa'da ise 42 ülkede 187 enstitü ve sınıf vardır. Bu veriler, Konfüçyüs Enstitüleri'nin dünyanın her yerinde olmak istediğini ve önceliğin gelişmiş ülkeler olduğunu göstermektedir. Türkiye'de ise ilk Konfüçyüs Enstitüsü, 2006 yılında ODTÜ'de kurulmuştur. Ardından 2008 yılında Boğaziçi Üniversitesi, 2012 yılında Okan Üniversitesi ve 2015 yılında da Yeditepe Üniversitesi'nde kurulmuştur. 2018 yılında imzalanan protokol ile de Sakarya Üniversitesi'nde Konfüçyüs Enstitüsü kurulması kararlaştırılmıştır.²⁵³

Kültür ve eğitim ağlarının başlıca örneklerinden birini oluşturan Konfüçyüs Enstitüleri, Çin'in yumuşak güç unsurlarını uygulamadaki en başarılı örneklerinden biridir. Çin, kurulan enstitüler ile kültürel stratejisini ortaya koymuş ve prestijini arttırmayı amaçlamıştır. Böylece dış ilişkilerde güvenilirliğini arttırmayı, gelişmiş ülkelerle dostça ilişkiler kurmayı ve üçüncü dünya ülkeleri ile de işbirliğini sağlamayı hedeflemektedir. Konfüçyüs Enstitüleri'nin işlevi, Çin'in en önemli söylemleri olan "barışçıl kalkınma" ve "uyumlu toplum"a hizmet etmektir.²⁵⁴

3.2. Çin ve Uluslararası Örgütler

Küreselleşme süreciyle beraber Asya kıtası, küresel sermaye için bölgesel çekim merkezi haline gelmiştir.²⁵⁵ Çin, Hindistan, Japonya gibi ülkelerin büyüme parametreleri göz önüne alındığında, Asya kıtasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın arttığı küresel dünyada, bir ülkede yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar diğer ülkeleri de etkilemektedir. Günümüzde güç tanımı, sadece askeri güç değildir. Ekonomik gücün ön plana çıkmasıyla, askeri güç önemini korumasına rağmen en önemli güç olma işlevini kaybetmiştir. Ekonomik temeller üzerine devletlerin birbirleriyle ilişki tesis etmelerinin ardından, siyasi ve askeri

²⁵² Önal, *agm.*, s. 84.

²⁵³ *agm.* s. 84-85.

²⁵⁴ Duran-Yılmaz, *agm.*, s. 234.

²⁵⁵ Peköz, *age.*, s. 413.

işbirliğinin de kurulması sağlanmaktadır. 21. yüzyıla kadar Uluslararası İlişkiler literatürünün genel eğilimi, Avrupa-Amerika merkezli olmuştur. Asya kıtasında ve Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşanan gelişmeler göz ardı edilmiştir. Ama karşılıklı bağımlılığın artmasıyla, bu alanların göz ardı edilmesi imkânsız hale gelmiştir. Küreselleşme, coğrafi uzaklığı ortadan kaldırarak, kapsayıcı bir ekonomik ve siyasal yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve küresel pazar, genel literatürün Avrupa-Amerika merkezli olmasından uzaklaşılmasını sağlamıştır.²⁵⁶

Soğuk Savaş sonrasında Çin içe dönük politikalar uygulayarak, temel hedef olarak ekonomisini kalkındırmayı amaçladı. Çin'in büyüyen ekonomisi, Asya kıtasında yaşanan gelişmelerin baş aktörünün de Çin olmasını sağladı.²⁵⁷ ÇHC, ekonomik kalkınmasını gerçekleştirdikten sonra, uluslararası sistem içindeki konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Çin, siyasi etkinliğini var olan kurumsallaşmış yapılara dâhil olarak ve kendisinin de kurulmasına önderlik ettiği siyasi ve ekonomik örgütler oluşturarak sağlamaktadır. Çin'in bölgesel ve küresel kurumlara katılımındaki ön koşulu ise, Çin Cumhuriyeti ismi altında veya ayrı bir isimle devlet olmayı ima edecek olan Tayvan adasının bu kurumlara üye olmamasıdır. Çin "Tek Çin" politikası ile Tayvan adasını ayrı bir devlet olarak değil, ÇHC'nin toprağı olarak görmektedir. Çin'in, uluslararası kurumlara katılma sebepleri; ABD'nin uygulamak istediğı tek taraflı politikalarını eleştirmek, uluslararası sistemde hâkim olmasını istediğı çok taraflılığı desteklemek, yeni uluslararası kurumların oluşturulmasını sağlamak ve bu kurumlara katılım sağlamak, kendisine karşı yürütülen kötü propagandaların etkisini kırmak, yumuşak güç diplomasisini uygulamak ve uluslararası örgütlerde gündem belirleyici olmak şeklinde sıralanabilir.²⁵⁸

Çin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ekonomik yardım, ülke kalkınmasına destek olmak, eğitime katkı sağlamak gibi yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkarmaktadır ve bu ülkeleri zorlama yerine müzakere yoluyla ikna etmektedir. Bu ülkelerde politik ve sivil hakların korunmasından ziyade devlet egemenliğini üstün tutmaktadır. Çabaları da karşılık bulmakta, BM'ye üye olan devletlerin neredeyse yarısının desteğini almaktadır.²⁵⁹

Aşağıda, Çin'in üye olduğu bazı önemli uluslararası örgütlerde Konfüçyüsçü dış politikasına uygun faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

²⁵⁶ Karaca, *age.*, s. 93-94.

²⁵⁷ *age.* s. 94.

²⁵⁸ Tüter, *age.*, s. 106-107.

²⁵⁹ *age.* s. 356.

3.2.1. Birleşmiş Milletler

ÇHC'nin diplomatik etkinliğinin en net şekilde ortaya çıktığı uluslararası örgüt BM'dir. Tayvan'ın yerine Çin halkının resmi temsilcisi olarak 1971 yılında ÇHC'nin, BM'ye resmi olarak üyeliği gerçekleşmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olmuştur. Dönemin ABD başkanı olan Nixon'un 1972'de Çin'i ziyaret etmesiyle, Çin-ABD ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Çin'in, 1971-1991 yılları arasında BM'nin kalkınma ve güvenlik faaliyetlerine katılımı pasif ve seçici iken 1991 yılından günümüze kadar olan süreçte köklü ve yapıcı aktif katılım gerçekleştirmektedir.²⁶⁰

2003 yılında Çin devlet başkanı Hu Jintao'nun göreve başlamasıyla beraber, Çin başta BM olmak üzere uluslararası örgütlere bakış açısında çok daha yapıcı bir yaklaşım sergilemiştir. BM'nin barışı koruma operasyonlarına en çok birlik gönderen Güvenlik Konseyi üyesi olmuştur. Yaşanan bu süreçte, Çinliler BM'nin çeşitli organlarında liderlik pozisyonunda yer edinmeye başlamışlardır. 2001'de DTÖ'ye üye olduktan sonra 2006'da örgütün Genel Direktörü Margaret Chan seçilmiş ve BM Özel Kurumu'na başkanlık eden ilk Çinli unvanını almıştır.²⁶¹

Çin, BM Güvenlik Konseyi oylamalarında belirli bir ülkeye karşı silahlı müdahalede bulunulması veya yaptırım uygulanması konularında ya red oyu ya da çekimser oy kullanmaktadır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal kararını veto etmiş ve Irak'a uygulanan ambargonun erken sona erdirilmesi konusunda Çin ve Rusya'nın etkisi olmuştur. Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olan Rusya ile beraber genelde ortak tavır sergilemektedir. Böylece, ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine karşı, çok kutupluluğu hâkim kılmak istemektedir.²⁶²

Çin'in, BM Barış Gücü Operasyonlarına katılımı her yıl artmaktadır. 2017 yılının Mart ayı verileri incelendiğinde; Çin'in barış operasyonlarında görev yapan 2510 personeli bulunmaktadır. Bu personellerden 33'ü askeri uzman, 155'i polis ve 2322'si askeri birliktir. Mali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Afganistan, Lübnan, Liberya, Güney Sudan gibi sorunlu bölgelerde ise 2510 personeli görev yapmaktadır. Çin'in personelleriyle BM misyonlarına katılımı, gelişmekte olan devletler açısından hem müttefik hem de büyük bir güç olarak algılanmaktadır. Çin'in devlet bütünlüğünü korumak için potansiyel tehdit olarak gördüğü Tayvan, Tibet, Sincan Uygur Özerk

²⁶⁰ Tüter, *age.*, s. 359.

²⁶¹ *age.* s. 362.

²⁶² Halil Kürşad Aslan, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", *Akademik Orta Doğu*, 9/1, 2014, s. 39.

Bölgesi gibi iç meseleleri vardır. Bu nedenden dolayı, başka ülkelerin iç işlerine karışmayı uygun görmemektedir.²⁶³

3.2.2. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği

Uzakdoğu'da önemli bir bölgesel işbirliği örgütü olan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN), 8 Ağustos 1967 yılında, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın Bangkok Deklarasyonu'nu yayınlamalarıyla temeli atılmıştır. 1976 yılında ise Bali'de, Güneydoğu Asya İşbirliği ve Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasıyla kuruluş süreci tamamlanmıştır. Örgütün merkezi Endonezya'da (Cakarta) bulunmaktadır. Örgüte, 1981 yılında Brunei, 1995 yılında da Vietnam katılmıştır. Ayrıca 1981'de Papua Yeni Gine, 1995'de Laos ve Kamboçya gözlemci statüsü ile örgüte katılmışlardır.²⁶⁴

ASEAN, bölgede bulunan devletlerin arasında daha çok sosyal ve ekonomik işbirliğini hedeflemektedir. 1967 yılından beri sadece üye devletlerin arasında değil, örgüte üye olmayan devletlerle de ticareti ve işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Üye devletlerin arasında güvenliğin sağlanması için, ekonomik işbirliğinin ve gelişmenin güçlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Örgüt; Doğu Asya'da istikrarın sağlanması, üye ülkeler arasında ikili ve çok taraflı işbirliğinin ve dayanışmanın gelişmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimin artırılması, uyuşmazlıkların uzlaşa yoluyla çözümlenmesi, ekonomik gelişmenin sağlanması ve devletlerin iç işlerine karışmama ilkelerini temel almaktadır.²⁶⁵ 1990'lı yıllardan itibaren Asya kıtasındaki gücü giderek artmış ve bölgesel bir aktör haline gelmiştir.²⁶⁶

Örgüte; Çin, Japonya ve Güney Kore'nin diyalog ortağı olarak katılması ASEAN'ın bölgesel ve uluslararası gücünü arttırmaktadır. Tayland'da 25 Ekim 2009'da, Hindistan, Yeni Zelanda ve Avustralya devlet başkanlarının katıldığı toplantı stratejik öneme sahiptir. Bu toplantıda, örgüte üye olan devletlerin arasında ithal edilecek malların % 90'ına ithalat vergisinin kaldırılması ve serbest ticaretin uygulanması gibi önemli kararlar alınmıştır. Özellikle Çin için alınan bu kararlar çok

²⁶³ "Çin'in Birleşmiş Milletlerdeki Rolü", <https://ankasam.org/cinin-birlesmis-milletlerdeki-rolu/#:~:text=24%20Ekim%201945%20tarihinde%20%C4%B0kinci,Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler'in%20kurulmas%C4%B1n%C4%B1%20sa%C4%9Flam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.&text=%C3%87in'in%20as%C4%B1n%20amac%C4%B1%2C%20bu,temel%20%C3%A7%C4%B1karlar%C4%B1n%C4%B1n%20korunmas%C4%B1n%C4%B1%20sa%C4%9Flamak%20olmu%C5%9Ftur.,> (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

²⁶⁴ Karaca, *age.*, s. 100-101.

²⁶⁵ Atilla Sandıklı, İlhan Güllü, "Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Güney Asya ve Pasifik Bölgesi", *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, (der. Atilla Sandıklı, İlhan Güllü), İstanbul, 2005, s. 264.

²⁶⁶ Peköz, *age.*, s. 417.

önemlidir. Çin, ihracatının büyük bir kısmını Asya ülkeleri ile yapmaktadır. ASEAN, başlangıçta ABD tarafından Çin ve diğer komünist ülkeleri çevreleme siyasetini uygulamak amacıyla kurulmuş olmasına karşın, günümüzde Çin'in bölgesel güç konumuna gelmesinde en önemli kurumlardan biri haline gelmiştir.²⁶⁷ Çin'in ASEAN ülkeleriyle ilişkileri; ithalat-ihracat, yatırım politikaları, turizm, Güney Çin Denizi'ndeki sorunların barışçıl yollarla çözümü, denizlerde ortak hareket etme, iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin sağlanması, finansal işbirliği ve riskten korunma, bilim, teknoloji ve kültürel alanlarda işbirliği ve güvenliğin sağlanması konularıdır.²⁶⁸

Bölgesel bir güç olan Çin'in, ekonomik bağlamda ASEAN ülkeleri ile ilişkileri gün geçtikçe artmaktadır. ASEAN'ın kurulduğu günden beri Çin; siyaset, ekonomi, güvenlik hatta kültür alanı da dâhil olmak üzere 28 farklı alanda işbirliğinin kurulmasını sağlamıştır. Oluşturulan geniş kapsamlı işbirliği, Çin'in komşu devletlerle olan ilişkilerinde benzeri görülmemiş bir gelişmedir. ASEAN ülkelerine göre de Çin ile gelişen ilişkiler, örgütün tüm diyalog ortağı üyeleriyle olan ilişkilerden en önemlisidir. Çin-ASEAN ilişkilerinin gelişmesinin nedeni; eşitlik, işbirliği, kazan-kazan ilişkisi ve karşılıklı güven ilkelerinin temel alınmasıdır. Hem ASEAN ülkelerinin hem de Çin'in birbirlerine karşı çekinceleri ve farklılıkları olsa da, karşılıklı güvenin tesis edilmiş olması ilişkileri geliştirmektedir. Çin-ASEAN arasındaki bu olumlu ilişkiler, uluslararası alanda büyük veya küçük devletlerin barış içinde bir arada yaşayabileceklerini ve işbirliğinin tesis edilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Güney Çin Denizi'nde yaşanan sorunlar da barışçıl bir şekilde diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmaktadır.²⁶⁹

3.2.3. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği

1989 yılında, Avustralya Başbakanı olan Bob Hawke, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği örgütünün kurulması fikrini öne sürdü. 1993 yılında kurulan APEC, Asya Pasifik ülkeleri arasında Pasifik'e kıyısı olan 21 ülkeyi, kurulduğu tarihten beri düzenli olarak bir araya getirmektedir. Örgütün kuruluş amacı; bölgesel ticaretin serbestleşmesi iken sonraki yıllarda güvenlik ve sosyal meseleleri de kapsamıştır. Örgütün hedeflerini aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

- Asya-Pasifik bölgesinin istikrarlı olarak büyümesini ve ilerlemesini sağlayarak, global ekonominin de büyümesine katkı sağlamak,

²⁶⁷ *age.* s. 417-418.

²⁶⁸ Arıbaş-Hüdavendigâr, *age.*, s. 269.

²⁶⁹ Süleyman Temiz, "ASEAN'ın Bölgesel Sorunların Çözümüne Yönelik Sistematiği ve Bu Bağlamda ASEAN-Çin İlişkileri", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33/4, 2019, s. 1338-1339.

- Bölge ülkeleri arasında mal, hizmet ve teknoloji transferini desteklemek,
- Çok taraflı ticaret anlaşmalarını geliştirmek ve güçlendirmek,
- Liberalleşmeye katkı sağlamak,
- Yatırımların ve ticaretin geliştirilmesini sağlamak,
- Küreselleşmenin etkisiyle meydana gelen iktisadi refahın adil paylaşımını temin etmek,
- Küreselleşme yönünde, toplumlara ve insanlara destek olmak,
- Örgüte üye olan ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıkların barışçıl şekilde çözümlenmesini sağlamak,
- Gelişmekte olan ülkelere, güvenliklerini sağlamak için teknik yardım yapmak,
- Terörizme karşı alınan tedbirlere ortak almak,
- AIDS gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmektir.²⁷⁰

APEC, Asya kıtası, Okyanus bölgesi, Latin Amerika ve Afrika kıtasından birçok ülkeyi kapsamaktadır. Üye devletler; Avustralya, Kanada, Singapur, Tayvan, Hong Kong, Çin, Tayland, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Meksika, Malezya, Yeni Zelanda, ABD, Papua Yeni Gine, Rusya, Vietnam, Filipinler, Brunei Sultanlığı, Peru ve Şili'dir. Örgüt; dünya nüfusunun % 40'ını, dünya milli gelirinin % 56'sını ve dünya ticaret hacminin % 48'ini oluşturmaktadır. APEC, bir bakıma Asya ile Amerika kıtası arasındaki küresel ilişkilerin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. APEC, ABD'de 11 Eylül 2001 yılında ikiz kulelere gerçekleşen terör saldırısından sonra uluslararası meseleleri de gündemine almıştır. Böylece örgüt, Asya ile Amerika kıtası arasındaki ilişkilerin görüşüldüğü, ekonomik ve siyasi küresel bir kurum haline gelmiştir.²⁷¹

1991 yılında örgüte üye olan Çin,²⁷² APEC üyesi ülkelerle ekonomik olduğu kadar siyasi ve diplomatik ilişkilerini de geliştirmeyi hedeflemektedir. Çin'in APEC ülkeleriyle olan ticari ilişkileri, toplam ticaret hacminin üçte ikisini oluşturmaktadır. Çin'in yapmış olduğu doğrudan yatırımların dörtte üçü APEC ülkelerine yapılmıştır. Çin-ABD rekabeti de, bu örgüt içerisinde hissedilmektedir. 2018 yılının Kasım ayında toplanan APEC zirvesinde Çin lideri Şi; kalkınmanın, dışa açılmanın ve kapsayıcılığın önemi üzerinde durmuştur. Aynı zamanda bu zirvede, "Bir Kuşak Bir Yol" projesinin ortaklık kurma hedefinde olduğunu, işbirliğinin ve dışa açılmanın temel alındığını dile

²⁷⁰ Sandıklı-Güllü, *agm.*, s. 262 -263.

²⁷¹ Peköz, *age.*, s. 419.

²⁷² Arıbaş- Hüdavendigâr, *age.*, s. 266.

getirmiştir. Şi, ABD'nin tek taraflılık ve korumacılık politikalarını eleştirerek, eşitliğin, karşılıklı saygının ve ortak yararın önemini vurgulamıştır.²⁷³

2020 yılında gerçekleşen APEC Zirvesi'nde Şi, örgütün küresel ekonomi içerisindeki önemini dile getirmiştir. "*Günümüz dünyasında ekonomik küreselleşme, geri çevrilemez bir eğilim haline gelmiştir. Hiçbir ülke, kapılarını kapatarak gelişemez. Çin, küresel ekonomi ve uluslararası sistemle bütünleşmiş haldedir. Bu sistemden ayrışıp kendimizi küçük bir halkanın içine hapsederek yön değiştirmeyeceğiz. Yeni kalkınma yaklaşımlarını destekleyen bir ülke olarak içe kapalı değil, dışa açık bir ulusal ve uluslararası ekonomik dolaşımı destekliyoruz.*" ifadesini kullanarak, örgüte üye olan devletler arasında kazan-kazan işbirliği temel alınarak, ortaklıkların artırılması gerektiğini söylemiştir.²⁷⁴

3.2.4. Asya Kalkınma Bankası

ABD, Almanya, İtalya, İngiltere, İsveç, Norveç, Belçika, Hollanda, Güney Kore ve Japonya tarafından, Asya bölgesinin finans ilişkilerini şekillendirmek, Çin'i ve Sovyetler Birliği'ni ekonomik olarak çevrelemek ve kapitalizmi Asya kıtasında hâkim kılmak amacıyla, 19 Aralık 1966 yılında kurulmuştur. Asya Kalkınma Bankası'nın (AKB) merkezi, Filipinler'in başkenti Manila'da bulunmaktadır. Asya bölgesinden 48 ülke, bölge dışından ise 19 ülke olmak üzere toplam üye sayısı 67'dir.²⁷⁵ Bankanın aynı zamanda 31 saha şubesi bulunmaktadır. Dünya genelinde açılan bu şubelerde amaç; yardıma ihtiyacı olan insanlara ulaşmanın kolay gerçekleştirilmesidir.²⁷⁶ ÇHC 1986 yılında üye olmuştur. Asya bölgesi dışında üye olan devletler ise daha çok Avrupa Birliği ülkeleridir.²⁷⁷

AKB'ye en büyük katkıyı Japonya yapmaktadır. Bu yüzden, bankanın başkanlık makamına daima bir Japon getirilir. Bankanın, bir başkan ve on iki başkan yardımcısı bulunur. Başkan yardımcılarında sekizi Asya kıtasını temsil etmekte ve dördü de Asya bölgesi dışındaki ülkelere seçilmektedir. Küresel sistemin Asya merkezli ülkeleri olan Japonya, Hindistan ve Güney Kore'nin ardından Rusya, Çin ve Vietnam'ın da AKB'ye üye olması, bankanın finans gücünü uluslararası seviyeye yükseltmiştir.

²⁷³ Barış Doster, "Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi", *Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi*, Ankara, 2018, s. 12-13.

²⁷⁴ "Çin Devlet Başkanı Şi: Çin küresel ekonomiyle bütünleşmiş haldedir", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-devlet-baskani-si-cin-kuresel-ekonomiyle-butunlesmis-haldedir/2048643>, (Erişim Tarihi: 23.12.2020).

²⁷⁵ Peköz, *age.*, s. 414.

²⁷⁶ "Asya Kalkınma Bankası", https://tr.wikipedia.org/wiki/Asya_Kalk%C4%B1nma_Bankas%C4%B1, (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

²⁷⁷ Peköz, *age.*, s. 414-415.

SSCB'nin dağılması, Deng Xiaoping'in iktidara gelmesiyle beraber Çin'in ekonomik kalkınması ve Asya'nın küresel sisteme katılması bankanın gücünü arttırmıştır. Özellikle, Japonya ve Çin'in, Asya ekonomisini şekillendirmedeki gücü önemlidir.²⁷⁸

AKB, Asya eksenli finans ve kredi sektörünü oluşturmakta, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Asya'daki etkinliğini azaltmaktadır. Böylece, Asya kıtasının uluslararası finans kurumlarındaki etkinliğini arttırmakta ve Asya kıtasında bulunan güçlü devletlere, uluslararası finans ilişkilerine müdahale edebilme fırsatını vermektedir. AKB'nin kredi gücünde özellikle Çin ve Japonya'nın çok özel bir rolü vardır. Bu durum, ekonomik güç dengelerinin Asya kıtasına doğru değiştiğini göstermektedir. Çin'in, AKB'ye verdiği ekonomik destek, sürekli artmaktadır. Buna rağmen Çin, bankanın başkanlığını Japonya'dan devralmak istememektedir. Bunun temel sebebi ise, Çin-Japon ekonomik ilişkilerinin çok yönlü olarak gelişmesi ve Japon teknolojisini en üst derecede kullanmak istemesidir.²⁷⁹

3.2.5. Şanghay İşbirliği Örgütü

1991 yılında SSCB'nin dağılması üzerine, Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki sınırın tespit edilmesi, geçmiş yıllardan gelen sorunların çözüme ulaştırılması ve yeni oluşan siyasi konjonktüre göre sınırların çizilebilmesi amacıyla; bağımsızlığını yeni kazanmış olan devletlerden Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan, Çin ile görüşmelere başladı. Görüşmelerin ardından, yaşanan sorunları çözmek için, bu devletlerin arasında çok taraflı müzakereler ve güven artırıcı önemler dönemi başladı. Çin ve Orta Asya ülkeleri, Asya bölgesinde bulunan Rusya'nın da gücünün ve etkinliğinin farkında olduklarından dolayı, Rusya'yı da müzakerelere davet ettiler. Yapılan müzakerelerde Çin, Orta Asya devletleriyle yaşanan sınır anlaşmazlıkları konusunda, uzlaşmaya zorlayıcı bir politika uygulamadı. Çin'in bu yaklaşımı, bu devletler bakımından yeni ulus devlet kurma çabalarına Çin'in duyarlılık gösterdiğinin kanıtı olarak algılandı. Ayrıca, Rusya'nın müzakerelere davet edilmesi, müzakerelere katılan tarafların bölgede uluslararası ilişkiler konjonktüründeki gelişmelerde, Rusya'nın rolünün önemli olduğu ve Çin'in Rusya'nın aleyhine olacak şekilde bölgede rolünü arttırmaya yönelik politikalarının olmadığını, bilhassa Rusya ile ortak hareket etmeye çalışıldığının göstergesi olmuştur.²⁸⁰

²⁷⁸ *age.* s. 414-415.

²⁷⁹ *age.* s. 416.

²⁸⁰ İbrahim Arslan, "Şanghay İş Birliği Örgütü: Çıkarlar/Öncelikler ve Bölgesel İş Birliği Arasında Bir Denge Arayışı", *Güvenlik Stratejileri*, 15/30, 2019, s. 290-291.

1996 yılından itibaren, çok taraflı sınır anlaşmazlıklarının çözümü için yapılan görüşmelerde sağlanan başarı görülmeye başladı. Sınır bölgelerinde yer alan askeri kuvvetlerin karşılıklılık esasına dayalı olarak azaltılmasına ilişkin güven artırıcı önlemlere yönelik anlaşmalar; Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları tarafından 1996 yılında Alma-Ata'da, 1999'da Bişkek'te ve 2000 yılında da Duşanbe'de gerçekleşen zirvelerde imzalandı. Böylece bölgede barış, güvenlik ve istikrarın artırılması ve bölgesel işbirliğinin ilerlemesine yönelik büyük ölçüde katkı sağlandı. Çin Devlet Başkanı olan Jiang Zemin, yaşanan gelişmeler sırasında bu devletlerin arasında ticaret, güvenlik ve diğer konularda işbirliğinin gelişmesi amacıyla, devlet başkanlarına yıllık zirve toplantılarının düzenlenmesini önerdi. Bilinen adıyla "Şanghay Beşlisi" zirvesi olarak geçen toplantıların ilki 1996 yılının Nisan ayında, Çin'in Şanghay şehrinde gerçekleştirildi. Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, zirvede yapmış olduğu konuşmada, Şanghay Beşlisi mekanizmasını geliştirmeye yönelik bazı öneriler sundu. Bu öneriler kısaca, beş ülke arasında ikili ve çok taraflı anlaşmaların sağlanmasıyla ekonomik ve ticari faaliyetlerin artırılması, beş ülkenin uluslararası ve bölgesel alanda güvenlik ve istikrarın sağlanması konusunda işbirliğinin sağlanmasıdır.²⁸¹

15 Haziran 2001 yılında Özbekistan'ın da Şanghay Beşlisi'ne katılımıyla, ŞİÖ kuruluş deklarasyonu imzalandı. ŞİÖ Şartı, St. Petersburg'da 2002 yılında düzenlenen Devlet Başkanları toplantısında imzalandı ve 19 Eylül 2003'de yürürlüğe girdi. ŞİÖ'nün amaçları ise;

- Üye ülkeler arasında karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmek,
- Ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik, politik, kültürel, eğitim, iletişim, enerji, çevre ve diğer konularda komşu ülkeler arasında verimli bir işbirliğini teşvik etmek,
- Bölgesel güvenliği, barışı ve istikrarı ortaklaşa korumak,
- Demokratik, rasyonel ve adil bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzen kurmaktır.²⁸²

Örgüte üye olan altı devlet, ABD'nin tek kutupluluk dünya düzenine karşı, çok kutuplu dünya düzenini savunmaktadır. Eşitlik esasına dayalı işbirliği, karşılıklı çıkar ve güven temelinde yeni bir devletlerarası ilişki hayata geçirilmiştir. Örgüt, büyük/küçük devlet sınıflaması yapmadan, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan, birlikten

²⁸¹ *agm.* s. 291.

²⁸² *agm.* s. 292.

ziyade ortaklığı savunan bir yapıdadır. Örgüte, 2004 yılında Taşkent Zirvesi'nde Moğolistan, 2005 Astana Zirvesi'nde Pakistan, İran ve Hindistan gözlemci statüsü elde etti. 2009 Yekaterinburg Zirvesi'nde Belarus ve Sri Lanka diyalog ortağı kabul edildi. 2012 Pekin Zirvesi'nde de Afganistan'a gözlemci, Türkiye'ye diyalog ortağı statüsü verildi.²⁸³ 8-9 Haziran 2017 tarihlerinde, Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi'nin, Astana'da gerçekleştirdikleri toplantıda Pakistan ve Hindistan'a tam üyelik statüsü verildi. Pakistan ve Hindistan'ın üye olmasıyla örgüt, dünya kara parçasının yaklaşık % 23'ünü, dünya nüfusunun da % 45'ini kapsadı.²⁸⁴

ŞİÖ'nün iki büyük gücü olan Rusya ve Çin'in örgütten beklentileri farklıdır. Çin, örgütü sadece güven tesis edici bir kurum olarak değil; aynı zamanda ekonomik ve siyasi "çok taraflı işbirliği örgütü" olarak görmektedir. Ayrıca, bölge ülkeleri arasında olan sınır sorunlarını çözüme ulaştırarak yayılcı bir siyaset izlemediği düşüncesini vermek istemektedir. Çin, örgütü bölgede nüfuzunu arttıracak bir araç olarak görmektedir. Rusya ise, 1993 yılında uygulamaya başladığı "yakın çevre doktrini" çerçevesinde şekillendirdiği dış politika anlayışına göre, Orta Asya devletlerinin Çin ile olan ilişkilerini denetim altında tutmak istemektedir. Rusya ve Çin'in örgütü kurmalarındaki en önemli ortak amaç; bölgede ABD'nin etkisini azaltmaktır. Örgütün diğer kurucu üyeleri olan Orta Asya devletlerinin amaçları ise Çin ile iyi ilişkiler kurabilmek olmuştur.²⁸⁵

Soğuk Savaş sonrasında Çin, hem Rusya'ya hem de Orta Asya'ya, güvenliğini, ekonomik gelişimini, istikrarını ve enerji ihtiyacını göz önünde bulundurarak yaklaşmıştır. Çin'e göre, Orta Asya'da yer alan devletlerin hangi devletler ile nasıl bir ilişki kurduğu, uluslararası sistemi yakından etkilemektedir. Orta Asya, batı ve doğu arasında bir köprü konumundadır. Çin, antik çağlardan beri İpek Yolu aracılığıyla, Orta Asya devletleriyle ilişki içindedir. Bölgenin refahı ve istikrarı Çin için çok önemlidir. Bu yüzden, ikili ilişkilere ve sınır sorunlarının barışçıl şekilde çözümlenmesine çok önem vermektedir. Çin, Orta Asya'daki devletler ile barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesini göz önünde tutarak dış politika stratejisini uygulamaktadır. Orta Asya'da çıkabilecek bir karışıklık, tüm bölgeyi hatta Çin'i de etkileyecektir. Özellikle Orta Asya devletleriyle sınır komşusu olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin'in en hassas noktalarından biridir. Çin'in Orta Asya devletleriyle kurduğu olumlu ilişkiler, bu

²⁸³ Umut Bekcan, *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Ankara, 2013, s. 97-99.

²⁸⁴ Arslan, *agm.*, s. 292-293.

²⁸⁵ Esma Özdaşlı, "Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinde Şanghay İşbirliği Örgütü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/6, 2012, s. 110.

bölgeyi de etkileyecektir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi, dünyanın en geniş nükleer test tesisine sahiptir ve bu bölgede karışıklık çıkması halinde Çin'in, Orta Asya'ya ulaşması zorlaşacaktır. Çin, ŞİÖ'nün bölgesel serbest ticaret alanı oluşturmasını istemektedir. Böylece hem bölgede ekonomik varlığını arttırmayı hem de Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin transit rolünü arttırmayı hedeflemektedir.²⁸⁶

ŞİÖ, günümüzde Avrasya'nın % 40'ına, dünya yüzölçümünün ise % 7'sine denk gelmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesine (Çin ve Rusya), dünyadaki nükleer güce sahip ülkelerin de yarısına sahiptir. Örgüt, hem Avrasya bölgesinde hem de dünya siyasetinde etkin bir kurumdur. Üye devletlerin nüfusu ve gelişen ekonomileri göz önüne alındığında gelecekte de gücünü arttırarak devam edecek görünmektedir. ABD'nin özellikle Afganistan'ı işgal etmesi ile Rusya ve Çin'in "yaşam alanlarına" girme girişimleri, örgütü daha da kurumsallaştırmıştır. Bu sebepten dolayı örgüt, özellikle son yıllarda Amerikan karşıtı bir oluşum olarak görülmektedir. Güvenlik alanında yapılan gelişmeler ile birlikte "Doğu'nun NATO'su" olarak anılmasına sebep olmuştur. Hindistan, İran gibi bölgesel güçlerin gözlemci üye; Belarus, Türkiye gibi devletlerin de diyalog ortağı statüsü ile örgüte dâhil edilmesi, örgütü bölgesellikten çıkararak daha kapsamlı ve küresel bir yapıya dönüştürmüştür.²⁸⁷

3.3. Çin ve Üçüncü Dünya

ÇHC'nin kurulmasının ardından Çin dış politikasının temelini, Batı emperyalizmine karşı Üçüncü Dünya ülkelerini desteklemek olmuştur. Bu dönemde Çin'in en büyük tehdit algısı, Batı emperyalizmidir. Böylece dış politika stratejisi de bu tehdit algısı çerçevesinde şekillenmiş, ulusal bağımsızlığını kazanmaya çalışan Üçüncü Dünya ülkelerinin yanında yer alarak, bu ülkelerin sosyalist blokun müttefiki olmasını sağlamaya çalışmıştır. ABD ve müttefiklerinin saldırgan politikalarına karşın Çin, uzlaşmacı ve barışçıl siyaseti ön plana çıkarmıştır. Çin bu siyasetini ilk defa, 1950-1953 yılları arasında yaşanan Kore Savaşı'ndan sonra toplanan 1954 tarihli Cenevre Konferansı'nda ve 1955 yılında çoğu bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Asya-Afrika ülkelerinin toplandığı Bandung Konferansı'nda dünyaya ilan etmiştir. Cenevre Konferansı'nda, Asya'da yaşanan çatışmaların çözüme kavuşturulmasında yaptığı katkılarla gündeme gelen Çinli diplomatlar, Bandung Konferansı'nda ise ABD'nin uyguladığı saldırgan politikaya karşı, işbirliğine yatkın ve barışçıl politika izlediği mesajını vermiştir. Ayrıca bu konferansta, Çin dış politikasının temel ilkeleri olan "barış

²⁸⁶ Bekcan, *age.*, s. 129-131.

²⁸⁷ Özdaşlı, *agm.*, s. 120.

içinde birlikte yaşamının beş ilkesi” vurgulanmıştır. Bandung Konferansı, üçüncü dünya ülkelerinin batıya olan bağımlılığını azaltmak ve kendi aralarında dayanışmayı ve işbirliğini arttırma amacıyla olan bir konferanstır. Çin açısından önemi ise, Çin’in Asya ve Afrika kıtasındaki üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesini sağlamış olmasıdır.²⁸⁸

1960’lı yıllarda Çin dış politikasında üçüncü dünya vurgusu önem kazandı. Çin bu dönemde kendini dünya devriminin merkezine yerleştirerek Afrika, Asya ve Latin Amerika’daki bağımsızlık hareketlerine büyük oranda destek verdi. Böylece Üçüncü Dünya ülkelere karşı nüfuzunu arttırmak isteyen Çin, sadece ABD ile değil aynı zamanda Sovyetler Birliği’yle de rekabet etmek zorunda kaldı. ÇHC bu dönemde, uluslararası alanda diplomatik yalnızlığını gidermek için, Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkilerine önem verdi. Bu dönemde yaşanan Vietnam Savaşı, Çin’in dış siyasetinin en önemlisi yansımasıdır. Ayrıca Filistin’e karşı, ABD-İsrail ittifakının karşısında yer alarak Filistin Kurtuluş Örgütü’ne ve Orta Doğu’da yükselişe geçen Arap milliyetçiliğine de destek verdi. Çin, hem siyasi hem de maddi yardımda bulundu. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş Afrika ülkelere de maddi ve teknolojik yardımda bulundu. Bu dönemde Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelere resmi ziyarette bulunan Çinli siyasetçiler, Çin’in siyasi olduğu kadar ticari ve kültürel nüfuzunu da arttırmaya çalıştı. Bu bölgelerde Çin sosyalizmini başarılı bir şekilde tanıtan Çin, sanayi fuarları, film günleri ve fotoğraf sergileri düzenledi. Öğrenci değişim programlarını uygulamaya koyarak, özellikle Afrika kıtasında yaşayan birçok öğrencinin Çin’de eğitim almasını sağladı. Yaşanan bu olaylar Çin’in, Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki nüfuzunun artmasını sağladı.²⁸⁹

Soğuk Savaş sonrasında da Çin’in Üçüncü Dünya’ya ilgisi devam etti. 1990’lı yıllardan itibaren Çin’in ham madde, enerji ve pazar ihtiyacı nedeniyle Latin Amerika, Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika bölgelerindeki ülkeler ile ilişkileri gelişmiştir. Petrol ihtiyacının büyük bir kısmını Orta Doğu bölgesinden temin eden Çin, bu bölgede yaşanan karışıklıklar nedeniyle, farklı bölgelere ve kaynak çeşitliliğine önem vermektedir.²⁹⁰ Orta Asya, petrol ve doğalgaz kaynaklarına ve enerji geçiş yollarına sahip olmasından dolayı, uluslararası politikada önemli bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca Orta Asya’nın, Asya bölgesinin küresel güçleri olan Çin, Japonya, Hindistan ve

²⁸⁸ Çağdaş Üngör, “Çin ve Üçüncü Dünya”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0/41, 2009, s. 29.

²⁸⁹ *agm.* s. 29-31.

²⁹⁰ *agm.* s. 34.

Rusya'nın tam ortasında yer almasından dolayı, jeostratejik önemi büyüktür. Dünyanın en önemli enerji merkezi olan Orta Doğu bölgesine komşu olması, bölgenin önemini arttırmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, Orta Asya'da küresel güçlerin yoğun bir rekabeti söz konusudur.²⁹¹ Afrika kıtasındaki 54 ülke BM'ye üyedir. Bu rakam, BM'ye üye sayısının % 25'inden fazlasını oluşturmaktadır. Çin, Afrika kıtasındaki ülkelere çeşitli konularda destek sağlayarak, BM kararlarında Afrika ülkelerini kendi tarafında tutmaya çalışmaktadır.²⁹² Çin'in Üçüncü Dünya ile ilişkilerini; Afrika, Latin Amerika, Orta Asya ve Orta Doğu şeklinde dört boyutta incelemek mümkündür.

3.3.1. Çin ve Orta Asya

ÇHC'de Deng Xiaoping ile başlayan reformlar ileriki aşamada büyük stratejiye dönüştü. Ekonominin güçlendirilmesi, Deng döneminde gerçekleşmeye başlayan büyük stratejinin ilk aşamasıdır. İkinci aşamayı ise; Doğu Asya'da bölgesel bir güç olmak, bu bölgedeki enerji rezervlerine hâkim olmak ve Tayvan adasını Çin'e dâhil edebilmektir. Ekonomik ve askeri bakımdan güçlü bir ülke olarak süper güç olabilmek de üçüncü aşamayı oluşturmaktadır. Çin'in güçlü bir devlet olma hedefinin en önemli kısmını Asya kıtası oluşturur. Çin bu hedefini gerçekleştirmek için, Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar olan bölgede çıkarlarını muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Böylece Rusya ile ilişkilerini geliştirerek, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile askeri ve ticari alanlarda işbirliğini sağlayarak bu bölgede nüfuz sahibi olabilmeyi ve kendi yönetimi altında olan Doğu Türkistan bölgesindeki milliyetçi hareketleri kontrol altına alabilmeyi düşünmektedir. Çin'in Orta Asya bölgesine ve Rusya'ya karşı uyguladığı politikalar ise; sınırlarda yaşanan sorunların çözümlenmesi ve istikrarın sağlanması, ülke içinde belirli bölgelerin ekonomik gelişiminin sağlanması, gittikçe artan enerji ihtiyacının temin edilebilmesi ve Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin tek kutupluluk düzenine karşı çok kutupluluğu savunmak şeklindedir.²⁹³

Çin'in 1990'lı yıllarda, Orta Asya ülkelerini diplomatik olarak tanımasıyla bu bölge ile resmi ilişkileri başladı. 2 Ocak 1992'de Azerbaycan, 3 Ocak 1992'de Özbekistan ve Kazakistan, 4 Ocak 1992'de Tacikistan, 5 Ocak 1992'de Kırgızistan, 6 Ocak 1992'de ise Türkmenistan'ın bağımsızlıklarını tanımış ve diplomatik temaslar kurulmuştur. 1992 yılından 1994 yılına kadar da Çin, bu devletlerle ikili ilişkilerini devam ettirmeye özen göstermiştir. Ekonomik, siyasi, kültürel ve ulaşım alanlarında

²⁹¹ Peköz, *age.*, s. 38.

²⁹² Osman Metin Öztürk, *Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma*, Ankara, 2007, s. 58.

²⁹³ Karaca, *age.*, s. 158-159.

birçok deklarasyon yayınlanmıştır. 1994 yılı ise Çin'in, Orta Asya bölgesine girme politikasının uygulanmasının resmi olarak yürürlüğe girdiği yıl olmuştur.²⁹⁴

1994 yılının Nisan-Kasım ayları arasında dönemin Çin Başbakanı Li Peng, Orta Asya ülkelerine resmi ziyarette bulundu. İlk olarak, 18-20 Nisan tarihleri arasında Özbekistan'ı ziyaret ederek, Özbekistan Cumhurbaşkanı olan Kerimov ile görüştü. İki ülke arasında, birçok konuda işbirliğinin sağlanması konusunda uzlaşıldı. Anlaşmaya varılan konular ise; Çin'in Özbekistan'a karşılıksız yardım sağlaması, hava taşımacılığı ve iki ülkenin ticari kuruluşları arasında işbirliğinin sağlanması, Çin'in Özbekistan'a ürün karşılığında kredi vermesi olmuştur. 20-22 Nisan tarihleri arasında Türkmenistan'ı ziyaret ederek, Türkmenbaşı Niyazov ile görüştü. İki taraf arasında, Çin'in Türkmenistan'a kredi vermesi, iki ülkenin dışişleri bakanlıkları arasında müzakerenin sağlanabilmesi için mekanizmaların oluşturulması, doğalgaz ve petrol konusunda işbirliği ve Çin'in Türkmenistan'a karşılıksız yardımda bulunması konularında anlaşma sağlandı. 22-25 Nisan tarihlerinde de Kırgızistan'ı ziyaret ederek, Akayev ile görüştü. Peng ve Akayev arasında, Çin'in Kırgızistan'a karşılıksız yardım yapması, hükümetler arası ticaret ve ekonomi alanlarında işbirliğinin sağlanması, iki ülkenin kültürel ve ticari kuruluşlarının arasında işbirliği ve karşılıklı konsolosluk anlaşması yapıldı. 25-28 Nisan'da ise; Kazakistan'ı ziyaret ederek Nazarbayev ile görüştü. İki ülke arasında, Çin-Kazakistan sınır sorunlarının çözümlenmesi, Çin'in Kazakistan'a kredi vermesi, karşılıksız yardım ve demiryolu ulaşımının müzakere edilmesi gibi konularda uzlaşma sağlandı. 10-18 Kasım 1994 tarihlerinde de ÇHC'nin etnik konularından sorumlu devlet bakanı olan İsmail Emet, bir heyetle beraber Tacikistan'a gitti. Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahmanov ve Başbakanı Samadov ile görüşmeler yapıldı. Çin-Tacikistan arasında; insani yardım konularında ve Çin'in Tacikistan'a kredi açması konularında uzlaşma sağlandı. Böylece, Çin'in Orta Asya bölgesine yönelik, ilk resmi ve yoğun temasları Li Peng'in gezisiyle başladı.²⁹⁵

SSCB'nin dağılmasıyla, Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarına kavuştu. Orta Asya ülkelerinin Rusya ile direkt bağılıkları ortadan kalkmış olsa da, Rusya'nın uzun bir süre boyunca bölgede egemen olması bu ülkelerin siyasi ve ekonomik olarak hala Rusya'nın etkisinde olmasına neden oldu. Rusya'nın gücünün azalması ile zamanla bu bağılılık azalmış ve bu ülkeler çeşitli sebeplerden dolayı başka ülkelerle yakın ilişkiler kurma fırsatını yakalamıştır. Böylece, Çin de Orta Asya bölgesinde etkinliğini

²⁹⁴ Ekrem, *age.*, s. 138.

²⁹⁵ *age.* s. 139.

arttırmaya başlamıştır. Çin'in Orta Asya politikası genel olarak, bölgede istikrarın sağlanması ve enerji rezervlerine ulaşım hattının güvenli bir şekilde sağlanmasıdır. Ayrıca Orta Asya ülkeleriyle ekonomik işbirliğini sağlamayı da amaçlamaktadır. Çin'in büyüyen ekonomisiyle artan pazar ihtiyacı, Orta Asya bölgesine kanaliz edilmektedir. Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'te Lenin Caddesi'nin adının Deng Xiaoping Caddesi olarak değiştirilmesi, Çin'in sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi nüfuzunun da bölgede etkisinin başladığının bir göstergesidir.²⁹⁶ Orta Asya ülkelerinin ekonomik bakımdan yeterli güçte olamaması, Çin mallarının dünya piyasasına göre daha ucuz olmasından dolayı, Orta Asya ülkelerine cazip gelmektedir. Çin, Orta Asya ülkelerinin alım gücü ve refah artışına olanak sağlamaktadır.

Çin'in Orta Asya bölgesine yönelik ilgisi hem siyasi hem de ekonomiktir. Çin tarihine bakıldığı zaman da, Çin'in batıya açılımı daima Orta Asya üzerinden gerçekleşmiştir. Çinli yetkililer, Çin'in güvenlik alanının Orta Asya bölgesinden başladığına inanmaktadır. Çin'in büyüyen ekonomisi sayesinde, bölgenin enerji rezervlerine olan bağımlılığı da gün geçtikçe artmaktadır.²⁹⁷

Çin'in Orta Asya bölgesindeki en etkin yumuşak gücü ŞİÖ'dür. 2001 yılının Haziran ayında Şanghay'da imzalanan bildirmede ulusal ayrılıkçılık, uluslararası terör ve radikal dini gruplar konularında örgüte üye olan devletler arasında işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Çin açısından bu bildirgenin önemi ise, Doğu Türkistan'da yaşanan karışıklıklara karşın elinin güçlenmesi olmuştur.²⁹⁸ Orta Asya bölgesinde yaşanan en önemli sorunlardan diğeri de silah ve uyuşturucu kaçakçılığıdır. Özellikle Afganistan üzerinden gerçekleştirilen uyuşturucu ticareti, Orta Asya ülkelerini ve Çin'i tedirgin etmektedir. Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında yaşanan bu sorunlar, ŞİÖ çatısı altında çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır.²⁹⁹

3.3.2. Çin ve Orta Doğu

ÇHC'nin dış politikasını belirleyen en önemli faktör, ülkenin iç istikrarıdır. Tarihi olarak Çin toprağı olarak tasvir edilen Tayvan başta olmak üzere İç Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan bölgelerine yönelik güvenlik konuları, Çinli yöneticilerin en hassas konusudur. ÇHC'nin iç ve dış siyasetinin önceliklerini inceleyen bilimsel bir araştırmada, önem sırasına göre dört halka sunulmuştur. Birinci halkasını ülke içi

²⁹⁶ Karaca, *age.*, s. 170-172.

²⁹⁷ Burak Çınar, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4/8, 2008, s. 37.

²⁹⁸ Selçuk Çolakoğlu, "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 1/2, 2006, s. 42.

²⁹⁹ *agm.* s. 44.

istikrar ve huzur oluşturur. İkinci halkada, Çin'e sınır olan yirmi ülke ile olan ilişkiler yer almaktadır. Bu ülkeler ise; Rusya, Hindistan ve Japonya'dır ve bu ülkeler ile dengeli bir dış siyaset izlenmektedir. Filipinler, Endonezya, Pakistan ve Vietnam gibi çok güçlü olmayan (orta derecede güçlü) sınır devletleriyle de özgün bir dış politika amacı yer almaktadır. Üçüncü halkada, küresel ve bölgesel politikada önemli olan alt sistemler yer almaktadır. Dördüncü halkada ise geri kalan tüm ülkeler bulunmaktadır. Orta Doğu bölgesi de bu halkada yer almaktadır. Gelişmekte olan Çin'in en önemli sorunlarından biri, enerji ihtiyacıdır. Çin, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Orta Doğu bölgesinden temin etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Orta Doğu bölgesi, Çin için çok önemlidir. Çin'in Orta Doğu siyaseti daha çok enerji odaklıdır.³⁰⁰

Çin'in, 1955 yılına kadar Orta Doğu politikası Sovyetler Birliği'yle paralellik göstermiştir. Çin, Orta Doğu ülkeleri ile yakın ilişkiler kuramamasına rağmen, bu bölgede yer alan ülkelerin bağımsızlık hareketlerine destek vermiştir. Bu dönemden sonra, Arap devletlerinde başlayan Batı karşıtı hareketleri, anti-emperyalist olarak görmüş ve ilişkilerini bu zemine oturtmaya çalışmıştır. "Anti-emperyalist" ideoloji çerçevesinde ilerleyen Çin-Arap yakınlaşması, Çin ve İsrail arasındaki ilişkilerin soğumasına neden olmuştur. Yaşanan Süveyş Kanalı Krizi sırasında Çin, İsrail'i emperyalist olarak suçlamıştır. 1972 yılında Çin'in Sovyetler Birliği'yle ilişkilerinin bozulması ve ABD ile yakınlaşma, Çin'in Arap ülkelere karşı bakış açısını değiştirmemiştir. Orta Doğu'da yaşanan ulusal kurtuluş mücadelelerine ve anti-emperyalist hareketlere destek vermeye devam etmiştir. Bu dönemde Çin'in ekonomik ve askeri olarak görece zayıf olması sebebiyle, Orta Doğu politikasında uygulamak istenilen hedeflere ulaşamamıştır. 1990'larda başlayan ekonomik devrimler, Çin'in Orta Doğu bölgesine bakış açısını da, ideolojik boyuttan maddi boyuta taşımıştır.³⁰¹

ÇHC'nin, Orta Doğu ile ilişkilerini günümüze kadar beş döneme ayırabiliriz.³⁰²

- **1949-1955 Arası Dönem:** Bu dönemde Çin, Orta Doğu ülkelere karşı mesafeli yaklaşmıştır. Bu durumun temel sebebi; SSCB ile ideolojik yakınlıktır. Orta Doğu ülkeleri ise ABD ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Orta Doğu bölgesinde İsrail hariç diğer devletler, 1949 yılında kurulan ÇHC'yi tanımamıştır. Ağustos 1950'de, Arap Ligi Siyasi Komitesi, Çin halkının meşru temsilcisi olarak Tayvan'ı kabul etmiştir. BM'de Orta Doğu ülkeleri, ABD ile aynı düzlemde

³⁰⁰ Aslan, *agm.*, s. 34-35.

³⁰¹ Karaca, *age.*, s. 148-149.

³⁰² Emin Üstünel, İsmail Ermağan, "Çin'in Orta Doğu Politikaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/37, 2014, s. 23.

hareket etmiştir. Bu dönemde yaşanan Kore Savaşı'nda, Orta Doğu ülkeleri Güney Kore'ye asker göndererek, Çin'in karşısında yer almışlardır. Çin, bu dönemde bölgede yaşanan anti-emperyalist hareketlere ve ulusal kurtuluş mücadelelerine destek olmuştur. Bu çerçevede ise, 1951 yılında Mısır'da gerçekleşen İngiltere karşıtı hareketi, 1952-1953 yıllarında İran petrolünün millileştirilmesi ve Cezayir'in Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir.³⁰³

- **1956-1966 Arası Dönem:** Bu dönemde Çin, ABD ve İsrail karşıtı, emperyalizme karşı bağımsızlığını savunan bölge ülkelerini desteklemiştir. 1955 yılında gerçekleştirilen Bandung Konferansı, Çin'in Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. Konferans, azgelişmiş ülkelerin dayanışmasını geliştirmek, uygulanabilecek kalkınma modellerini tartışmak amacıyla toplanmıştır. Konferanstan sonra 1956 yılında, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nın millileştirmesine SSCB'den sonra en çok destek veren ülke olmuştur. Yaşanan bu durum sonucunda Çin İsrail'i ilk kez, emperyalist politikaların aracı olarak suçlamıştır. Arap-İsrail mücadelesinde, Arapların yanında yer almıştır. Bu gelişmeler sonucunda, 1956 yılında Mısır, Suriye, Yemen; 1958'de Irak, Fas, Sudan ve Somali ile ilişkiler kurulmuştur. Cezayir'de kurulan geçici hükümeti tanıyan ilk ülkelerden biri, ÇHC olmuştur.³⁰⁴
- **1966-1976 Arası Dönem:** Çin'de 1966 yılında yaşanan Kültür Devrimi, Orta Doğu bölgesi de dâhil olmak üzere, Çin'in dış politikasını derinden etkilemiştir. Bu dönemde SSCB ile ilişkiler bozulmuş, SSCB emperyalist bir ülke olarak ilan edilmiştir. SSCB ile yaşanan bu durum, SSCB'ye müttefik devletlerle olan ilişkilere de yansımıştır. 1971 yılında Çin'in, Batı bloku ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi ve BM'nin Çin halkının meşru temsilcisi olarak Tayvan yerine ÇHC'yi görmesi ilişkileri geliştirmiştir. Bu dönemde Çin, Türkiye, İran ve Lübnan ile ilişkiler tesis etmiştir.³⁰⁵
- **1977-2004 Arası Dönem:** 1978'de Deng Xiaoping'in yönetime gelmesiyle, dış dünyaya açılma reformları siyasi ilişkileri de etkilemiştir. Çin, Orta Doğu bölgesine ideolojik değil, ekonomik ve pragmatik merkezli yaklaşmıştır. Çin için temel dış politikadaki amaç; modernleşme ve gelişme olmuştur. 1996

³⁰³ *agm.* s. 24.

³⁰⁴ *agm.* s. 24.

³⁰⁵ *agm.* s. 25.

yılından itibaren küresel olarak stratejisi; gelişmek için işbirliğinin gerekliliği, Çin'in gelişmesinin tehdit değil fırsat olduğu deklare edilerek çok kutuplu dünya düzenini savunmak olmuştur. Deng Xiaoping ile yaşanan büyük kalkınma hamleleri ve buna bağlı olarak da enerji ihtiyacının giderek artması, Orta Doğu bölgesinin önemini arttırmıştır. Ayrıca Çin, Çin-İslam medeniyetleri arasındaki etkileşime dikkat çekerek kadim medeniyet vurgusunu, ilişkilerin gelişmesinde dile getirmiştir. Arap-İsrail sorununun çözümlenmesi için soruna dâhil olmuş ve Filistin'i 1988 yılında devlet olarak tanımış, 1992 yılında da İsrail ile diplomatik ilişkiler tesis etmiştir.³⁰⁶

- **2004- Günümüz Arası Dönem:** Günümüzde Orta Doğu ülkeleri ile kurumsallaşmış ve çok taraflı ilişkilerin en temel örneği, Çin-Arap İşbirliği Forumu'dur. Forum, Mısır'ın başkenti Kahire'de, 2004 yılında, Arap Birliği Genel Merkezi'nde ilk toplantısını yapmıştır. Kahire'de, Çinli yetkililer, 22 Arap Birliği üyesi ülkenin temsilcileri ile görüşmüştür. Çin, çok kültürlü ahenkli bir dünya yaklaşımı ile barış içinde kalkınmayı savunmuştur. Bu sebeple; gelişmekte olan ülkeler ile işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çin Orta Doğu bölgesinde yatırımlar yapmakta, Çinli şirketler ticari işbirliği bölgeleri oluşturmakta ve altyapı çalışmalarını sürdürmektedir. Ekonomik dış politikanın temel karakteri “2 ithalat-1 ihracat” olan Çin'in Orta Doğu'da yürüttüğü faaliyetlerin birincisi, altyapı ve üstyapı alanlarında yatırım yapmaktır. İkincisi, uzun vadeli yatırımlar yapmak; üçüncüsü, bölgede gerçekleşen her ihaleye dâhil olmak; dördüncüsü, her çeşit ürün ve hizmeti sunmak; beşinci olarak da krediye ihtiyacı olan ülkelere mali finansman sağlamaktır.³⁰⁷

Çin'in Orta Doğu ile ilişkileri, 1980'li yıllara kadar düşük seviyede ilerledi. 2000'li yıllara gelindiğinde, Çin'in gelişen ekonomisi ile milli çıkarlarının hem niteliği hem de niceliği değişti. Çin, sanayisinin gelişmesiyle beraber doğal kaynaklara duyduğu ihtiyaç da arttı. Doğal kaynaklar açısından zengin olan Orta Doğu bölgesi de, en öncelikli dış politika konularından biri oldu. Çin'in özellikle Orta Doğu bölgesindeki dış politikası “temkin diplomasisi” kavramıyla özdeşleşmiştir. Temkin politikasında Çin, Orta Doğu'da milli çıkarlar elde ederken aynı zamanda bölgede rakibi olan devletlerin nüfuz alanlarını da azaltmayı amaçlamaktadır. Bu politikaya örnek olarak;

³⁰⁶ *agm.* s. 25-27.

³⁰⁷ *agm.* s. 27.

ABD'nin Suriye'de açmış olduğu ilk Amerikan okulu vasfındaki Suriye Protestan Koleji'ne karşılık, Çin de Beyrut'ta 2006 yılında Konfüçyüs Enstitüsü'nü açmıştır.³⁰⁸

Orta Doğu ülkeleri, Çin ile ilişkilerinin gelişmesinden memnundur. Bu devletler; ABD ve Batılı devletlere karşı Çin'i denge unsuru olarak görmektedir. Bu durumun oluşmasında; silah ticaretinin yapılması, ekonomik modernleşmenin sağlanmasında destek alınması, altyapı yatırımları, teknolojik yenilik, imar alanındaki işbirliği, iş imkânı, bölgede Çince eğitim verilen kuruluşlar ve Orta Doğu ülkelerinden Çin üniversitelerine burslu öğrencilerin alınması en önemli etkenlerdir. Ayrıca, Çin'in uzun yıllardır İsrail'e karşı Filistin'i desteklemesi, İslam ülkelerini memnun etmektedir. İslam kaynaklarında, 9. asırdan başlayarak Ortaçağ süresince Çin imajının olumlu olması, Orta Doğu ülkelerinin Çin'e karşı bakış açısını olumlu etkilemektedir.³⁰⁹

Çin'in Orta Doğu politikasını şekillendiren önemli araçlardan bazıları şunlardır: 2002 yılında kurulan Orta Doğu Özel Temsilciliği, 2003 yılında kurulan Çin-Körfez Ülkeleri Forumu, BM bünyesinde bölgede düzenlenen barış misyonlarına aktif katılım ve Konfüçyüs Enstitüleri. Ayrıca, Orta Doğu'nun öneminin artmasıyla, Çin'de dış işleri bakanlığına bağlı olarak kurulan Orta Doğu bölgesinden sorumlu "özel temsilcilik" makamı önemlidir. Çin-Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler daha çok; enerji, uluslararası ticaret, altyapı inşası ve yatırım odaklıdır. İki taraf arasındaki işbirliğinin gelişmesi için önemli olan konular arasında nükleer enerji gibi yeni enerji kaynakları ve uzay sanayisinde işbirliğinin sağlanması yer almaktadır. Nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması için Arap eğitim merkezinin kurulacağı açıklanmıştır. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki ticaret hacmi de gittikçe artmaktadır. Çin Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek amacıyla, Çin'in resmi kanalı olan China Central TV, 25 Temmuz 2009'da Arapça dilinde yayın yapan bir televizyon kanalını açmıştır. Çin'in en önemli propagandası ise Batılı ülkelerin ve ABD'nin aksine, Çin'in siyasi tarihinde yayılcı ve emperyalist bir devlet olmadığıdır.³¹⁰

Orta Doğu'da barışın sağlanması, Çin'in ekonomik ilişkileri bakımından son derece önemlidir. Bu doğrultuda Çin, İsrail'in Filistin'e karşı uygulamış olduğu politikaları ve bölgede meydana gelen terörist eylemlerini kınamaktadır. Orta Doğu'da istikrarın devamı önemlidir. Bölgede barış sürecine katkıda bulunabilmek için, 1994 yılının Mayıs ayında Şanghay'da dört gün devam eden Arap-İsrail barış görüşmeleri

³⁰⁸ Aslan, *agm.*, s. 41-42.

³⁰⁹ Üstüenal-Ermağan, *agm.*, s. 28.

³¹⁰ Aslan, *agm.*, s. 42-44.

için konferans organize edilmiştir. Bu konferansa ABD, İsrail, İngiltere, Japonya ve Arap dünyasından birçok uzman davet edilmiştir. Üst düzey Çinli diplomatlar, katılan uzmanlarla görüşmeler yapmıştır. Ayrıca 1993 yılında Çin, Orta Doğu bölgesinin silahlanmasıyla ilgili konularda toplantılara katılmış ve çevresel konular hakkında fikir alışverişinde bulunmuştur. Orta Doğu bölgesinin su sorunu için, Pekin’de “Su Komitesi” düzenlenmiş ve soruna bu komitede çözüm yolu bulmaya çalışılmıştır. Çin’in, su yetersizliği ve suyun barışçıl yollarla dağıtımının sağlanmasındaki çabaları, Orta Doğu barış sürecine resmi olarak katkı sağladığının en önemli göstergesidir.³¹¹

3.3. Çin ve Afrika

ÇHC ile Afrika kıtası arasındaki ilişkiler, milattan önceye dayanmaktadır. Fakat en büyük gezgin olarak kabul edilen İbn-i Batuta’nın, 14. yüzyılda yaptığı ziyaret, resmi olarak ilişkilerin ilk defa gerçekleştiğini göstermektedir. İbn-i Batuta’nın ziyaretinden sonra, 1368-1644 yılları arasında Çin’i yöneten Ming hanedanı döneminde, Çinli amiral ve devlet adamı olan Zheng He bir Afrika seferi düzenlemiştir.³¹² Bu durum Çin’in Afrika kıtasına vermiş olduğu önemi göstermektedir.

Modern çağdaki ilişkilere bakıldığında, ÇHC’nin kurulduğu yıllardan itibaren Afrika ile ilişkiler başlamıştır. Diplomatik ilişkiler ilk defa Mao Zedong döneminde kurulmuştur. Çin-Sahra-Altı Afrika ilişkileri, 1955 yılında gerçekleşen Bandung Bağlantısızlar Konferansı ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde ilişkilerin temel belirleyici noktası, sömürgeci devletlerden kurtulmaya çalışan Afrika ülkelerinin kurtuluş hareketlerine destek olmak ve Tayvan’ın izolasyonunun gerçekleştirilmesinde Afrika’dan siyasi desteği sağlamaktır. ÇHC ile Afrika devletleri arasındaki esas ilişkiler, 1971 yılında Çin’in BM’ye kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. 1978 yılında Çin ile 40 Afrika ülkesi arasında doğrudan diplomatik ilişki tesis edilmiştir.³¹³

1950’li yıllardan beri Çin ve Afrika devletleri arasındaki ilişki “Güney-Güney yardımlaşması” bağlamındadır. Çin, ulusal bağımsızlık anlayışına öncelik vererek, ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Deng Xiaoping’in iktidara gelmesiyle, 1980’lerden itibaren hızla büyüyen ekonomisi neticesinde, Afrika ile de ilişkilerin seyri değişerek ideolojik yaklaşım yerini ekonomik işbirliğine bırakmıştır.³¹⁴

³¹¹ Karaca, *age.*, s. 150.

³¹² Seyfi Kılıç, “Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü”, *Ortadoğu Analiz*, 5/52, 2013, s. 89.

³¹³ *agm.* s. 89-90.

³¹⁴ İbrahim Arslan, “Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16/31, 2018, s. 126.

ÇHC ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkileri, Soğuk Savaş'ın başlangıcından günümüze kadar olan süreci üç aşamada inceleyebiliriz. Bu aşamalar şu şekildedir:³¹⁵

- **1950-1970'in Ortalarına Kadar:** Çin'in Afrika kıtasına giriş aşaması olarak nitelendirebiliriz. Bu dönemde, Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkileri belirleyen ana faktörler; bağımsızlık mücadeleleri, SSCB-ABD arasında yaşanan Soğuk Savaş ve 1955 yılında gerçekleşen Bandung Konferansı'dır. Çin-Afrika arasındaki ideolojik söylem "anti-emperyalizm" olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Afrika kıtası; ideolojik yarış alanı haline gelmişti. Çin'in bu dönemde Tayvan için, Afrika ülkelerinin desteğine ihtiyacı vardı. Afrika ülkeleri ise kıtadaki sömürgeciliği sona erdirmek ve bağımsızlığını kazanmak istemekteydi. Çin, Zambiya ve Tanzanya'yı birbirine bağlayan 1860 kilometrelik demiryolunu ve anti-emperyalizmi savunan birçok Afrika ülkesinde stadyumlar inşa etti. Çin bu çabalarının sonucunda, Afrika ülkelerinin desteğini alarak, BM'ye üye oldu. Yaşanan bu gelişme, Çin dış politikasının dönüm noktasıdır.³¹⁶

Dönemin ÇHC başbakanı Zhou Enlai'nin, 13 Aralık 1963-5 Şubat 1964 yılları arasında, Afrika kıtasındaki on ülkeye yapmış olduğu tarihi ziyaret, bir ülke-bir kıta arasındaki ilişkilerin de başlangıcı oldu. Zhou Enlai, ilişkilerde esas alınacak temel prensipleri "Barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi" olarak açıkladı. Bu ilkeler ise;

- Barış, tarafsızlık ve bağlantısızlık,
- Afrika kıtası birliği ve dayanışması,
- Yaşanabilecek olan anlaşmazlıkların barış içinde çözümlenmesi,
- Afrika kıtasının egemenliğine saygı,
- Afrika kıtasının içişlerine karışmamak, olarak belirlendi.³¹⁷

- **1970'lerin Ortaları ve 1990'ların Sonu:** Bu dönem yeniden yapılandırma dönemidir. Çin'de başlatılan pazar odaklı reform çalışmaları ve Afrika ülkelerinin ekonomik olarak durgunlaşması, ilişkileri sınırlı düzeyde bıraktı. Çin'de 1989 yılında yaşanan Tiananmen Meydanı olaylarında Çin hükümetinin göstericilere çok sert yaklaşması, Batı'nın yaptırımlarına maruz kalmasına neden

³¹⁵ *agm.* s. 128.

³¹⁶ *agm.* s. 129.

³¹⁷ *agm.* s. 129.

oldu. Bu durum Çin'in dış politika kararlarını yeniden gözden geçirmesini sağladı. Böylece Afrika kıtası, Çin'in öncelikleri arasında yerini aldı.³¹⁸

- **2000 ve Günümüz:** Bu dönem, konsolidasyon dönemidir. Çin'in ekonomik olarak güçlenmesi, doğal kaynaklara olan ihtiyacını da arttırdı. Bu sebeple Çin, doğal kaynağı zengin olan ülkelerle ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirmeye yönelik dış politikasında öncelik verdi. Afrika kıtasının, Çin'in ihtiyacı olan doğal kaynaklara sahip olması da ilişkilerde üçüncü dönemi başlattı. Çin'in en önemli avantajı; Afrika kıtasında sömürge geçmişinin olmamasıdır. Çin, kıtanın geleneksel dostu olduğunu sürekli gündemde tutmaktadır. Batılıların Afrika kıtasında uyguladığı uygulamalardan farklı olarak Çin, "iç işlerine karışmama" ilkesini benimsemiştir. Üstlenilen projelerde hiçbir yaptırım/koşul öne sürmemektedir. Bu durum da Afrika ülkelerine hareket serbestliği sağlamaktadır.³¹⁹

Çin, Afrika kıtasında en çok altyapı yatırımlarına öncelik vermektedir.³²⁰ Altyapı yatırımlarının en önemli kısmını baraj ve su yapılarının inşası oluşturmaktadır. Batılı ülkeler, sosyal ve çevresel zorluklar nedeniyle, büyük barajların yapımına mesafeli yaklaşmaktadır. Çin ise, inşaat firmaları ve kredi kuruluşları ile Afrika kıtasında baraj yapımına hız vermiştir.³²¹ Sudan'da Nil Nehri üzerinde yer alan Merowe Barajı ve Etiyopya'daki Gibe III Barajı; Çin'in Afrika'da yapımını üstlendiği en önemli barajlardır. Merowe Barajı; Afrika kıtasındaki en önemli hidroelektrik projelerinden biridir. Bu projenin hayata geçirilmesinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Kanada ve Avrupa ülkelerinin projeye destek vermemesi üzerine Arap sermayesi ve Çin Eximbank, projeye destek vermiştir. Projenin maliyeti 1,2 milyar Euro'dur. Çin de projeye 240 milyon Euro destek vermiş, bu dönemde Çin'in en büyük dış yatırım finansmanı olmuştur. Gibe III barajının yapımında da en büyük mali desteği, Çin bankası olan Industrial and Commercial Bank of China (ICBC) vermiştir. Çinli bankaların ve inşaat firmalarının Afrika kıtasında dâhil olduğu diğer önemli projeler ise; Sinohydro'nun Senegal Nehri üzerinde yer alan Mali'deki Felou Hidroelektrik Santrali, Sinohydro ve Çin Eximbank'ın da dâhil olduğu, Siyah Volta nehri üzerinde yer alan Gana'daki Bui Barajı ve Kamerun'daki Mekin Hidroelektrik Santrali'dir.³²²

³¹⁸ *agm.* s. 129.

³¹⁹ *agm.* s. 130-131.

³²⁰ *agm.* s. 131.

³²¹ Kılıç, *agm.*, s. 89.

³²² *agm.* s. 93.

Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişki; karşılıklı fayda esasına dayanmaktadır. Çin, Batılı ülkelerin izlediği politikalardan farklı bir politika izlemektedir. Herhangi bir şart öne sürmeden sunduğu kalkınma yardımları, altyapı projeleri, faizsiz veya düşük faizli kredi imkanı, borç erteleme veya silme ve kendi rejimini dayatmama amacı güderek; Afrika kıtasında yumuşak güç unsurlarını kullanmakta ve farklı bir profil çizmektedir. Çin, Afrika’da “Afrika gücü” olma yolunda hızla yol almaktadır.³²³ Çin ve Afrika kıtasında yer alan ülkeler arasındaki ilişkiler gelişirken Afrika’dan Çin’e, Çin’den de Afrika’ya göç eden insan sayısı hızla artmaktadır. Bu durum, Batılı ülkeler tarafından, Afrika kıtasının Çin’in ikinci kıtası olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Küreselleşme kavramı, genel olarak Batılılaşma ile özdeşleşmiştir. Gelişen Çin-Afrika ilişkileri; Güney-Güney küreselleşmesinin arttığını göstermektedir. Bu durum, zamanla küreselleşme kavramının yön değiştirerek, Asya ve Çin lehine değişeceğinden söz edilir hale gelmesine neden olmuştur.³²⁴

Çin’in Afrika kıtası ile ilişkileri çok önemlidir. Çin’in büyüyen nüfusu ve ekonomisi için gerekli hammadde ve gıda ihtiyacının karşılanması, ürettiği mallar için pazar arayışı, nüfusunun bir kısmını aktarması ve Batılı kalkınma modellerine karşın kendine has model oluşturması gibi faktörler açısından Afrika kıtasının önemi büyüktür. Çin’in yeraltı kaynakları bakımından fakir olması, Afrika’nın da bol miktarda yeraltı kaynaklarına sahip olması ilişkilerin gelişmesinde en önemli etkidir. Çin’in altyapı yatırımları Afrika’da daha çok; Sudan, Angola, Botsvana, Tanzanya, Nijerya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Zambiya, Zimbabve ve Güney Afrika’da yoğunlaşmaktadır. Bu ülkelerde hükümet binaları, stadyumlar, toplu konutlar, limanlar, ulaşım, bilişim, elektrik/enerji üretimi, iletişim alanlarında çalışmalar yapmaktadır. En çok destek verdiği alanlar ise; baraj, otoyol ve demiryolu inşaatlarıdır.³²⁵

Çin, Afrika’da yapmış olduğu desteklerle birçok insanın hayat standardının yükselmesine vesile olmuştur. Afrika halkı, ihraç ettiği malları daha pahalıya satma imkânı bulmuş, çok daha ucuza ham madde satın almaya başlamışlardır. Lüks olarak görülen bilgisayar, cep telefonu gibi teknolojik cihazların Afrika halkına ulaşmasını sağlamıştır. Çok fazla sayıda Çinli şirketin offshore üretime geçmesi sebebiyle, Afrika kıtasında üretim yapan Çinli şirket sayısının artması yerel istihdama olumlu yansımıştır. Bu durumun sonucunda, “Made in China” etiketinin yerine bazı ülkelerde “Made in

³²³ Mürsel Bayram, Hüseyin Emiroğlu, “Afrika’da Artan Çin Nüfuzunun Çok Yönlü Sonuçları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/28, 2016, s. 504.

³²⁴ *agm.* s. 505.

³²⁵ *agm.* s. 505-508.

South Africa”, “Made in Ethiopia” gibi etiketler yer almaya başlamıştır. Afrika kıtasındaki bazı ülkelerde Çin’in desteğiyle özel ekonomik bölgeler ile özel sanayi ve ihracat işleme alanları oluşturulmuştur. Çin’in Afrika’da artan gücünün diğer önemli sonucu; Afrika kıtası ülkelerinin Avrupa ülkelerine ve ABD’ye karşı müzakere gücünü arttırmış olmasıdır. 1990’lı yıllarda, yükselen Asya ekonomilerinin Batı’ya karşı gücünü göstermek amacıyla kullanan “hayır diyebilen Asya” tabiri yerini “hayır diyebilen Afrika”ya bırakmıştır. Çin’in Afrika’daki varlığı, Afrika kıtasının diplomatik gücünü arttırmıştır.³²⁶

Çin ve Afrika kıtası arasındaki ilişkilerin en önemli aracı FOCAC’tır. Forumun ilk toplantısı 2000 yılında gerçekleşmiş ve kurumsal bir statü kazanmıştır. 2006 yılında, 48 Afrika ülkesinin katılımıyla forumun 3. zirvesi düzenlenmiş ve Çin zirvede Afrika stratejisini açıklamıştır. 2006 yılı da Çin’de Afrika yılı ilan edilmiştir. FOCAC ile gelişen Çin-Afrika ilişkilerini şu şekilde ifade edebiliriz: Çinli ve Afrikalı liderler karşılıklı olarak ziyaretlerde bulunmaktadır ve bu durum da ilişkileri geliştirmektedir. Çin, Afrika ülkelerine borç vermiş, bu ülkelerden yapmış olduğu ithalatının büyük bir kısmını gümrük vergisinden muaf tutmuştur. Sosyal projelerin sayısı artmış, Çin hükümeti Afrikalı öğrencilere burs vermiştir. Çin; Afrika’ya sağlık personeli ve Afrika ülkelerindeki BM barış gücü operasyonlarına asker göndermiştir. Ayrıca Çin, çok sayıda Afrikalı insanın çeşitli alanlarda profesyonel olarak yetişmesini sağlamıştır.³²⁷ 2001 yılında Çin DTÖ’ye üye olduktan sonra 41 Afrika ülkesi tarafından “en çok kayrılan ülke” statüsü kazanmıştır.³²⁸ Bu durum ekonomik ilişkilerin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

3.3.4. Çin ve Latin Amerika

Latin Amerika; ABD’nin Meksika sınırından başlayarak, Güney Amerika’nın en güney ucuna kadar olan alanı kapsamaktadır. Çin’in büyüyen ekonomisine duyduğu doğal kaynak ihtiyacı, doğal kaynak bakımından zengin olan Latin Amerika bölgesini önemli kılmıştır. Latin Amerika, Güney-Güney İşbirliği’nin öncüsü konumundan olan Çin’in, önemli bir stratejik ortağıdır. Çin-Latin Amerika ilişkileri, Güney-Güney İşbirliği’nin en önemli simgesidir.³²⁹

³²⁶ *agm.* s. 508-509.

³²⁷ Alpay, *agm.*, s. 11-12.

³²⁸ Bayram-Emiroğlu, *agm.*, s. 504.

³²⁹ Orhan Şimşek, “Çin’in Merkantilist Enerji Politikaları ve Latin Amerika’daki Yansımaları”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11/20, 2019, s. 109.

Çin'in, Latin Amerika ülkeleri ile ilişkileri Qing Hanedanlığı döneminde başladı. İspanyolların Latin Amerika'yı sömürgeleştirmesi sonucunda ekonomik ilişkiler Filipinler'de yoğunlaştı. Çin-Latin Amerika ilişkileri de Filipinler vasıtasıyla, altın ve köle ticareti üzerinden gelişme gösterdi. Batılı ülkelerin Asya kıtasında güçlendiği, Çin'in de güç kaybettiği bu dönemde kıtada bağımsızlık hareketleri baş gösterdi. Napolyon Savaşları sonrasında kıtada yer alan Portekiz ve İspanya gibi sömürgeci devletlerin etkisinin azalması, bu bölgenin İngiltere, Fransa ve ABD gibi Batılı ülkeler tarafından rekabet alanı haline geldi. Böylece Latin Amerika ülkelerinin günümüze kadar devam eden en önemli sorunlarının (geri kalmışlık, yoksulluk vs.) temeli atılmış oldu. Qing Hanedanlığı 19. yüzyılın sonlarında, Latin Amerika ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini geliştirerek, ikili ilişkilerin önem kazanmasını sağladı. İlk Çin elçiliği, 1875 yılında Peru'da açıldı. Brezilya'da 1881 yılında ve Meksika'da da 1899 yılında elçilikler açıldı. Böylece, Çin ve Latin Amerika ülkeleri arasında ilişkiler gelişmeye başladı. 1912 yılında Çin'de yaşanan iç savaş nedeniyle, Çin hükümeti dış ilişkilerinde etkin olamadı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından, ABD'nin komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla başlattığı çevreleme siyaseti, Latin Amerika kıtasını da etkiledi. Latin Amerika ülkeleri Tayvan'ı, Çin'in resmi temsilcisi olarak tanıdı. Bu durum 1980'li yıllara kadar devam etti. 1980'li yıllarda ABD ve Çin arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesi, Latin Amerika ülkelerini de etkiledi. Çin halkının resmi temsilcisi olarak Tayvan yerine, ÇHC'yi tanıdılar. Deng Xiaoping'in iktidara gelişiyle başlayan ekonomik reformlarla gelişen Çin ekonomisi, 1990'lı yıllar itibariyle Latin Amerika ticaret pazarında yerini aldı. 2000'li yıllar itibariyle ticaret hacmi 10 milyar doları geçerek, ilişkiler daha da önem kazandı.³³⁰

ÇHC'nin 2001 yılında DTÖ'ye katılması, Latin Amerika ülkeleriyle ticari ilişkilerin gelişmesini sağladı. Bu durum sadece ticari ilişkileri değil, diplomatik ve siyasi ilişkileri de derinden etkiledi. Özellikle Hu Jintao'nun Arjantin, Brezilya, Şili ve Küba'yı ziyaretleri ile gerçekleşen 12. APEC Konferansı, bu konuda önemlidir. Bu konferansta; madencilik, sanayi, tarım, sosyal kalkınma ve ulaşım gibi konularda anlaşmalar imzalandı. 2000'li yıllarda başlayan Latin Amerika devlet başkanlarının Çin'i ziyaretleri, ilişkilerin ne ölçüde geliştiğini göstermesi açısından önemlidir.³³¹

³³⁰ Deniz İstikbal, "Çin'in Latin Amerika Yatırımlarına Politik Ekonomik Yaklaşım (2005-2018)", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Özel sayı, 2019, s. 183-184.

³³¹ *agm.* s. 184.

Çin, 2008 yılında yayınladığı resmi bir belgeyle, kıtaya olan ilgisini açıkça göstermiştir. Yayınlanan Beyaz Belge’de, kıtanın doğal kaynak bakımından zenginliği ve artan uluslararası gücüne değinilmiştir. Çin, kıtada yatırım ve ticaretin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Çin’in kıtada en önemli avantajı, diğer büyük güçler gibi tarihsel düşmanlığının bulunmamasıdır. Gelişen ekonomik ilişkilere paralel olarak, siyasi ilişkiler de gelişmiştir. Çin; 1994-2004 yılları arasında Brezilya, 2001’de Venezuela, 2003’de Meksika, 2004’de Arjantin ve 2008’de Peru ile ikili düzeyde stratejik ortaklık anlaşması imzalamıştır. Çok taraflılık düzeyinde ise Çin, Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası’nın 2009 yılından beri resmi üyesidir. Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu ve Amerika Devletleri Örgütü’ne daimi gözlemcidir. Karayipler Topluluğu, Andean Topluluğu ve Güney Ortak Pazarı’nda daimi diyalog ortağıdır. Çin, kıtadaki ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla FOCOLAE, BRICS, G8+5 ve G-77 gibi kurumsal ağlarla işbirliğini hedeflemektedir.³³²

Latin Amerika ülkeleri, Çin’den 2001-2011 yılları arasında, diğer ülkelere oranla en fazla yardım alan bölgedir. Venezuela, Brezilya, Arjantin, Ekvador ve Şili’yi de kapsayan doğal kaynak projeleri, yapılan yardımların en büyük kısmını oluşturmaktadır. 2005 yılından önce, bölgesel programların büyük bir kısmını ulaşım, barınma, enerji santrali ve telekomünikasyon alanlarını kapsayan alt yapı çalışmaları oluşturmaktaydı. 2008 yılından itibaren Çinli mineral şirketleri vasıtasıyla, kıtaya uzun dönemli yatırımlar yapılmıştır. Çin’in en önemli petrol şirketleri olan SINOPEC, CNPC ve CNOOC ana yatırımcılardır. Venezuela’da gerçekleştirilen altyapı projelerine Çin Kalkınma Bankası finansman olmuştur. Ayrıca, 2005 yılında Dominik Cumhuriyeti ve 2007 yılında da Kostarika’ya yapılan yardımlar ile bu ülkelerin Tayvan’la bağlarını koparmaları sağlanmıştır.³³³

2005-2008 yılları arasında, bölgedeki ülkelerin aldığı kredilerin % 80’i Çin devlet bankalarından temin edilmiştir. Çin’in kredi verdiği sektörler; % 52 altyapı, % 31 enerji ve % 7 madenciliktir. Ayrıca Çin; Meksika, Peru, Brezilya, Arjantin, Şili ve Venezuela ile farklı zamanlarda 50 milyar dolarlık swap anlaşması yapmıştır. Çin’in yatırım politikalarındaki temel amacı; barışçıl kalkınmadır.³³⁴ Çin, yumuşak güç unsurlarını ve yatırım politikalarını bölgenin gelişmesine katkıda bulunmak için kullanmaktadır.

³³² Tüter, *age.*, s. 175.

³³³ *age.* s. 182.

³³⁴ İstikbal, *agm.*, s. 191.

Çin, kıtada kültürel unsurlarını da aktif olarak kullanmaktadır. Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla Çin dilini ve kültürünü bölgede tanıtmaktadır. Uluslararası CGTN İspanyolca televizyon kanalıyla yumuşak gücünü etkin kılmaktadır. Çin, Latin Amerika'da ağırlıklı olarak havalimanı, liman, köprü, enerji transit hatları ve demiryolu alanlarında yatırım yapmaktadır. Çin'in yapmış olduğu yatırımlar, kıtada bulunan devletlerin siyasi davranışlarını da Çin lehine etkilemektedir.³³⁵

3.4. Modern İpek Yolu Projesi (Bir Kuşak Bir Yol)

İnsanlık ve ekonomi tarihinin en önemli ve en eski, ilk kıtalararası ticaret yolu İpek Yolu'dur. İpek Yolu; Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz vasıtasıyla Avrupa'ya ve oradan da Kızıldeniz üzerinden Afrika kıtasına uzanmaktadır.³³⁶ Bu kıtalararası ilk ticaret yolu adını, "ipek"ten almıştır. Aslında bu yol sadece ticaret yolu değil aynı zamanda kültürlerin, fikirlerin ve insanların da taşınmasına vesile olmuştur. Doğu ile Batı'nın kültürü arasındaki etkileşimi yıllar boyunca sağlamıştır.³³⁷ "İpek Yolu" adlandırması ilk olarak M. Ö. 138 yılında, Çinli seyyah Çjan Syan'ın yapmış olduğu yolculuktan sonra oluşturduğu kervan yolunun ismi olarak tarihte yerini almıştır. 19. yüzyılda ise Alman coğrafyacı olan Ferdinand Freiherr von Richthofen, kavramı günümüz literatürüne kazandırmıştır.³³⁸

İpek Yolu, milattan önce ikinci yüzyıldan 1800'lü yıllara kadar önemini korumuştur. Tarihi veriler incelendiği zaman, o dönem Çin'in tehdit olarak gördüğü Hunlara karşı güvenliğin sağlanması amacıyla inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Çin, Hunları büyük bir tehdit olarak görmüş ve onların güçlerini azaltmak amacıyla Batılı toplumlarla çok yönlü ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Yaşanan bu çok yönlü ilişkiler sayesinde Çin, diğer toplumları ve kültürleri etkilemiştir. Çin, bu yolu sadece ticaretini sağlamak için değil siyasi amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla da kullanmıştır. Üretmiş olduğu ürünlerin fazlasını satarak hem zenginleşmiş hem de kendine tampon bölgeler oluşturmuştur.³³⁹

Batı'da gerçekleşmiş olan Coğrafi Keşifler ile birlikte önemini kaybetmiş olan İpek Yolu, Çinli yetkililer tarafından öncelikli konu olarak gündeme gelmesiyle birlikte yeniden konuşulmaya başlandı. İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması fikri ilk olarak

³³⁵ *agm.* s. 182-188.

³³⁶ Taşkın Deniz, "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0/34, 2016, s. 196.

³³⁷ Erdal Tanas Karagöl, "Modern İpek Yolu Projesi", *SETA Perspektif*, Mayıs/174, s. 1.

³³⁸ Deniz, *agm.*, s. 196.

³³⁹ Abdürreşit Celil Karluk, "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Gereçekleri Üzerine", *Denge Politik Dergisi*, 2017/2, s. 99-101.

Şi Jinping tarafından dile getirildi.³⁴⁰ Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Deng Xiaoping'in gerçekleştirdiği ekonomik reformlar ve 1990'ların sonlarına doğru Çin'in önemli ekonomik merkezlerden biri olması, Çin'i siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir güç konumuna getirdi. Özellikle 2001 yılında DTÖ'ye üyeliğiyle, Çin ekonomisi dünyaya açıldı. Yaşanan olumlu gelişmeler Çin'i daha etkin dış politika izlemesine imkân sağladı. 11 Eylül 2001 yılında ABD'de meydana gelen terör saldırısından sonra ABD'nin, Çin'in "hayat sahası" olarak gördüğü bölgelere yönelmesi, Çin'i rahatsız etti. Çin'de, bölgesel ve küresel düzeyde birçok ekonomik ve siyasi yapının oluşmasına önderlik ederek, ABD'nin meydana getirdiği oluşumlara alternatifler meydana getirmeye başladı. Yeni İpek Yolu projesi de bu oluşumlardan biridir.³⁴¹

Şi Jinping, 2013 yılında Çin'de üç önemli yetki olan ÇKP Genel Sekreterliği, Devlet Başkanlığı ve Ordu Başkomutanlığı görevlerine sahip olduktan sonra, Çin'in dış politikasına hâkim olan ilkeleri bir araya getirerek ve genişleterek kapsamlı bir jeopolitik strateji geliştirdi. Bu stratejinin amacı, Çin'in kızıl kapitalizmi için daha fazla yatırım fırsatının sağlanması ve ticaretin geliştirilmesidir. Aynı zamanda Çin, ABD ve müttefiklerinin stratejik çevrelemelerinden kurtulmak da istemektedir. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. yüzyıl Deniz İpek Yolu projesi diğer bir adıyla Bir Kuşak Bir Yol olarak bilinen proje, Çin'e bu fırsatı sunmaktadır. Böylece, Afrika kıtasının yanı sıra Avrasya'nın da hem denizden hem de karadan birbirine bağlanması amaçlanmıştır. Şi, 2013 yılının Ekim ayında Kazakistan'a yapmış olduğu ziyareti esnasında, "Bir Kuşak Bir Yol" projesini ilan etti. Bu proje ile Orta Asya Türk devletlerini, Avrupa kıtasını, Arap devletlerini ve Afrika kıtasını da kapsayan, Doğu ve Güneydoğu Asya'yı birbirine bağlayan ticaret koridorunun yapılacağı açıklandı. Bu koridor; kara, hava, deniz ve demiryolları ve boru hattı geçişlerini kapsamaktadır. Projenin finans kaynağının sağlanması için AIIB ve Şanghay merkezli BRICS Yeni Kalkınma Bankası kuruldu. Gerekli olan fonun sağlanması için projeye 40 milyar dolar kaynak ayrıldı. Şi, "Bir Kuşak Bir Yol" projesinin kazan-kazan ilişkisine dayandığını belirtmektedir. Bir Kuşak, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı yani Çin'den başlayıp Türki cumhuriyetlerden geçerek Avrupa'ya ulaşacak olan ticaret ağını, eski İpek Yolu'ndaki ekonomik işbirliğini; Bir Yol ise 21. yüzyılda Deniz İpek Yolu'nu ifade etmektedir.³⁴²

³⁴⁰ Deniz, *agm.*, s. 199.

³⁴¹ Esme Özdaşlı, "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri", *Journal of Turkish Studies*, 2015, s. 584.

³⁴² Karluk, *agm.*, s. 101-102.

Modern İpek Yolu projesinde, iki farklı hattın oluşturulması planlanmıştır. Hatlardan biri olan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı; Çin, Orta Asya, Rusya ve Avrupa'yı karadan birbirine bağlamayı hedeflemektedir. Oluşturulacak bu hat ile beraber, hattın üzerindeki Orta Asya devletlerinin altyapı sistemlerinin geliştirilmesi, yerli-yabancı yatırımcıların teşvik edilmesi ve ticaretin serbestleşmesi temel amaçlar arasındadır. Modern İpek Yolu; yüksek hızlı tren yolu hatları, doğalgaz hatları, limanlar, kara yolu, havaalanları ve diğer altyapı projelerini içermektedir. Diğer hat olan Deniz İpek Yolu hattı da Çin'i, Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi'ne ve oradan da Akdeniz'e bağlaması amaçlanmıştır. Basra Körfezi ve Hint Okyanusu üzerinden yapılan deniz yolu ticaretinin gelişmesi, belirlenen hedefler arasındadır. Çin, ticaretinin önemli bir kısmını deniz yolu ile sağlamaktadır. Kullanmış olduğu deniz yolu güzergâhlarının hem maliyetli olması hem de Aden Körfezi ve Malakka Boğazı'nda yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle, Deniz İpek Yolu hattı önemlidir.³⁴³

Çin'in Modern İpek Yolu projesi, sadece ticari faaliyetler ile sınırlı değildir. Çin, proje üzerindeki devletler ile işbirliğini sağlayarak ortak yatırımların artırılmasını ve bu yolun ekonomik kuşak olarak görülmesini istemektedir. Ayrıca, Çin'in merkez olduğu bu projede Avrupa pazarına hızlı bir şekilde ulaşmayı amaçlamaktadır. Çin'in Avrupa pazarına ulaşmasının yanı sıra Orta Asya ve Sincan Özerk Bölgesi'ne yönelik güvenlik sorunlarının aşılmasını, Orta Doğu bölgesinde ve Hint Okyanusu'nda daha etkin bir konuma gelmesini sağlayacaktır.³⁴⁴ Bu nedenlerden dolayı, Modern İpek Yolu projesinin siyasi amaçları da önemlidir.

3.5. Çin ABD'ye Bir Tehdit Mi?

Çin'in barışçıl kalkınma anlayışıyla ekonomi temelli uyguladığı yukarıda da ayrıntılı bir şekilde ele alınan Konfüçyüsçü dış politikası ABD'ye bir tehdit içerip içermediği uluslararası kamuoyunun gündeminde olan bir sorudur.

Amerikalı siyaset bilimci Profesör George Modelski tarafından geliştirilmiş olan başat güç teorisine göre; 15. yüzyıldan beri dünya tarihi, bazı devletlerin güçlenerek belirli süre boyunca başat güç konumunu elde etmeleri ve sonra da bu konumlarını kaybetmeleri sonucunda oluşan düzenden oluşmaktadır. Bir ülkenin başat güç olarak kalması, onlarca hatta yüzlerce yıl sürebilmektedir. Başat güç kısaca; belirli bir devletin güçlenerek dünya denizleri üzerinde egemenlik kurması ve böylece okyanuslara yani ticarete hâkim olmasını ifade etmektedir. Belli bir süre sonrasında, başat güç

³⁴³ Karagöl, *agm.*, s. 1-2.

³⁴⁴ Deniz, *agm.*, s. 199.

konumundaki devletten rahatsızlık duyan başka bir devlet ortaya çıkmakta ve iki devlet arasında yaşanan çatışmanın galibi, yeni başat güç olmaktadır. Ya da bu iki devletin arasında yaşanan çatışmadan faydalanan yükselen bir üçüncü devlet ortaya çıkmakta ve başat güç konumuna gelmektedir. Modelski'nin teorisine göre; 15. yüzyılda Portekiz, 16. yüzyılda İspanya, 17. yüzyılda Hollanda, 18. yüzyılda Fransa ve 19. yüzyılda İngiltere denizlerde hâkimiyet kurarak başat güç olmuştur. 20. yüzyılda İngiltere'nin karşısına Almanya çıkmış ve bu durumdan faydalanan ABD, başat güç konumuna gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında süper güç olan ABD, Soğuk Savaş döneminde kendisine rakip olan SSCB'yi geride bırakarak üstünlüğünü devam ettirmiştir. Literatürde 2000'li yıllardan beri ABD ve Çin arasında yeni bir başat güç olma mücadelesinin yaşandığını iddia eden çalışmalar söz konusudur. Bu mücadeleden galip çıkan devletin ya da bu mücadeleyi fırsat bilen üçüncü bir devletin güçlenerek, 21. yüzyılın süper gücü olacağı iddia edilmektedir.³⁴⁵

Çin'in, küresel düzeyde artan gücü kabul edilen bir gerçektir. Çin'in mevcut gücünü kısaca üç dinamikle açıklayabiliriz. İlk olarak Çin, 1980'li yıllardan beri hızla büyüyen ve gelişen bir ülkedir. İkinci olarak, dünyanın güç merkezi batıdan doğuya doğru kaymaktadır. Yani; Atlantik'ten Asya Pasifik'e, Avrasya'ya doğru ilerlemektedir. Bu durum da, Çin'i güçlendirmektedir. Üçüncü olarak, ABD'nin durgunlaşması ve dünyaya liderlik etme gücünün gerilemiş olmasıdır.³⁴⁶

11 Eylül 2001 yılına kadar hegemon güç konumunu sürdüren ABD'nin, bu tarihten itibaren izlediği politikaların da etkisiyle uluslararası sistemdeki konumu sorgulanmaya başlandı. Bu durumun temel nedeni; 2000'li yılların başında ABD'de iktidarda bulunan yeni-muhafazakârların ekonomik çok kutupluluğu görmezden gelerek, askeri üstünlüklerini öne çıkarıp kendi menfaatlerine odaklanmaları olmuştur. Bunun sonucu olarak da, ABD'nin dünya çapında prestiji düşmüş ve müttefikleri tarafından güvenilirliği azalmıştır. Ayrıca, 11 Eylül saldırılarının ardından uygulanmaya başlatılan sıkı “terörizmle mücadele” politikaları, ABD'nin en önemli yumuşak güç unsuru olan “demokrasi”ye zarar vermiştir. ABD ulusallaştıkça küresel gücü azalmıştır. 2003 yılında Irak'a yapılan müdahale, ABD'nin hiç istemediği bir şekilde sonuçlanmış; ABD ve İngiliz askerlerinin, Irak'ta uyguladığı davranışlar (Iraklı mahkûmlara yapılan işkenceler, cinsel taciz, cami bombalamak gibi) İslam dünyasının tepkisine neden

³⁴⁵ Ozan Örmeci, “21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, 2013, s. 1-2.

³⁴⁶ Doster, *age.*, s. 10.

olmuştur. Son olarak, gizli Amerikan yazışmalarının Wikileaks tarafından dünyaya duyurulması, ABD'ye duyulan güvenin büyük oranda azalmasına neden olmuştur. ABD'nin dünyanın jandarmalığını üstlenerek yaptığı askeri savunma harcamaları, Amerikan ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu durum, ABD'nin ekonomik gücünün azalmasına ve büyük cari açıklar vermesine yol açmıştır.³⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ABD hegemonyasını hem askeri hem de ekonomik anlamda Doğu Asya'da tesis etmişti. ABD'nin öncülük etmiş olduğu Bretton Woods kuruluşları olan IMF, Dünya Bankası ve bunlara ilave olarak AKB gibi kurumlar vasıtasıyla kendi politik ekonomi düzeninin bu bölgede kurulmasını sağlamıştı. 1997 yılında yaşanan Doğu Asya Ekonomik Krizi, bölge ülkeleri açısından başta IMF olmak üzere Bretton Woods kurumlarının tartışılmasına neden oldu. ABD yaşanan krizin nedenleri üzerinde durmayarak, Asya ülkelerine önerdiği yöntemlerle krizin daha da derinleşmesine yol açtı. Bir başka ifadeyle, bölgenin yapısı görmezden gelinerek genel geçer yöntemler sunuldu. Böylece Doğu Asya ülkeleri tarafından Bretton Woods kuruluşlarının meşruiyeti önemli bir tartışma konusu oldu. Bu ülkeler, IMF ve Dünya Bankası'nın işleyiş şekliyle ilgili sorunları dile getirmeye başladı. Doğu Asya ülkelerinin diğer bir sorunu da, ABD'nin bu kurumlardaki konumu ve güçlenen ekonomilere yeterli söz hakkını vermemesiydi.³⁴⁸ Böylece, ABD'nin uluslararası alanda ekonomik gücü de sorgulanmaya başlandı.

Çin, 2019 yılında yayınlanan NATO belgelerinde ilk defa yerini aldı. Çin'i NATO'da tartışmaya açan devlet, ABD olmuştur. NATO belgelerinde, Çin'in hem bir tehdit olabileceği hem de fırsatlar sunabileceği konusunda bir ifade yer almaktadır. ABD, Çin'i tehdit unsuru olarak görürken, diğer NATO üyesi devletler fırsat olarak görmektedir. Böylece mücadelenin de ABD-Çin arasında olduğu görülmektedir. Çin'in teknoloji alanında yaptığı atılımlar ve bunu savunma alanında da kullanması ABD'yi endişelendirmektedir. ABD'nin yaptığı savunma harcamaları Çin'in çok önündedir. Çin, askeri harcamalar konusunda ABD ile yarışabilecek düzeyde değildir; yakın zamanda da mümkün görünmemektedir. Çin'in her yıl ihracat-ithalat dengesinde 300 milyar dolarlara varan fazlalık, güçlü bir orduya ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Hem bölgesel açıdan hâkimiyetinin devamlılığını sağlayabilmesi hem de küresel düzeyde söz

³⁴⁷ Örmeci, *agm.*, s. 4-5.

³⁴⁸ Mehmet Şahin, "Uluslararası Politik Ekonomide Bir Dengeleme Aracı Olarak Asya Altyapı ve Yatırım Bankası", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/1, 2020, s. 197-198.

hakkına sahip olabilmesi için askeri alanda modernleşmesi bir ihtiyaç haline gelmektedir.³⁴⁹

2000-2010 yılları arasında Asya'nın küresel güçleri olan Çin, Japonya, Hindistan, Rusya, Avustralya ve Güney Kore'nin askeri harcamaları toplamı yaklaşık olarak 2,1 trilyon dolardır. ABD'nin tek başına askeri harcaması ise 6,1 trilyon dolardır. Kısaca ABD, Asya kıtasında bulunan küresel güçlerin askeri harcamaları toplamından, yaklaşık olarak 3 kat fazla harcama yapmıştır. Gelişen ve gelişmekte olan Asya ülkelerinin ekonomik gücüne paralel olarak askeri harcamaları da artmaktadır. Asya'nın iki önemli küresel gücü olan Japonya ve Çin'in, bu yıllar arasındaki askeri harcamalarını incelediğimizde; Japonya 500,7 milyar dolar, Çin ise 538,0 milyar dolar harcamıştır. Çin'in askeri harcamalarında artış olmasına rağmen, ABD'nin askeri harcamaları yaklaşık olarak Çin'in 13 katıdır. Bu yıllar arasında dünya askeri harcamalarının % 43'ü ABD, % 7,8'i Çin, % 4'ü Rusya, % 3,7'si İngiltere ve % 3,6'sı Fransa'ya aittir. 2010 yılı verilerinde Asya'nın altı küresel gücü olan ülkelerin askeri harcamaları toplamı % 20,3 civarında olup, ABD'nin askeri harcamalarının yarısından daha azdır.³⁵⁰

2020 yılı güncel verileri incelendiğinde, dünyada hava gücü sıralamasında ABD lider ülkedir. İkinci sırada Rusya, üçüncü sırada da Çin yer almaktadır. Asya bölgesinin yükselen ekonomik ve askeri güçleri olan Hindistan dördüncü, Güney Kore beşinci ve Japonya altıncı sıradadır. Kara gücü incelendiğinde, Rusya'nın ardından ABD gelmektedir. Çin ise Kuzey Kore ve Hindistan'ın gerisinde kalarak yedinci sıradadır. Deniz gücünde lider ülke Kuzey Kore'dir. İkinci sırada yer alan Çin'in ardından Rusya ve ABD gelmektedir.³⁵¹ Buradan da görüldüğü gibi Çin; deniz, hava ve kara gücünde lider konumda değildir. Çin'in deniz gücüne önem vermesinin en önemli nedenleri arasında Tayvan adasıyla yaşanan sorunlar ve Güney Çin Denizi'nde hâkim olan güç mücadelesidir.

Çin, 2020 yılına girerken 14 trilyon Dolar GSYİH ile dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuştur. Batılı ve Çinli iktisatçılar, 2030 yılına kadar ABD'yi ekonomik olarak yakalayacağını tahmin etmektedir. Bu durum uluslararası ekonomik yapı, uluslararası yönetim ve benzeri uluslararası politik ekonomi konularında Çin'i karar alıcı konumuna getirmektedir. Çin'i uluslararası politik ekonomide endişelendiren en

³⁴⁹ NTV-Pasaport "Çin'in savunma sanayiinde yükselişi kimi tehdit ediyor?", <https://www.youtube.com/watch?v=g4mNZ4hreJg>, (Erişim Tarihi: 20.12.2020).

³⁵⁰ Peköz, *age.*, s. 366-367.

³⁵¹ "Çin'in askeri gücü", <https://askeriguc.com/ulke/cin-askeri-gucu>, (Erişim Tarihi: 25.12.2020).

önemli faktör, finansal yapının yönetiminde beklediği yeri bulamamasıdır. Çin'in, Bretton Woods kuruluşlarındaki oy hakkı ve ağırlığı, ekonomik gücüyle doğru orantılı değildir. 1997 yılında yaşanan krizle Doğu Asya'da güçlenen ekonomilerin, ABD merkezli uluslararası finans kuruluşlarına dair meşruiyet sorunu, Çin tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır. 2016 yılında Çin tarafından kurulan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AIIB), Çin'in Üçüncü Dünya ülkelerine yaptığı uluslararası yardımları kurumsallaştırmıştır. AIIB, ABD'nin şiddetli muhalefetiyle karşılaşmış olmasına rağmen, Birleşik Krallık başta olmak üzere Batılı birçok ülke ve gelişmekte olan ülkeler bankanın kuruluşunda yer almıştır. Bankanın kuruluş amacı, Bretton Woods kurumlarında yaşanan sıkıntıları ortadan kaldırmaktır. Çin, ABD'nin çevreleme politikalarını azaltmayı amaçlamaktadır. Böylece Çin, Bretton Woods kurumlarını ve ABD'nin etkisini azaltmaya çalışmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler nezdinde banka, ekonomik bir örgüttür ve ABD merkezli kurumların kredi sağlamamaları durumunda bir alternatif oluşturmaktadır. Bu durum özellikle neo-liberal politikalar uygulamayan ve ABD'nin istediği şekilde karar almak istemeyen ülkeler için cazip hale gelmektedir. AIIB, kredi verirken siyasi şartlar öne sürmemektedir. Çin, ABD'ye karşıt bir ekonomik bir güç olarak yer almak istememekte, ABD'yi dengeleme amacı gütmektedir. Banka, Batılı ülkelerin bile ilgisini çekmekte, böylece ABD'nin meşruiyetini de azaltmaktadır.³⁵² Bankanın ekonomik olduğu kadar siyasi misyonu da önemlidir.

Çin küreselleşmeyi, çok taraflı ticareti, serbest piyasa ekonomisini, ticaret ve yatırım serbestliğini savunmaktadır. ABD, Trump'ın başkan seçilmesinin ardından küreselleşme sürecine daha eleştirel bakmıştır. ABD ticaret savaşlarını başlatmakta, gümrük duvarlarını yükseltmektedir.³⁵³ Bu durum da ABD hegemonyasının gücünü kaybetmesine ve Çin'in ABD'nin en büyük rakibi olarak görülmesine neden olmaktadır. Çin siyasi ve ekonomik kurumlarıyla hegemonik bir güç olmaktan ziyade ABD'yi dengelemeye çalışmakta ve bölgesel gücünü korumaya çalışmaktadır. Ülkeler ekonomik gücünü arttırdığı ölçüde askeri gücünü de arttırmak zorunda kalmaktadır. Asya kıtasında sadece Çin değil diğer ülkeler de askeri güçlerini arttırmaktadır. 21. yüzyılda da askeri güç üstünlüğü ABD'ye aittir. Gelecekte de başka bir gücün ABD'nin yerini alacağı mümkün görünmemektedir. Çin ekonomisinin 2030 yılına kadar lider konumuna geleceği tahmin edilmektedir. Çin'in ekonomik gücünü, Batılı ülkeler fırsat

³⁵² Şahin, *agm.*, s. 205-207.

³⁵³ Doster, *age.*, s. 10.

olarak görürken ABD tehdit olarak görmektedir. Çin küresel kurumları, ekonomik işbirliğini savunurken ABD korumacılık politikalarına yönelmiştir. Çin “barışçıl kalkınma” stratejisini öne sürerek, mevcut olan yapı içerisinde ekonomik gücünün artacağını ve kazan-kazan işbirliğine dayalı olduğunu söylemektedir. Çin’in uyguladığı politikalar, ABD’nin dünya ekonomisindeki hegemonyasına bir tehdit oluşturabilir ama ABD’ye ya da herhangi bir ülkeye askeri bir tehdit oluşturmamaktadır.

SONUÇ

Çin’de Mao liderliğinde sosyalist devrimin gerçekleşmesi ve halk cumhuriyetinin kurulmasından sonra epey geri plana itilen Konfüçyüsçülük, Mao’nun ölümünden sonra yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Konfüçyüs’ün aileye verdiği önem ve büyüklere saygıyı içeren öğretisi/felsefesi, Çin toplumunda önemli bir yere sahiptir. Çinliler genel olarak dindar bir ulus değildir. Dinsel konulara hep mesafeli yaklaşmışlardır. Konfüçyüs’ün öğretisi de Çin’in ahlak anlayışına uymaktadır. Bu sebeple Konfüçyüsçülük Çin’de din olarak da kabul görmektedir. Çin’in geleneksel aile yapısı ve sosyal hayatıyla anlamlı bir bütün oluşturmaktadır.

Konfüçyüs’e göre, devlet bir ailedir ve aynı zamanda aile de devlettir. Aile ve devlet aynı bağlamda düşünülmektedir.³⁵⁴ Ülkedeki huzur ortamının, ailedeki huzura bağlı olduğunu savunmaktadır. Aile bağlarının güçlü olması, devletin güçlü olmasının temelini oluşturmaktadır. Konfüçyüs, devletin monarşik ve otoriter olması gerektiğini savunmaktadır. Demokratik yapıya karşıdır. ÇHC’de tek parti rejimi egemendir. ÇKP, devlet ve hükümet üzerinde nihai güce sahiptir. ÇKP dışında resmi olarak sekiz siyasi parti olmasına rağmen hiçbiri muhalefet partisi konumunda değildir. Mao’nun kurmuş olduğu ÇHC, başlangıçta totaliter bir devlet yapısıyken günümüzde kişisel özgürlüklerin artmasıyla otoriter devlet konumundadır. Çin’in devlet yapılanması Konfüçyüs’ün devlet tanımına uymaktadır. Bu durum Çinli liderler tarafından Konfüçyüsçülüğün yükselişe geçmesinde önemli bir etkidir.

Konfüçyüsçülük; toplumun değerlerini yükseltmekte, toplumda işbirliğini ve uyumu arttırmakta ve bunun sonucunda da ekonomik kalkınmayı hızlandırmaktadır.³⁵⁵ Çin’in ekonomik kalkınmasında, kültürel mirasının önemi büyüktür. Tasarruf, çalışkanlık ve aile değerleri ekonomik alanda da kendini göstermektedir. Şirketler ve işletmeler birbirine bağlıdır ve genelde aile ilişkileri esas alınmaktadır. Bu anlayış Mao sonrası, Deng dönemindeki ekonomik açılım ve reform sürecindeki genel havayla son derece uyumludur. Bir başka deyişle, Konfüçyüs felsefesi Çin’in toplumsal ve politik hayatında 1980’li yıllarla birlikte etkin olmaya başlamıştır. Hong Kong’un barışçıl bir şekilde Çin’e devredilmesi için İngiltere ile yapılan görüşmeler bu durumun bir göstergesidir. Devletler arası ilişkilerde karşılıklı saygı ve kazan-kazan ilişkisi ön plana çıkmıştır. Yine de resmi olarak dış politikada bu felsefenin yürürlüğe girmesi için Hu

³⁵⁴ Souchou Yao, *Konfüçyen Kapitalizm*, (çev. Zehra Savan), İstanbul, 2007, s. 13-15.

³⁵⁵ Mehmet Ögütçü, *Yükselen Asya*, Ankara, 1998, s. 63.

Jintao dönemini beklemek gerekecektir. Hu Jintao'nun uygulamaya başladığı “barışçıl kalkınma” stratejisinin temelini Konfüçyüs öğretisi oluşturmaktadır.

2003 yılında “barışçıl yükseliş” kavramı ilk kez Hu Jintao tarafından kullanılmıştır. Bu kavram kısaca, Çin'in ekonomik kalkınmasıyla uyumlu olarak, diğer ülkeler ile kurulan ilişkilerini açıklamaktadır. Çin'in yükselen bir güç olduğunu fakat diğer devletler gibi güç elde etme amacının olmadığını belirtmektedir. Devletler arası ilişkilerde karşılıklı faydanın esas alınması gerektiğinin önemi üzerinde durmaktadır. Uluslararası politikanın öncelikli aracı olarak askeri gücü kabul etmeyen, diplomasinin, yumuşak güç unsurlarının ve kültürel öğelerin ön planda olması gerektiğini savunan bir stratejidir. “Barışçıl yükseliş” saldırgan bir ifade barındırabilme ihtimaline karşın sonradan “barışçıl kalkınma” olarak değiştirilmiştir. Barışçıl kalkınma ilk kez Hu Jintao tarafından dile getirilmesine rağmen Deng Xiaoping döneminden beri Çin'in iç ve dış politikasını şekillendiren bir kavramdır. Barışçıl kalkınma stratejini tamamlayan, “uyumlu toplum” ve “uyumlu dünya” ilkeleri önemlidir. 2006 yılında ÇKP Merkez Komite toplantısında resmi olarak kabul edilen “uyumlu toplum” ilkesi, hukuk, eşitlik ve adaleti savunur. Bu kavram Çin'in iç politikası ve ilerlemesiyle alakalıyken, “uyumlu dünya” diğer ülkeler ile olan ilişkileri kapsamaktadır. Uyumlu dünya, Çin'in sorumluluk sahibi güçlü bir ülke olduğunu göstermektedir. 1990'larda yükselişe geçen pragmatik milliyetçilik, barışçıl kalkınma stratejinin Çin toplumuna uyumunu sağlamıştır. Böylece geleneksel Çin kültürü yükselişe geçmiş, Konfüçyüs'ün devlet ve toplum nezdinde önemi artmıştır.

Şi Jinping'in dile getirdiği “Çin'in Rüyası”, Konfüçyüs'ün öğretisi/felsefesi temel alınarak oluşturulmuştur. Konfüçyüs'ün temel amacı insanların mutluluğunu sağlamaktır. Toplumla yapılacak en büyük iyilik, onları iyi yönetmektir. Çin'in Rüyası da insanlığa yapılacak olan büyük katkıları ifade etmektedir. Güçlü bir ülke, mutlu bir ulusu beraberinde getirecektir. Çin'in uyguladığı ekonomik reformlarla Çin ekonomisi güçlenecek aynı zamanda toplum da zenginleşecektir. Halkın mutluluğu olmadan, güçlü bir ülke olunamayacaktır. Çin'in Rüyası uluslararası siyasette de barışçıl dış politikaya önem vermektedir. Bu kavram, Konfüçyüsçülük öğretisinin özeti niteliğindedir.

Günümüzde Çin, dünyada saygı duyulan ülke konumuna gelmiştir. Önceden “Çin” denilince insanların aklına ucuz Çin malları gelmekteydi. Fakat artık “Çin” denilince ekonomik güç, siyasi güç, küresel güç gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Dünyada yaşanan küresel krizlere rağmen Çin büyümeye devam etmiş ve etmektedir. Çin'in ekonomisinin büyümesiyle küresel kurumlarda etkinliği de artmıştır. Çin hem

mevcut kurumlara üye olmakta hem de kendi önderliğinde yeni kurumların oluşmasını sağlamaktadır. Rusya ile beraber kurulan ŞİÖ bu kapsamda önemlidir. Çin önderliğinde 2016 yılında kurulan AIIB, Çin'in finans sektöründeki önemini göstermektedir. Çin oluşturduğu kurumlar ile ABD'yi dengeleme amacı gütmektedir. Çin'in Üçüncü Dünya ülkeleri ile gelişen ilişkileri, uluslararası kurumlardaki etkinliği Çin'in hem ekonomik hem de siyasi gücünün arttığını göstermektedir. Çin'in en önemli dış politika ilkesi olan “ülkelerin iç işlerine karışmama”, Çin'in emperyal bir politika izlemediğinin göstergesidir. Başta bilişim alanı olmak üzere bankacılık, uluslararası telekomünikasyon ve otomobil sanayilerinde de gelişme göstermektedir. Çinli bankalar ve firmalar, uluslararası sıralamada üst sıralarda yer almaktadır.

Yükselen bir güç olarak Çin, Uluslararası İlişkiler alanındaki eksikliklerini de fark etmekte ve kendine özgü Uluslararası İlişkiler Teorisi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, Zhao Tingyang tarafından oluşturulan “Tianxia Kuramı” önemlidir. Bu kuram, geleneksel Çin düşüncesinin önemi üzerinde durmaktadır. İnsanı temel unsur olarak almakta, yöneticilerin halkın desteğini almasını zorunlu görmektedir. Baskıyla değil, rızaya dayalı yönetimi savunmaktadır. Konfüçyüs'ün insanın mutluluğunu temel alması ve yöneticilerin halkı iyi yönetmesini savunması, Tianxia Kuramı'yla uyumludur. Kuram, Konfüçyüs öğretisi/felsefesi temel alınarak oluşturulmuştur. Konfüçyüsçülük Çin'de oluşturulmaya çalışılan Uluslararası İlişkiler Teorilerine de referans olmaktadır.

Deng Xiaoping döneminden beri Batı ve ABD tarafından dile getirilen “Çin tehdidi” söylemi Hu Jintao'nun iktidarıyla yükselişe geçmiştir. Hu, Konfüçyüs değerlerini öne çıkararak yeni stratejiler/projeler oluşturmakta ve yumuşak güç unsurlarına önem vermektedir. Yumuşak güç unsurlarının en önemlisi kültürdür. Çin'in, Konfüçyüs öğretisini/felsefesini temel alan kadim kültürü, yumuşak güç unsurlarının temelini oluşturmaktadır. 1997 yılında yaşanan Asya Krizi'nde, Çin'in parasını devalüe etmeyi reddetmesi, Asya ülkelerinin kalkınmasında en önemli desteği sağlamıştır. Bu olay, Çin'in yumuşak gücünün görünür olmaya başlamasını sağlamıştır. 2004 yılından itibaren “Hanban” adıyla bilinen Konfüçyüs Enstitüleri'nin kurulması, Çin kültürünün tanıtılmasında önemli bir işleve sahiptir. Bu enstitülerde Çin dilinin öğretilmesi amaçlanmakta, Çin tarihi ve kültürü hakkında da dersler verilmektedir. Konfüçyüs, eğitime çok önem vermiştir. Eğitim hakkının sadece soylu sınıfına ait olmadığını, herkesin hakkı olduğunu savunmuştur. Çin'de dünyanın birçok yerinde kurmuş olduğu Konfüçyüs Enstitüleri sayesinde gelişmemiş ülkelerdeki insanların eğitimine katkı

sağlamaktadır. Aynı zamanda Konfüçyüs Enstitüleri, Çin'e karşı oluşturulmaya çalışılan "Çin Tehdidi" söyleminin önüne geçmeye de hizmet etmektedir.

Konfüçyüsçülük sadece kültürel bir olgu değil, Çin'in siyasi kararlarında da önemli bir yere sahiptir. Çin, "barışçıl kalkınma" stratejisini etkili bir şekilde uygulamaya çalışarak, hegemon güç ABD'ye tehdit olmadığını göstermeye çalışmaktadır. 21. yüzyılın en büyük projelerinden biri olan "Modern İpek Yolu" projesi, barışçıl kalkınma stratejisinin sembolü olmuştur. Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" projesi ya da diğer adıyla "Modern İpek Yolu" projesi, Çin'in barışçıl kalkınma stratejisinin en önemli yansımalarından biridir. Bu proje ile beraber Çin, eski İpek Yolu'nu canlandırmayı amaçlamaktadır. Çin'in amacı sadece ticari değil, aynı zamanda proje üzerindeki devletler ile hem siyasi hem de kültürel ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Çin'in ekonomik gücüne paralel olarak artan siyasi ve askeri gücü, ABD'yi tedirgin etmektedir. Çin'in savunma harcamalarındaki artış aşikârdır. Fakat Asya kıtasında yer alan ülkelerin de savunma harcamaları artmaktadır. ABD, savunma harcamalarına ayırdığı bütçe ile lider konumundadır. Yakın bir zamanda bu durumun değişmesi de mümkün görünmemektedir. Çin, bölgesel güç konumunu kaybetmek istememektedir. Çin, Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerinde yumuşak güç unsurlarını etkin bir şekilde uygulamaktadır. Çin'in tarihinde sömürgeci bir devlet olmaması bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmektedir. Uluslararası kurumlara aktif olarak katılmakta, "ülkelerin iç işlerine karışmama" ilkesine göre hareket etmektedir. Hu Jintao'nun öne sürdüğü "barışçıl kalkınma" stratejisi, başarılı bir şekilde Şi Jinping tarafından da uygulanmaktadır. ABD'nin uygulamaya çalıştığı "Tek Kutupluluk" dünya düzenine karşı "Çok Kutupluluk" dünya düzenini savunmakta ve ABD'yi dengeleme amacı gütmektedir. Ülkede mevcut olan sorunlar giderilmeye çalışılmakta, dış politikada barışçıl bir siyaset izlenmektedir. Çin'in uyguladığı başarılı siyasi davranışlarının temelinde, Konfüçyüs öğretisi/felsefesi vardır.

KAYNAKLAR

- Adair, J. (2014). *Konfüçyüs ve Liderlik*, (çev. Utku Öztürk), BKY-Babiali Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Adıbelli, B. (2009). *PAX SINICA-Çin Dünya Düzeni*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Akçadağ, E. (2012). “Yükselen Güç Çin’in Kamu Diplomasisi”, *Kamu Diplomasisi*, (der. Abdullah Özkan, Tuğçe Ersoy Öztürk), TASAM Yayınları, İstanbul.
- Alpay, Y. (2009). “Çin Afrika’da Ne Yapıyor”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 14.sayı, 3-18.
- Anıl, Y. Ş., Özbek, Ş. (2007). *Konfüçyüs*, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- Arı, T. (2011). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arıbaş, K., Hüdavendigar, M. N. (2014). *Siyasi Coğrafya Açısından Çin-Hiçbir Şey Eskisi Gibi Olmayacak*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Arslan, İ. (2018). “Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16/31, 125-142.
- Arslan, İ. (2019). “Şanghay İş Birliği Örgütü: Çıkarlar/Öncelikler ve Bölgesel İş Birliği Arasında Bir Denge Arayışı”, *Güvenlik Stratejileri*, 15/30, 289-330.
- Aslan, H. K. (2014). “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 9/1, 29-55.
- Aydın, F. (2018). *Klasik Çin Düşüncesine Giriş*, Eskiye Yayınları, Ankara.
- Bakır, K. (2007). “Konfüçyüs, Bilgelik ve Eğitim”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1/40, 243-254.
- Barr, M. (2013). *Kim Korkar Çin’den? Dünyanın Büyüyen Çin Korkusu*, (çev. Poyzan Nur Şahiner), Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Bayram, M., Emiroğlu, H. (2016). “Afrika’da Artan Çin Nüfuzunun Çok Yönlü Sonuçları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/28, 501-516.
- Bekcan, U. (2013). *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Brieux, J. J. (1966). *Çin Devrimi ve Sonrası*, (çev. Melih Borahan), Toplum Yayınevi, Ankara.
- Chang, J. (2016). “Çin’in İpek Yolu Vizyonunda Ortadoğu”, *Yükselen Güç Çin’in Ortadoğu Politikası*, (çev. Mustafa Doğan), DÜBAM Yayınları, İstanbul. 13-19.
- Çakmak, C. (2005). “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonelite”, *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu’daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, (ed. Atilla Sandıklı, İlhan Güllü), TASAM Yayınları, İstanbul. 103-135.

- Çalık, Ü. (2011). “Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 16/64, 185-206.
- Çınar, B. (2008). “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4/8, 21-44.
- Çolakoğlu, S. (2006). “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri” *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 1/2, 38-55.
- Daubier, J. (1997). *Çin Kültür Devrimi Tarihi*, (çev. Büşra Zarifoğlu), Komal Yayınları, İstanbul.
- Demirtepe, M. T., Özertem, H. S. (2013). “Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin’in Yumuşak Güç Siyaseti: Politikalar ve Sınırlılıkları”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar/65, 95-118.
- Deniz, T. (2016). “Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34.sayı, 195-202.
- Doster, B. (2018). “Çin’in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi”, *Çin’in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi*, Ankara/2018, 7-16.
- Duran, H., Yılmaz, K. K. (2020). Çin’in Küresel Hegemonya Yarışında Konfüçyüs Enstitüsü ve Küresel Şirketlerin Önemi, *Strategic Public Management Journal*, 6/11, 77-90.
- Ekrem, N. D. (2003). *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, ASAM Yayınları, Ankara.
- Eren, Ö. (2014). “Günümüzde Küresel Güç Dengesi ve Güçler Arası İlişkiler”, *Strateji Yazıları-1/Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler*, Ankara/2014, 7-57.
- Fettahoğlu, S. (2004). “Konfüçyüs ve Öğretisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/16, 305-324.
- Fishman, T. (2006). *Çin, INC.**, (çev. Güneş Tokcan, Nalan Başkal Ünver), Şenyıldız Matbaacılık, İstanbul.
- Güç, A. (2001). “Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2, 43-65.
- Güneş, H. (2014). “Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası: Dönemler ve Dinamikler”, *Dış Politika-Karşılaştırmalı Bir Bakış*, (der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır), Der Yayınları, İstanbul. 487-511.
- Güzelsarı, S. (2012). “Küreselleşme”, *Siyaset Bilimi-Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (der. Gökhan Atılğan, Attila Aytekin), Yordam Kitap, İstanbul, 235-249.
- Hodous, L. (1973). “Konfüçyüs Dini”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (çev. Günay Tümer), 21/1, 391-410.
- İstikbal, D. (2019). “Çin’in Latin Amerika Yatırımlarına Politik Ekonomik Yaklaşım (2005-2018)”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Özel sayı, 181-204.

- İşçi, M. (2012). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Kadılar, R. (2016). *Çin*, Destek Yayınları, İstanbul.
- Kafkasyalı, M. S. (2012). “Küresel Üstünlük Mücadelesi ve Çin’in Yükselişi: Muhayyilenin Ontolojik Sınırları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1, 103-128.
- Kala, M. E. (2017). “Kadim Çin Ahlak Felsefesinin Kurucu Çerçevesi –Konfüçyüs-Laozi- Mozi”, *Tyb Akademi Dergisi*, 20.sayı, 69-95.
- Karaca, R. K. (2004). *Dünyadaki Yeni Güç Çin- Tek Kutuptan, Çift Kutuba*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Karagöl, E. T. (2017). “Modern İpek Yolu Projesi”, *SETA Perspektif*, Mayıs/174, 2-7.
- Karluk, A. C. (2017). “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi ve Gerekçeleri Üzerine”, *Denge Politik Dergisi*, 2017/2, 95-114.
- Kemenade, van W. (1999). *Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk*, (çev. Armağan Anar), Sabah Kitapları, İstanbul.
- Kılıç, S. (2013). “Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü”, *Ortadoğu Analiz*, 5/52, 88-94.
- Kızıltan, A. (2004). “Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti’nin “Süper Güç” Olabilirliği”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5/1, 45-66.
- Kissinger, H. (2015). *Çin- Dünden Bugüne Yeni Çin*, (çev. Nalan Işık Çeper), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Kohen, S. (1982). *Değişen Çin*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Konfüçyüs. (2015). *Konuşmalar-İlk On Bölüm*, (çev. Erdem Kurtuldu), KAFKA-Epsilon Yayıncılık Hizmetleri, İstanbul.
- Konfüçyüs. (2008). *Erdemin Ardından Git*, (çev. Işıtan Gündüz), Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Konfüçyüs. (2018). *Konuşmalar (Analektler)*, (çev. Murat Karlıdağ), Say Yayınları, İstanbul.
- Konfüçyüs. (2001). *Konfüçyüs’ün Bilgeliği*, (çev. Neşe Olcaytu), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Mearsheimer, J. (2006). “China’s Unpeaceful Rise”, *Current History*, 105/690, 160-162.
- Mitter, R. (2008). *Modern Çin*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Naisbitt, J., Naisbitt, D. (2011). *Çin’in Megatrendleri-Yeni Bir Toplumun Sekiz Dayanağı*, (çev. Ümit Şensoy), Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Nye, J. S. (2017). *Yumuşak Güç*, (çev. Rayhan İnan-Aydın), Elips Yayınları, Ankara.
- Okay, B. (2017). *Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

- Öğütçü, M. (1998). *Yükselen Asya*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Önal, B. (2020). “Çin’in Kültürel Diplomasisi: Konfüçyüs Enstitülerinin Rolü ve Eleştiriler”, *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 2/4, 217-245.
- Öner, M. Y. (1974). *Geleneksel Çin Felsefesi Mao Zedung ve Sosyal Karar Teorisi*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Örmeci, O. (2013). “21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, 1-14.
- Özdaşlı, E. (2015). “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri”, *Journal of Turkish Studies*, 579-596.
- Özdaşlı, E. (2012). “Çin ve Rusya Federasyonu’nun Perspektifinde Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/6, 108-122.
- Özsoylu, A. F. (2006). *Çin Bir Devrin Uyanışı*, Nobel Kitabevleri, Adana.
- Öztürk, O. M. (2007). *Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma*, Fark Yayınları, Ankara.
- Pekcan, C. (2017). “Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arası Çin-ABD İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72/4, 1127-1155.
- Peköz, M. (2014). *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*, Pales Yayınları, İstanbul.
- Sander, O. (1967). “Çin Halk Cumhuriyetinde Büyük Proleter Kültürel İhtilal”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21/4, 275-297.
- Sandıklı, A., Güllü, İ. (2005). “Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Güney Asya ve Pasifik Bölgesi”, *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu’daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, (der. Atilla Sandıklı, İlhan Güllü), Tasam Yayınları, İstanbul, 257-275.
- Sayın, Y. (2013). “Konfüçyüs’ün Yeniden Keşfi ve Çin’in Dış Politikasında Dönüşüm”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29. Sayı, 223-237.
- Suzuki, D.T. (2012). *Çin Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul.
- Şenel, A. (2017). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şahin, M. (2020). “Uluslararası Politik Ekonomide Bir Dengeleme Aracı Olarak Asya Altyapı ve Yatırım Bankası”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/1, 194-209.
- Şimşek, M. (2005). “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar”, *Yönetim ve Ekonomi*, 12/2, 77-90.
- Şimşek, O. (2019). “Çin’in Merkantilist Enerji Politikaları ve Latin Amerika’daki Yansımaları”, *Akademik Araştırmaları ve Çalışmaları Dergisi*, 11/20, 106-115.

- Temiz, S. (2019). “ASEAN’ın Bölgesel Sorunların Çözümüne Yönelik Sistematiği ve Bu Bağlamda ASEAN – Çin İlişkileri”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33/4, 1319-1343.
- Türker, K. N. (2007). “Çin’deki Düşünce Akımlarına Genel Bakış”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/1, 289-298.
- Tüter, M. (2018). *Çin Gücü-Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları*, Kopernik Kitap, İstanbul.
- Ülger, İ. (2019). *Adaleti Arayan Bilge Konfüçyüs*, Ulak Yayıncılık, İstanbul.
- Üngör, Ç. (2009). “Çin ve Üçüncü Dünya”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0/41, 27-38.
- Üngör, Ç. (2005). “Çin’in ‘Tek Ülke, İki Sistem’ Politikası: Tayvan, Hong Kong ve Macau”, *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu’daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, (ed. Atilla Sandıklı, İlhan Güllü), Tasam Yayınları, İstanbul, 29-41.
- Üngör, Ç. (2005). “Çin’de Ulusal Kimliğin Dönüşümü ve Milliyetçilik Söylemi”, *Geleceğin Süper Gücü Çin-Uzakdoğu’daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, (der. Atilla Sandıklı, İlhan Güllü), Tasam Yayınları, İstanbul, 43-53.
- Üstüenal, E., Ermağan, İ. (2014). “Çin’in Orta Doğu Politikaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/37, 19-39.
- Vogel, E. (2017). *Deng Xiaoping ve Çin’in Dönüşümü*, (çev. Mehveş Leliç), Pasifik Ofset, İstanbul.
- Vural, A. (2017). “Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 51/1, 123-152.
- Yalvaç, F. (2014). “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (der. Ramazan Gözen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yao, S. (2007). *Konfüçyen Kapitalizm*, (çev. Zehra Savan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Xiaosi, R. (2014). *Yeni Çin Rüyası-Artan Refahı Ortak Paylaşım Hedefi*, (çev. Ali Yıldırım), Canut Yayınevi, İstanbul.

İNTERNET

- Çin Askeri Gücü, <https://askeriguc.com/ulke/cin-askeri-gucu> (25.12.2020).
- Çubukçu, M. (2019). *Çin’in savunma sanayiinde yükselişi kimi tehdit ediyor?*, NTV-Pasaport, <https://www.youtube.com/watch?v=g4mNZ4hreIg> (20.12.2020).
- Keyvan, Ö. Z. (2017). *Çin’in Birleşmiş Milletlerdeki Rolü*, <https://ankasam.org/cinin-birlesmis-milletlerdeki-rolu/#:~:text=24%20Ekim%201945%20tarihinde%20%C4%B0kinci,Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler'in%20kurulmas%C4%B1n%C4%B1%20sa%C4%9Flam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.&text=%C3%87in'in%20as%C4%B1l%20amac%C4%B1%2C%20bu,temel%20%C3%A7%C4%B1karlar%C4%B1n%20>

[C4%B1n%20korunmas%C4%B1n%C4%B1%20sa%C4%9Flamak%20olmu%C5%9Ftur](#) (28.11.2020).

Wikipedi, *Asya Kalkınma Bankası*,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Asya_Kalk%C4%B1nma_Bankas%C4%B1
(28.11.2020).

Yıldız, Ö. F. (2020). *Çin Devlet Başkanı Şi: Çin küresel ekonomiyle bütünleşmiş haldedir*”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-devlet-baskani-si-cin-kuresel-ekonomiyle-butunlesmis-haldedir/2048643> (23.12.2020).